

TRAGOVİ GOVEDA

MLADEN BLAŽEVIĆ

SADRŽAJ

Pišem i čitam	1
Oficirska kurva	4
Oklada	5
Lud al' pametan	7
Subenast	9
Arijanisti, bogumili, kalvinisti, komunisti i anarhisti	11
Stari momci	13
Sprovod i rođenje	15
Kuma Toma	17
Pridrži mi uzde!	18
Kroz rešeto	20
Zemlji treba ostaviti njen dio	22
Čudna neka vojska	24
Ljudina i šegrt	27
Pismo iz vojske	30
Doći će žuti	32
Pravo prase	34
Napiši na led pa okreni suncu	36
Lovac	38

Urlaub	40
Zlatom piši, govnom zapečati	42
Ubilo kuma	43
Brbljiva Branka i šutljivi Milivoj	45
Što bi mu ja?	47
Ni čašu, a upišan	51
Misli na pogaču!	53
Šutnja je laž	55
Šinjo i Joja	57
Posrana riječ	59
Gljive i trave	61
Momak iz grada	63
Stokokradica	65
Nek' vam je sa srećom	68
Brat i ujak	70
Gola je guzica tvrđa od Budima grada	71
Dvije svadbe i ponovno rođenje	74
Uzmeš koliko ti treba	77
U mećavi	79
Nerotkinja	82
Moj čovjek	84

Svetac, ili blaženi	87
Na probu	89
Noć za dan	91
Žandari na zadatku	93
Treba dobro očistiti pušku	95
Politička platforma	98
Kip s imenom	100
Dobijem ga, pa ga izgubim	103
Grijech je ljubav bez djece	105
Lovac i divljač	107
Udarila me grana	110
Pogodak je pogodak	112
Dokoni umirovljenik	114
Novi čuvar reda	116
Blago, ili teret	118
Lopovi su na sajmu	120
Noseća sam	122
Istraga	124
Marko	126
Mutni poslovi	128
Nigdje odavde	130

Šta je vama ljudi?	132
Ode i drugi	134
Štala	136
Što će mi novci, ako nema žena	138
Tragovi stoke	139
Kud kreneš ugaziš u balegu	140
Trap za kestene	142
Tamo lopovi žive k'o gospoda	143
Vrag je diga šumu na noge	145
Moram nešto obaviti	146
Tebi više ne treba	148
Neko je tamo zakopan	150
Neotvoreno pismo	152
Malo, plavo, smežurano	153
O autoru	155
Impresum	156

PIŠEM I ČITAM

— Ja bi za vas radio... ako može. Vrijedan sam i... ništa mi nije teško.

Ajde gazda Gnjaco, ajde... ne mogu živjeti bez novaca... ajde radiću... čistiću svinjac ako treba... za brašno i so... ajde primi me Gnjaco...

Gostionica je neko vrijeme šutjela. Lagano požutjeli zidovi, šank izlizan laktovima i ljepljiv od vina, do pola ispijena boca za stolom u kutu i brkati gostioničar s druge strane šanka.

— De? — Gnjaco je razmakao svoje brkove.

— Pa tu. Mislim, dobro pišem i to... znam, mlad sam, al biću skoro punoljetan... nemam zemlje i sad kad je mater umrla... šta da radim... pa sam mislio... dobro pišem i lijepo, krasopis... onda čitam i... računam, a sve bi ja radio.

— Čekaj mali... Šuljovan, jel' te tako zovu?... Žao mi je zbog majke, al' čime ću...

— Samo za hranu i da se obučem... ime mi je Petar.

— Ma... jebi ga... Petre... ajde pročitaj ovo.

Izvukao je novine koje su se nalazile pod izvrnutim čašama i bacio ih na šank. Donio ih je neki trgovac iz grada i dobro su upijale vodu. Mladić je osušene i izvitoperene listove stavio pred sebe i tečno započeo. Pažnju mu je privukao članak čiji je naslov bio okružen tragom sušenja čaše.

— Dobrovoljno društvo za spasavanje. Opremljenost sanitarne postaje. 27. 10. 1910.

Mladić je kratko pogledao preko šanka, dajući važnost vijesti koju će pročitati.

— Iznenaduje solidna opremljenost lijekovima, zavojnim materijalom i instrumentima – posebno kirurškim instrumentarijem (amputacioni nož i pila, raspatorij, škare i kliješta za kosti, držač očnih kapaka, otvarač ustiju po Konigu, traheotom, kliješta za polipe, štipaljke za hemostazu po Peanu, pincete za strana tijela, skalpeli, glavičaste i žlijebaste sonde, kateteri itd.) Prema potrebi za intervencije na terenu uzimana je sanitarna torba, kovčeg sa udlagama, u slučaju velikih katastrofa veliki sanitarni kovčeg s torbom i povojima, zatim kovčeg s protuotrovima, košulje i remenje za vezanje umobolnih, te izolirane škare za

rezanje električnih žica.

— U jebem ti što ga ti nadrobi. Dobro... čitaš ko da slavuj pjeva. Ajd' da vidim taj krasopis... meni se ta slova uvijek nekako krive... nekako nejednako mater im.

— Pišem k'o da crtam gazda Gnjacko.

Gnjaco je izvadio nalivpero iz posebne kutijice, čuvane u ladici pisaćeg stola.

— Ajd' piši tu evo ti papir, al' što sitnije da više stane, nemam ja papira na bacanje...

Ovako... trideset vreća brašna, četiri bačve bijelog, tri dvoguze rakije...

Gnjaco ga je zaposlio. Osim gostionice, imao je dućan, koncesiju na održavanje puta koji je prolazio kroz selo, kamenolom s trideset nadničara. Imao je i mlin, koji je prehranjivao cijelu mlinarevu familiju i pritom punio Gnjacin skriveni kovčežić. Naslijedio je to od pokojnog oca, jednog od sedamdeset i pet izbornika s neposrednim pravom glasa. Otac je to pravo stekao plaćajući preko pedeset forinti poreza na nepokretnu imovinu. Obogatio se otkupljujući stoku za nekog bečkog trgovca, a ovo što je Gnjaco naslijedio bio je samo mali dio njegovog bogatstva.

Zabačen i u pripizdini. Gnjacina starija braća su, nakon očeve smrti, jedva dočekali da ovaj napuni šesnaest. Oženili su ga i poslali iz grada na selo u Smrčković. Mjesto u zelenoj dolini prepolovljenoj bistrom rječicom Radonjom. Gnjaco, ili punim imenom Ignjatija, tad je još mogao svoje brkove i bradu obrisati gumicom. Ali, gazdinstvo na selu bilo je dovoljno veliko, a Gnjaco čovjek britkog uma. Uz sve uhodane poslove koje je naslijedio, Gnjaco je postao čovjek čije su se riječi čule, a ne samo slušale. Tada je još bilo onih, koji su umjesto stakla na prozorima imali rastegnute svinjske mjehure, a umjesto petrolejki, luči od borovine, čineći prostorije smrdljivim i zadimljenim. Da je htio, postao bi načelnik Smrčkovića, ali nije za tim imao potrebe ni želje. Bio je jedan od onih što ne nose dva broja veći kaput, i dobro poznaju duljinu svog koraka.

Mali Šuljovan mu je dobro došao. Bilo je malo mladih, vrijednih nezaposlenih mladića, čije olovke ne buše papir. Nije mu davao plaću od koje se moglo lagodno živjeti. Ali mladić je imao malo troškova. Ručak nije plaćao, jer se odmah dopao gazdarici Nedi. Gnjacina žena Neda je u Petru, ili Šuljovanu, kako su ga seljaci zvali, prepoznavala ono što je željela vidjeti gledajući u svoja dva sina. Nije puno govorio, radio je što mu se kaže, za nedovršeni posao nije nabrajao beskrajna opravdanja. Osim što je svoje zadatke marljivo izvršavao, pokazivao je interes za sve što je činio. Uvijek je pokušavao pronaći način kako da nešto unaprijedi.

Na kraju bi tjedna, uspio sakriti poneki krajcar u zakrpljenu čarapu.

Nasuprot tome njezinim su sinovima svi poslovi predstavljali muku. Otaljivali bi svako zaduženje, do granica Nedine i Gnjacine strpljivosti. No, kad bi samo na tome ostalo, Gnjaco bi povjerovao svojoj ženi kad bi govorila:

— Opametiće se kad se ožene... drugo je kad te u kući čekaju gladna usta.

Gnjacu je morilo što su obojica neprekidno činili štetu. Stariji, imenom Josip je, primjerice, jureći pijan na saonicama iz Vrela Utinje prema Smrčkoviću s grabovim trupcima za ogrjev, prevrnuo saonice u provaliju i pritom satro obje kobile.

— Na nesreću ne i sebe — vikao je Gnjaco.

— Nije vidio kamen na putu — branila ga je gazdarica, ciljajući na Josipovu razrokost.

Lijevo oko mu nije pratilo desno, no nije zbog toga lošije vidio. Bio je to samo povod za zlobna dobacivanja njegovog brata za vrijeme večere:

— Kupus gleda meso vadi.

Zlobni mlađi brat, Milan koristio je svoj osmijeh i vješto izbjegavao posljedice. Iako su, prema štetama koje je činio, morale biti stroge. Jednom je, skrivajući se s ukradenom cigaretom iz očeva dućana, umalo zapalio cijeli sjenik, ali je stradala zaliha sijena pa je Gnjaco, obješenog brka, bio primoran otvoriti račun u svojoj gostionici. I to pijanicama bez novca, koje je inače, kad bi ostali bez novca, s posebnim užitkom izbacivao iz gostionice. Nije bilo druge. Trebalo mu je njihovo sijeno. Imao je tri krave, dvije junice, dva para kobilu, pastuha i ždrijepca, a toliko preživača sažvače tri sjenika.

OFICIRSKA KURVA

Šuljovan je jednom mjesečno primao pismo. Na ljubopitljive poglede poštara Latice, Dudala, Prikolice, Stršena i Šunjca, čije su podlaktice svakodnevno brisale Gnjacin šank, odgovarao je smiješkom kakav se upućuje dječaćiću koji ne može vezati vezicu na cipeli. Pismo koje je uvijek stizalo u velikoj omotnici s pečatom komande garnizona na poledini, prije smrti je dobivala njegova majka.

Zbog toga su je žene u selu zvale „oficirska kurva“, iako u selu oficira nije bilo. Istodobno su njihovi muškarci potajno sanjali da ih pijane po povratku iz gostionice dočeka upravo ona, jednog tijela i bez one ukiseljene repe, koje su umjesto lica imale njihove žene. Tako je poštar Latica jednom mjesečno, znatiželjno vrtio veliku omotnicu u jednoj ruci, dok je u drugoj čvrsto stiskao vino, skupljajući hrabrost za odlazak do njene kuće.

Zvala se Smilja i dok nije umrla sin Petar joj je bio prirastao za desno bedro. Nakon smrti majke, petnaestogodišnjak Šuljovan, ostao je sam s kravicom, psom sklonim lutanju i s nekoliko kokoši naviklih na noćno motanje lisice oko kokošinjca, u kućici udaljenoj na puškomet od Gnjacinog šljivika. Do tužnog događaja, od te mamine maze niko nije čuo ni riječ, a onda je ta ista mamina maza od popa glatko odbila bilo kakvu pomoć. Zlobne glasine o njenim oficirskim vezama dobile su potvrdu za vrijeme pogreba, na kojem je naočiti časnik iz grada, prvi nakon Šuljovana, bacio grumen zemlje u njezinu raku.

Petar je pogledao u lica na groblju tražeći tugu. Našao je samo poglede samilosti. Uhvatio je oficira za ruku, a onda ga brzo pustio postavši toga svjestan.

Ne treba meni niko sunce vam... ne psuj na pogrebu!... Sam ću ja sve... sve ću sam bez... majko moja... majko...

Praznina u tijelu, koja se povećavala osvještavanjem gubitka majke, punila se gorčinom i mržnjom prema licima na pogrebu. Kad je ponovno pogledao prema djelomice zatrpanom kovčegu znao je da mu više ne treba niko.

OKLADA

Kad je Šuljovan, ili Petar, kako mu je bilo ime, napunio osamnaest, Gnjacko mu je, stekavši povjerenje, prepustio dobar dio posla. U isto vrijeme Gnjacini su sinovi nastavili po starom. Milan je smočio i time upropastio prvih petsto kilograma portlandovog cementa dovezenih u Smrčković, na koji je Gnjacko bio neizmjereno ponosan.

Ubrzo nakon toga se previše prijateljski s rođakom usidjelicom, koja je došla iz grada provesti nekoliko tjedana u njihovoj familiji. Zatrudnjela je i ostala nekoliko mjeseci. Travarka Julia je, samo njoj znanom smjesom osušenih trava, izazvala pobačaj, no, rođaka je to umalo platila glavom. Nije jedina, jer su Gnjacku, kad je to doznao, samo molećivo vrištanje gazdarice i Juline smirene prijetnje urocima, spriječile da zatuče svog sina lopatom.

Stariji sin Josip, s jedva napunjenih devetnaest postao je pijanac. Gnjacko ga je zaposlio za šankom. Svakodnevno druženje s pijanicama učinilo je svoje i Josip bi pred večer, mutnih očiju zaboravljao naplaćivati, brkao naručena pića i, onim okom koje je šaralo po gostionici, tražio ko će s njim započeti pjesmu. Gnjacko ga je svakodnevno psovao, no nije ga želio maknuti sa šanka.

— Ne može sin gostioničara biti pijanac... sunce mu... čuješ li ti mene!? Radićeš to dok ne zaboraviš na vino... Jel' čuješ što ti govorim!? Vino je za tebe roba koji drugi kupuju... Jel'!?... Da čujem!

— Da oče... neću više ni kapljicu.

No, Josip je nastavljao po svom. Gnjacko je pokušao sve. Jednom ga je tako odalamio otvorenom rukom da ga je mjesec dana kod svake južine dlan na to podsjećao. No, Josipove oči, iako su široko zahvaćale prostor, nisu vidjele dalje od boce. Gnjacko je i sam sve vrijeme provodio u gostionici ne bi li ga kontrolirao, ali vrlo je brzo shvatio da to puno ne pomaže. Mladić je učestalo izmišljao razloge da uđe u skladište iza šanka i tamo kriomice naginjao iz boce. Dosljedan u izvođenju svog sina na pravi put, Gnjacko se dosjetio kako nagaziti vragu na rep.

— Slušaj me sad... od sad... kad uđeš u skladište ima da te čujem kako zviždučeš... Jel' ti jasno?... I to ne bilo što... znaš koju volim?... Naa tee miislim kada zora svaanee... naa tee miislim kada tn tn tn... znaš koja?... E to ćeš mi zviždukati. Jel' ti jasno?

I mladić je zaista zviždukao. Činilo se da je dosjetka djelovala i da je Gnjaco na dobrom putu k izlječenju svog sina. Prošlo je nekoliko tjedana i Gnjaco je i dalje provjeravao Josipa. Kad bi se mladić uputio prema skladištu, namjerno bi izašao na stražnja vrata i stao iza njih prisluškujući hoće li čuti zviždukanje. Mladić je zviždukao. Nekoliko je puta, doduše, u svog sina primijetio čudan sjaj u očima, no to je pripisao prehladi, koja je harala u to doba godine. Jednom je, sasvim slučajno, iza vrata čuo razgovor i ostao prisluškivati.

— Ako to izvedeš ja se režem ovde.

— Režem... Plati krunu pa ću ti pokazati.

Gnjaco je čuo glas svog sina. On je ponudio okladu.

— ‘Ajde... ‘ajde jebem ti sve... plaćam... samo da vidim ovdje pred svima. Nema Gnjace ne moraš se bojati.

Iza vrata je počeo dopirati zvižduk melodije. Gnjaco je tiho otvorio vrata i gledao svog sina kako pije i zvižduče. Istovremeno. Iz boce je polako curilo vino u njegovo grlo, a prostorijom su odjekivali zvukovi poznate melodije.

— Šta me gledaš!?!... I vi ostali... svi u pičku materinu da vas ne vidim... Van!... Marš van... a tebe ću ubiti... ubio me bog ako neću... zatuću te ki ćenu.

Gnjaco je odustao, zabranio mu ulaz u gostionicu i tjerao ga raditi samo teške fizičke poslove. Povremeno bi, kad oca ne bi bilo u blizini, Josip iznova dokazivao svoju vještinu zlobnicima u gostionici. Ovi su uživali kad gazdin sin radi budalu od sebe, smatrajući to dovoljnom naknadom za zemlju, konje i blago koje su posrkali iz njegovih nedovoljno opranih čaša.

LUD AL' PAMETAN

Stršen je živio preko Radonje na drugoj strani doline. Bio mu je to nadimak, a malo ko mu je i znao pravo ime. Razumio se u sve i o svemu imao svoje mišljenje. Tamo gdje se nešto radi, tamo je Stršen.

— Što ćeš s tim Gnjacko?... Ja bi to polio petrolejom pa zapalio. A... kad već radiš... to ti se... ne radi se to tako... to uzmeš za drugu stranu...taj ti je dio za baciti...drugi... taj okreni.

— Stršene...makni se od mene ubiću te ki zeca.

Mnogi su se, kad bi nešto radili, od Stršena skrivali u dvorištu ne bi li izbjegli njegova zlobna dobacivanja i savjete od kojih čekić jače udara po čavlu.

Dok bi Stršen bio zauzet, dostojno su ga znali zamijeniti Šunjac, Dudalo, ili Malobaba. Zatim, Prikolica. Čovjek koji je teško susprezao i nevješto prikrivao zvuk svog prdca udarcem šake o stol. Događalo se da Prikolica, ničim izazvan, kaže potpuno nezanimljivu rečenicu:

— Jebate, sutra moram ustožiti sijeno ∞ udari šakom o stol i onda prdne, kao da tu svoju rečenicu udarcem nije dovoljno naglasio.

Osim nabrojene petorice bilo je onih kojima nisi znao ime, nadimak, ili ih čak nikad nisi vidio. Samo bi se odnekud pojavili i s dozom sprdnje i pokroviteljstva zapitali: „Oće l' majstore?“ I potpuno je bilo svejedno da li ćeš reći: „Ide ko podmazano“, ili „ko da bi mokru mačku palio“. Uvijek te čekalo pametovanje. Iznimka je bio starac prezimenom Zabadalo. On je rijetko govorio, a to što bi rekao, zvučalo bi poput soli u kaši. Večeri je davao okus. Jednom je, u Gnjackinoj gostionici, svima presolio.

— Čeka nas rat ljudi. Veselite se dok možete.

Do tad razuzdana galama u gostionici, rasplinula se kao Prikoličin prdac i zavladao je tajac. Zabadalo je rijetko govorio i svaka njegova riječ imala je sto kilograma. Istresao je u sebe rakiju i izašao iz gostionice. Samo je Dudalo, otpuhnuvši smrdljivi dim iz svoje lule, rekao:

— Vidi ga! Lud čovjek... al' pametan.

Mladi Šuljovan i Zabadalo su u mnogočemu bili slični. Obojica su govorili rijetko i kratko. Sa svrhom i razlogom. Zabadalove rečenice su zatvarale razgovor, a Petrove otvarale pitanjem.

I nije Petar sudjelovao u razgovoru, zašutio je čim bi dobio odgovor. Bio je jezgrovit i kad se obratio jedinoj osobi u selu koja je pružala ljubav za novac.

— Bil' dala...? Tu je vreća brašna i dvije kutije cigareta.

Zvali su je Bosa, od Bosiljka. Živjela je sama nedaleko Gnjacine gostionice i imala od Petra dva puta više godina. Osim novca primala je i druga dobra i obično pristajala i na manje. Neki su pripiti veseljac i na povratku iz gostionice znali dobivati Bosine usluge i za puko obećanje, no, Bosa se očito htjela još malo igrati s mladićevom hrabrošću.

— A za koga to pitaš?

— Za sebe. Za koga bi? — prstima je u džepu oblikovao kruh u kuglicu.

Čuo je od Gnjacinih sinova, koji su je posjetili još prije dvije godine:

— Nisi muško dok ne probaš.

A svakim je danom to sve više i osjećao. Bosa je naravno pristala. Petar je bio mlad i zgodan, a i dobila je više nego inače. Na rastanku mu je rekla:

— Šuljovane moj... drugi put nemoj nositi brašno. Donesi cigarete... četiri kutije.

Idući put Petar nije došao. Smatrao je da je drljanje Bose, kako su to nazivali Milan i Josip, precijenjeno zadovoljstvo.

Negdje u zapećku svog mozga slutio je da s Bosom nije mogao otkriti njegovu pravu vrijednost. Kad je Bosa jednom od svojih redovnijih mušterija prepričavala njegov izravan nastup, ovaj je samo rekao:

— Lud... al' pametan.

SUBENAST

Šank u Gnjacinoj gostionici je osim mjesta gdje su se odlagale čaše i oslanjali gosti, često služio i kao mjesto gdje su se drugima otkrivale i prenosile velike i važne istine.

Osim toga, tu su iskusni muškarci prenosili mlađima kako se ispravno odnositi prema ljudima. Prema ženi, djeci, starcima, susjedu, gazdi, slugi...

Jedan od najčešćih bio je Dudalo. Trebalo mu je nekoliko rakijica i započeo je mladom Petru s druge strane šanka:

— Kada curu dovedeš kući na probu, najprije je istučeš... da te više voli. Ne zna ona poštivati ako ti nju ne... ono malo da osjeti ruku... da zna s kim ima posla... Poslije imaš manje problema. Najbolje odmah... Nema tu... il' ćeš ti nju, il' će ona tebe, ko što je pokojnog Ćurdu mlatila ona njegova.

Drugom prilikom Petar je slušao Prikoličino predavanje:

— On će meni zaoravat njivu... pomako je međaš... kaže i tvoj je otac... pa ćemo na sud... pa da vidimo... Kaže on meni, obojica ćemo dati krave fiškalu... Neka!... al' će se znati čije je čije... ne može tako... Pravdu moraš istjerati do kraja... Nema tu moj Šuljovane... jer onda te jebe... jebe te ko stigne.

Zabadalo nije držao predavanja. Samo bi na kraju večeri, s rakijom pod ruku izgovarao kratke rečenice. Kupovao je zemlju kuda su se pružali putovi. Radio je to kako mu niko ne bi solio pamet zbog prolaska njegovih kola kroz tuđu njivu. S druge strane, velikodušno je dopuštao prolazak njegovim putovima. I nikad se nije sudio. Bivao je prevaren za koji pedalj zemlje, ili za kilogram brašna u mlinu i to je znao. Tu kilu brašna nije smatrao dovoljnim razlogom za natezanje i svađu.

— To je sve žvakanje brabonjaka — znao je reći.

Zbog toga je smatran subenastim, kao što je subenastim proglašen i Petar. Prvi je to ženi rekao Gnjacko, kad je otkrio da je za jeftiniju pošiljku cigareta, koja je iz grada prispjela u njegovu trgovinu, Šuljovan snizio cijenu. Bilo je još subenastih ljudi u selu. Sin načelnika, koji je postao slikar pokraj toliko zemlje i onolikih štala. Subenast je bio i Bajdo, koji je u razgovoru s muškarcima često bivao previše prislan i na svaku riječ, s kojom se slagao volio

sugovornika potapšati po stražnjici. Nesretno se oženio za prvu susjedu, dokazanu nerotkinju. Zlobnici su primijetili:

— Savršeno opravdanje.

Ono što Gnjacko sebi nije htio priznati, a skupljalo se u klupko negdje duboko između ošita i lijevog plućnog krila, bila je subenastost njegove kćeri Ane. Svakodnevno prateći razvoj iz kržljivog djeteta, preko slabašne djevojčice u mršavu djevojku, Gnjacko je zatomiavao žalost zbog njene nevičnosti u obavljanju svakodnevnih poslova. Voljela je ona i dobro znala kuhati ručak, peći kruh i kolače, prati rublje kraj mlina na rijeci. No, nije voljela odsjeći glavu kokici kojoj je ujutro bacala kukuruz, zavrnuti šiju kuniću kome je svakodnevno nosila djetelinu, ili gledati kako zaklana svinja trči po dvorištu dva kruga dok ne izdahne. Ono što je ona zaista voljela bila je pjesma. Činila je to svugdje. Čim bi pronašla malo samoće, započela bi ispuštati umilne tonove raznih pjesama koje je čula. Nekad je tu bilo i više pjesama u jednoj. No, sve su bile skladne i onaj koji bi joj se prišuljao i prisluškivao dok pere rublje, mogao je utonuti u svjetove u kojima je inače živjela samo Ana. Prvi je utonuo Petar i to sasvim slučajno. Još je bila slabašna djevojčica. Po gazdaričinoj ju je zapovjedi, došao pozvati na ručak. Prala je rublje. Šum slapa pružao joj je sigurnost i pustila je glas u punoj snazi mreškajući smirenu površinu Radonje. Od tog dana, Šuljovan se vrlo često šuljao i njegov nadimak, kojeg je naslijedio od nekadašnjeg vlasnika kuće u kojoj je živio, dobio je svoj pravi smisao. Tu je tajnu brižljivo čuvao u najdubljem džepu, kao Gnjacko škrinjicu zlatnika ispod daske u kuhinjskom podu. Znao je da osjećaj dok sluša Aninu pjesmu ne može podijeliti ni s kim. Nije to ni želio. Ili bolje, želio je s Anom, posebice kad je ova iz djevojčice postala djevojka. Ali, za to nije imao hrabrosti.

ARIJANISTI, BOGUMILI, KALVINISTI, KOMUNISTI I ANARHISTI

U Gnjacinom gazdinstvu je osim Gnjace, njegove žene Nede, dva probisvijeta i mršave djevojke sklone pjesmi i snatrenju živjela i baba Julia. Nije ona bila ničija baka i nisu je babom zvali zbog starosti. Vodila je gazdinstvo i prije nego se Gnjacko oženio i doselio. Iako nije bila puno starija od Gnjace, ona mu je u mnogo čemu zamjenjivala majku koju nikada nije upoznao. Ako ne majku, onda barem stariju sestru. Kad se trebalo savjetovati i donijeti neku važnu odluku, povlačio se s njom nasamo i dugo slušao njene odmjerene rečenice. Pričalo se da je bila ljubavnica njegovog oca. Bila je to žena, koja je i puno godina kasnije doživjevši duboku starost, u očima sačuvala ljepotu djevojčice pune života i znatiželje. Seljani su je posjećivali kad je trebalo skinuti uroke i saznati budućnost. Liječila je bolesne ljude, stoku i perad koristeći samo njoj znane recepte sačinjene od trava i drugih biljaka. Skidanje uroka se vješto skrivalo od očiju seoske javnosti. Ipak, povremeno su se događale nesmotrenosti. Tako je Dudalova žena Marica viđena na seoskom groblju kako pali osušene grančice johe i njima kadi križ na grobu Dudalove majke. Zlodusi su iz Dudalove kuće odavno pobjegli zbog smrada koji se širio iz njegove lule. Samo je pokojna Dudalka ponekad svraćala i Marici zagorčavala život. Pomicala joj je stvari po kući, skrivala ih po štalama, gasila petrolejke, prizivala lisice i kune, otvarala im kokošinjac i škripala daskama poslije ponoći hodajući po tavanu. Marica je znala da nešto mora poduzeti. Baba Julia je bila jedino rješenje. Jedino se ona mogla nositi sa zlobnim duhom umrle Dudalke. Bacanjem graha po stolu utvrdila je što im je za činiti kako bi vratile duh u jamu na groblju gdje mu je i mjesto. Tri noći vabljenja i ostavljanja salenjaka na njen grob kraj križa urodilo je plodom i Marica je samo trebala kraj križa plitko zakopati zamotano uže vezano posebnim čvorovima i čekati da osušena grančica johe izgori do kraja. Nažalost, u tome ju je prekinuo lokalni sveštenik, vraćajući se preko groblja svojoj kući iz jedne od večernjih posjeta. Iduće je nedjelje tom događaju posvetio jednu od svojih propovijedi i Marica je, iako je ovaj nije izravno spomenuo, umalo propala u zemlju. Bilo je u toj propovijedi priče o krivovjercima, arijanistima, bogumilima, kalvinistima. Bile su tu nagoviještene pošasti modernog društva. Zatim neki komunisti i anarhisti. Preplašena i posramljena Marica dobro je znala da je pop govorio o njoj. Iako nije znala kojoj grupi nevjernika, ili krivovjeraca ona pripada.

Ajme majko, to za me spominje... jedna li sam ja... neka takva... bogumilka... kumunista, ajanista... ajme...

Ubuduće, kad bude kadila nečiji grob ili zakopavala klupko užeta svezanog u čvoriće u nečije dvorište, moraće puno više paziti da je neko ne vidi.

Nije Marica jedina kojoj je prigodom te propovijedi crvenilo lice. Mnoge su žene tu nedjelju, iz straha od kazne božje, dale veći milodar, pa je pop poslijepodne bio u nedoumici, može li to zahvaliti svojoj neobično nadahnutoj propovijedi, ili je u selu porasla svijest o potrebi obnove krova njegove kuće.

STARCI MOMCI

Poštar Latica i žandar promašenog prezimena Kovač bili su jedini sredovječni i neoženjeni muškarci u selu. U gostionici je to vrlo često bio predmet sprdnje:

— Kad se Bajdo oženio, mogli ste i vi.

Nije problem bio manjak cura u kraju. Dapače, cura je bilo i viška, ali oni taj svečani čin nisu obavili iz potpuno različitih razloga. Žandar Kovač je smatrao kako ni jedna nije vrijedna sudjelovati u raspodjeli njegove državne plaće. Iz tog je razloga, tu plaću ravnopravno ostavljao što u Bosinom krevetu, što za Gnjacinim šankom. A poštar Latica se smrtno zaljubio u Šuljovanovu majku Smilju. I to do te mjere da se nakon njene smrti doslovce počeo sušiti. Ipak, nikad u susretu s njom o tome nije uspijevaio progovoriti ni riječi. Smilja je ljubav jasno vidjela u njegovim očima i opraštala mu, iako je znala da je u gostionici najglasniji u izmišljanju pogrđnih riječi, na njen račun. Jednom je samo, sa suzama u očima, istrčao iz gostionice nakon što ga je Zabadalo, na njegovu bujicu uvreda o Smilji, u svom jezgrovitom stilu, upitao:

— A što ti nju ne oženiš?

I bio bi je oženio da je ono pismo iz komande otvorio pet godina ranije, a ne netom nakon što je svezao omču i odlučio skratiti svoj žalostan život.

Dok pismonoša s vremena na vrijeme nije mogao sakriti svoju sentimentalnu dušu, žandar Kovač je rijetko gubio kontrolu nad osjećajima. No to se ipak događalo. Ponekad bi, kad previše popije u gostionici, raskopčavao hlače i pokazivao svoje pozamašno spolovilo. S druge ga je strane, više nego druge, uznemirivala Bajdina prisutnost u njegovoj blizini. Promijenio bi raspoloženje i na sam ulazak Bajde u gostionicu. Ipak, u većini slučajeva, Kovač je bio savršeno hladan što se i očekuje od čuvara reda.

No, niko nije nadmašio Malobabinu mirnoću. Malobaba je jednom, ostavši sam na šanku s gazdaricom Nedom preko puta, slušao njenu ozbiljnu priču o glupostima koje joj svakodnevno izvode sinovi. Klimajući ozbiljno glavom i gledajući Nedu pravo u oči, s donjim dijelom tijela skriven iza šanka, hladnokrvno je otkopčao šlic i olakšao svoj mjehur.

Uzdah: „Uuuuhhhh!“, gazdarica je protumačila kao izraz suosjećanja prema njenim problemima. Pravu je istinu shvatila tek kad se vruća lokva počela širiti prema izlaznim

vratima. Njene psovke i uvrede otrpio je sa smiješkom, znajući da mu Gnjacko neće zabraniti ulaz u gostionicu. Previše mu treba njegovo sijeno.

SPROVOD I ROĐENJE

Malobaba je štrmlao, nerazumljivo pričao sebi u bradu. Isto je to činio njegov otac, a vjerojatno i djed, ali to više niko ne pamti. Time su Malobabe, jer od reda su ih zbog prezimena tako zvali, ostavljali dojam mislioca, od kojih je bilo važno čuti i razumjeti bilo koju riječ. Ono što propuštaš je, činilo se, od presudnog značenja. Dijelom su to mogli zahvaliti uspravnom držanju i pogledu pravo u oči. Kao i onoj desnoj obrvi, koja bi često stajala zamalo pod pravim kutom. Samo su rijetki, koji ih bolje poznaju i djelomice razumiju što govore, znali da trkeljaju obične gluposti.

Kad je Prikolici umro otac, na sprovodu je neko, prije popovog očenaša, zlobno predložio Malobabi da, kao prvi susjed, održi govor. Malobaba je podigao svoju obrvu i važno počeo štrmlati. Ubrzo su tužni posjetitelji napinjali uši, pokušavajući uhvatiti barem koju riječ. Govorio je kako je stari Prikolica bio pošten i vrijedan čovjek, ali isto je tako mogao pričati kako su se godinama sudili, ili kako mu je prokleti starac otrovao psa. Niko ga, ionako, nije mogao razumjeti. Gnjacini sinovi su teško zatomljivali smijeh i postupno zarazu smijuljenja prenosili na cijeli sprovod. Grohot su priječile samo babe bugaraljke, koje su po dužnosti stalno ponavljale: „Pssss! Pssss!“

Fešta se nastavila kod Prikoličine kuće gdje je društvo, nakon obilnog jela i pijanke započelo pjesmu. Započeo ju je sam Prikolica, popraćen mrkim pogledom svoje majke.

Šuljovan je slavlja svih vrsta izbjegavao kad je god mogao. Na pogrebu i karminama bi stajao uvijek negdje sa strane, kako bi se što lakše mogao izvući da niko ne primijeti. Nije za to imao razloga. Većina posjetitelja je ionako gledala u pečenje na stolu.

Izašao je iz dvorišta u pratnji Prikoličinih pasa. Petar nije znao izgledaju li tužno jer im nije bacio kost, ili još tuguju za starim Prikolicom.

Zašto ja nikad ne uzmem... a mogao sam, barem komad praseće glave... sad kad dođem kući i zavirim u ostavu... dobro ima još ona slanina što je gazdarica dala. Biće toga sve manje. Kriza je... možda Zabadalo ima pravo. Biće rata... i... a i ujak govori isto... a ko će znati ako on neće. I kad pročitaš one novine... pa... oduzmi, zbroji... ne sluti na dobro. A što to meni znači...? Jel' mi znači...? Znači, znači, Petre... znači i ovom čeni... a... ko zna... možda nas sve to zaobiđe.

Iz nekog nepoznatog razloga, ubrzo nakon sprovoda, događalo bi se rođenje djeteta. Vrlo često u istoj familiji. Tako se nakon smrti starog Prikolice, mlađem, petnaestak dana kasnije, rodila treća kći. Prikolica je bio istinski razočaran. Babe su prognozirale: „Sigurno je sin“, jer trbuh njegove žene stajao je visoko, a i lice joj je bilo čisto bez prišteva. Čak se i Julia prevarila gatajući joj sina koji će postati vojnik ili oficir i zapovijedati vojskom. Razočarenje se vidjelo u skromnom slavlju za susjede i kumove. Doduše, ubrzo se vijest pročula i seljani su nahrupili čestitati neveselom ocu, ali kako se u zraku nije osjećao miris pečene prasetine i nakon što Prikolica nije otišao po drugu dvoguzu vina, svima je bilo jasno. Od veselja neće biti ništa. Uzalud je kum Toma pokušavao preuzeti ulogu domaćina. Čak je predlagao društvu preseljenje kod njega, jer je tobože više mjesta. No, večer se nije mogla spasiti. Drugi dan je zlobni Stršen u gostionici rekao:

— Kod Prikolice se više slavi kad mu umre ćaća, nego kad se rodi dijete. Jebem ga u njegov prdac.

KUMA TOMA

Niko ga nije zvao samo Toma. Uvijek je tu bilo i ono kuma, a za to je postojao opravdan razlog. Kuma Toma je većini suseljana zaista bio kum. Čovjek koji je uvijek spreman pomoći, saslušati kad ti nešto leži na duši, dati pametan savjet. Savršeno je vladao svim okupljanjima. Od sprovoda i rođenja, preko vjenčanja, crkvenih praznika i onih koji nisu imali previše veze sa crkvom. Početak sjetve, paljenje krijesova, ili završetak žetve. Zatim prela, čijanja... Kuma Toma je bio savršen odabir, bilo za kuma novorođenog djeteta, ili novopečenog mladoženje. Unatoč rastrzanosti zbog mnogobrojnih obaveza, sve je stizao i za svakog imao vremena. Naravno, s takvom rastrzanošću teško je bilo s nekim ostvariti nešto više od površnog odnosa, uključujući tu i vlastitu ženu i djecu. Onaj s kojim mu je to donekle uspjelo bio je Šuljovan. Zbližili su se na jednom zajedničkom putu u grad. Kuma Toma ga je povezao u svom kićenom fijakeru. Kuma Toma nije Petra osvojio svojom srdačnošću i otvorenošću, već nepokazivanjem zanimanja za cilj njegovog izlaska u grad i posjetu vojnoj komandi. Putem do grada Kuma Toma i Petar su se napričali, otimajući jedan drugom riječ, što za Tomu i nije bilo čudo. Ali, Šuljovan toliko riječi nije izgovorio u cijelom životu. Pričao je o svemu. O poslu u Gnjacinom gazdinstvu, o nedavnim događajima u svijetu što ih je nedavno saznao dograbivši se starih novina i o mislima koje su neprekidno bježale u blizinu mlina. Kuma Toma je svoje ljubavne probleme prešutio, iako je prvi put bio na granici da se nekome povjeri. Ali je zato Šuljovan, začudo, progovorio o svojoj tajnoj ljubavi prema Ani. Ispričao mu je sve o njenoj kosi koja se kovrča kad raspusti pletenicu kraj mlina i prekrasnoj pjesmi. O tome kako je često prisluškuje. Rekao mu je neke tajne, koje nikad nije rekao ni sebi. Kuma Toma je zračio razumijevanjem, iako nije tačno razumio gdje je tu problem.

Problemi su se rojili u Šuljovanovoj glavi, ali oni novi i stvarni izlijetali su iz usta kao iz košnice tek na povratku iz grada. Isprva ih nije želio podijeliti s Kuma Tomom, ali ih je ubrzo razbacivao, kao da žitom hrani kokoši. Nažalost, bile su to samo posljedice, a uzrok je bio početak Prvog svjetskog rata. Šuljovan nije znao ko je tome kriv. Čuo je on, a ponešto i razumijevao o odnosima svjetskih sila, smrti prijestolonasljednika, krizi u monarhiji, ali mučilo ga je što se to događalo upravo sad, nakon što ga je Kuma Toma uvjerio da Ani mora reći što osjeća prema njoj. Znao je da samo neprestano želi biti u njenom društvu, ali je isto tako slutio, to ubrzo neće biti moguće.

PRIDRŽI MI UZDE

Stršen je, uvijek iznova, kad bi neko spomenuo vojsku u gostionici, prepričavao istu priču. Iako je tvrdio da je prisustvovao tom događaju i da se on odigrao ispred te gostionice malo je ko u to vjerovao. Slutili su da se dogodila nekom od njegovih predaka. Možda još u doba Napoleona. Jedne je godine vojska regruta, na prolasku kroz selo, zastala napojiti konje kraj mlina. Bila je to prigoda i napojiti zapovjednike u gostionici. U to je vrijeme, ko ga je imao, vojsku služio s konjem. Tek pokupljeni regruti posjedali su na obali rječice pred gostionicom natežući komovicu. Jedan od lokalnih seljana, kojem Stršen nije spominjao ime, motao se oko posjedalih konjanika, naslađujući se svojom već odrađenom vojnom obvezom. Na pola popijena litra komovice, koja je kružila među vojnicima, došla je i do njega.

— Nategni rođače... da te malo drmne... prava je.

Kako se ponuđena rakija ne odbija, ovaj je pošteno potegnuo. Nakon gutljaja, koji mu je smežurao lice i grčio želudac, mladi brkajlija, koji mu je trenutak prije pružio bocu, stisnuo se značajno desnom rukom za međunožje.

— Pidrži mi, uzde rođače... da se popišam.

Naravno da se usluga, kao dvominutno čuvanje konja, ne odbija čovjeku koji ti je netom dao potegnuti rakiju iz njegove boce. No, ubrzo su dvije minute postale pet, a tamo s druge strane rječice, u daljini, jedna je ljudska silueta postajala sve manja, dok nije zamakla iza granice vidljivosti. Začulo se samo: „Pokret!“ Oficiri su se vraćali iz gostionice. Nije pomagalo tu ni:

— Ma nisam ja... samo čuvam... konja... ja sam vojsku već odgulio... tu... negdje piša, čekajte da ga nađem... ljudi... tu su... neka oni kažu.

— Kuš!... Sunce ti jebem... što sse stiso ko pičkica?... Stani među vojsku... Naučit ćemo mi takve što je vojska.

I odgulio čovjek još tri godine.

Stršen je bio jedan od onih, koji je sve priče koje je negdje pokupio, prepričavao u prvom licu, kao da su se dogodile upravo njemu, ili im svjedočio. Pritom bi ih, naravno, nakitio. Učestalo mu se događalo da priču, koju je čuo od neke osobe, nakićenu, prepričava toj istoj.

Nekad su bile obogaćene do neprepoznatljivosti, pa su uspijevale proći bez primjedbi, no uvijek je ostajala sumnja. Ipak, Stršen je bio čovjek koji je kralo i koristio tuđe događaje i unatoč pretjerivanju, u njima uvijek zadržavao dio životnosti, dostatne da se priča sasluša do kraja. No, postojao je u selu i patološki lažac, koji je priče, ili laži, stvarao od početka do kraja. Zvao se Popivoda i neke od njegovih laži poprimile su mitske dimenzije i prenosile se s koljena na koljeno. U originalu su uvijek počinjale s kratkom tvrdnjom: „Nije to ništa.“

— Nije to ništa... Ja sam imao još veću svinju... ja i žena radimo kobasice... bilo ih je da si ih mogao razvući do načelnikove kuće i nazad.

— Nije to ništa... Papričice ljute... znaš kakve... vidim ja miša kako hoda po gredi... onjuši, gricne jednu... kad je skikno... znaš kakav... ko palac... al' kad je suzu pustio... suza ko šaka.

Jednom je za šankom s „nije to ništa“, prekinuo priču drugog posjetitelja gostionice, koji je pripovijedao tragični događaj u svojoj familiji. Reakcija je bila brza, kakvu je zaslužio:

— Kako nije ništa. Sve ti jebem! Meni mater slomi vrat, a ti, nije to ništa.

KROZ REŠETO

Ana je imala tanke ruke i dugačke prste, ali kretnjom grahove osmice prilikom prosijavanja graha vladala je savršeno. Voljela je taj posao, jer je kotrljanje zrna po metalnoj mrežici stvaralo zvuk, koji je sasvim lagano prigušivao njenu pjesmu, a istodobno stvarao ritam. Provejavanje, ili čišćenje graha kroz rešeto, oduvijek je bio ženski posao, iako su za njega bile poželjne jake muške ruke. No, ne i presudne. Najvažnija je bila izvježbanost pokreta (grahova osmica) i ritam. Samo je određena brzina elipsastog pokreta u obliku osmice, grah skupljala u jednom dijelu velikog rešeta, a osušene lisnate ostatke mahuna u drugom. Prašina, naravno, pada na pod. Ali vješto baratanje rešetom jedan je od zadnjih poslova. Sazreli grah najprije treba pobrati, i to zorom, dok je još rosa. Postoji za to praktičan razlog. Preko noći, zbog rose, mahune prime vlagu, pa se prilikom berbe znatno manje otvaraju i gubici su manji. Nakon završene berbe, grah se rasprostire na gumno i potrebno je jako sunce i lagan, topli vjetar. Pri takvim, idealnim okolnostima, nedovoljno dozrela zrna će dozrjeti u nekoliko sati, a većina mahuna osušiti do pucanja. Tad se grah prigoni na hrpu i mlati dugačkim drvenim štapovima. Najbolje od lijeske, ili smrdljivkovine, zbog njihove elastičnosti. Ukoliko je dobro osušen, zrna će ispasti iz svojih kućica i osušene stabljike mogu se nositi na bunjište da se pretvara u kompost. Na gumnu ostaju samo zrna graha koja se vrbovim metlama metu na hrpu. Sad je ponovno potreban vjetar, jer nakon sita grah se provejava. Sipa se s visine ramena na platno. Ukoliko ima vjetra, svi mali listići, koji su ostali u situ, odlepršat će smjerom vjetra, a teška zrna past će pravo na platno i posao je obavljen. Potrebno je grah samo istresti u vreću i skladištiti na suhom.

Gnjacino gumno bilo je najveće u selu. Sastavljeno od velikih segmenata, betoniranih novim portlandovim cementom, kako bi se izbjeglo pucanje ploče uslijed slijeganja terena. Mogao je na njemu četveropreg napraviti puni krug. Ali, imao je Gnjaco dosta graha. Trebalo je ponekad hraniti i preko trideset nadničara u kamenolomu. A za radnika i vojnika nema bolje hrane od graha. Bolje je samo, ako se u njemu može pronaći komad slanine, kobasice, ili suhog rebra. Grah je bio omiljena hrana i mrzila ga je samo Prikoličina žena. I to iz drugih razloga. U Prikoličinoj se familiji, grahu pridavala posebna pažnja. Da je neko iz familije bio umjetnik i imao priliku isklesati kumir, koji bi predstavljao zaštitnika familije, kumir bi sigurno u lijevoj ruci držao kazan s grahom, a u desnoj veliku zaimaču. Na licu mu se ne bi ocrtavao izraz zadovoljstva zbog izvršavanja rituala njegovih štovatelja, nego olakšanja zbog netom ispuštenog plina. Rod Prikolica je tako, kroz generacije, stekao želudac i crijeva

navikla na grah, koja su bez puno varenja uspijevala iskoristiti hranjive sastojke. Tako se na dijelu vrta gdje se tromjesečno prazio zahod, sve žutilo od nesvarenih, žutih, grahovitih košuljica.

Takve poslove, kao što je berba graha, koje bi radila cijela familija, susjedi i kumovi, volio je i Petar. Ne zbog tog što bi se mobom sakupilo puno ljudi. Već zbog tog što bi, bez straha od Gnjacine sumnjičavosti, mogao biti u Aninoj blizini. Izbjegavao je takve prilike pred Gnjacom. Čuo ga je jednom, kako govori gazdarici:

— Da mi neko Anu... mislim ono što je napravio Milan... onoj... frajli, ne bi me spriječila ni ti ni Julia, ni... četa vojnika... Zatuko bi ga... Ako vidiš da se mota... neko... nadničari... ili neko... da se mota oko nje, odma me zovi... Ide ona u Crevare... sve sam dogovorio... stari Crevar ima sina k'o... stvoren je za nju.

Znao je Šuljovan da Gnjaco ima strah od nadničara, a ne od njega. To ga je na neki način i uznemirivalo. Izuzev Kuma Tome, niko ga ni u čemu nije ozbiljno shvaćao. Zato mu se onako i otvorio.

Reći ću joj... makar na kozi orao.

I rekao joj je, onako kako je znao:

— Udaj se za mene.

Na trenutak je njena pjesma zastala. Čak je i grah u rešetu promijenio ritam. Pogledi su im se sreli.

— Udaće me u... Crevare.

Nastavila je pjevati, samo joj je glas sada bio tanji, a pjesma postala jednoličnija.

— Znam... Bi li se ti udala?

Šutjela je, ali Šuljovan je znao da je pitanje bilo nepotrebno. Slutio je on već dugo kako Ana zna kad je prisluškuje. U njegovoj prisutnosti pjesma je postajala vedrija i razigranija.

ZEMLJI TREBA OSTAVITI NJEN DIO

Zabadalo je zamućenog pogleda dozivao trenutke kad je kraj šanka uvijek mogao pronaći društvo. Nije on bio čovjek koji voli druženje. Reklo bi se upravo suprotno. No sada, kad se u gostionici nije moglo pronaći nikog poznatog, izuzev poštara Latice i žandara Kovača, Zabadalo je osjećao tjeskobu, koju je teško mogao opisati svojim kratkim rečenicama. Slično se osjećao i Gnjacko. Brkovi su mu visjeli nejednako, kao loše svezana vezica, a lice podsjećalo na neulaštenu cipelu. Vojačenje je izbjegao, posegnuvši u onu škrinjicu kruna i jednomjesečnu provizaciju važnoj osobi iz grada. Nije to učinio iz straha za svoj život. Ponekad je zamišljao kako bi rado otišao u najveću borbu, ako bi na taj način dozvao pameti svoje sinove. No, znao je, to je nemoguće. Njegovi su sinovi probisvijeti i na imanju i u vojsci, a njegov odlazak u rat, značio bi zatvaranje gostionice, trgovine, kamenoloma, drugim riječima cijelog gazdinstva. Tim više što je unovačen i Šuljovan.

Kad može on, mogu i oni... Pravi dečko... šuti i radi.

Zato svoje sinove nije ni pokušao izvući iz vojske.

Nakon tri mjeseca, stiglo je pismo iz nekog udaljenog blatnjavog rova od nepoznatog satnika. Na Gnjackino lice je prilikom otvaranja pisma pala sjena. Mlađi se opametio zauvijek. Milan je poginuo. Štete koje je činio po gazdinstvu, od kojih bi se Gnjacki kosile obrve, sad su mu se činile kao simpatični nestašluci.

Od tad nije bilo prave trgovine. Nije razlog tome bila ratna kriza. Ona je, štoviše, u mnogo čemu pogodovala zaradi u trgovini. Barem na brašnu i cigaretama. Ali, Gnjacki je ponestalo volje. A to se osjećalo u gostionici i cijelom gazdinstvu. Poštar Latica se još brže sušio, Kovač je izgubio društvo za pijančevanje.

Gazdarici Nedi bi, dok mijesi kruh, pogled često odlutao i teško bi ga vratila i Gnjackina galama u neposrednoj blizini. Anine pjesme nikad nisu bile tužnije i tanjeg glasa. Jedino se Jula držala kao da se ništa nije dogodilo, iako se u njenim očima, umjesto znatiželje, pojavila neka čudna ravnodušnost. Život je krenuo unatrag. Živjelo se ne bi li se potrošilo vrijeme. Gnjacko je zapostavljao posao u trgovini i gostionici, a novca za održavanje cesta više nije bilo. Jedino čemu se ozbiljno i iskreno predao, bio je veliki voćnjak šljiva i svakodnevna briga oko stoke. Brinuo se on i prije. Njegove su šljive i do sad davale veće urode od ostalih, ali urodi su bili hiroviti. Jedne su godine od uroda pucale grane, a onda dvije godine nisi mogao

ispeći ni kotao rakije. No, Gnjacko je bio čovjek koji je, sve poslove koje je radio, obavljao temeljito. Sad, kad se posvetio šljivama, prvi je put uživao u obavljanju posla, a ne samo u plodovima njegovog rada. U trgovini i gostionici, kao da se nisi imao za što uhvatiti. Bilo je tu novca, magacini su uvijek bili puni, sve se više punila ona škrinjica pod daskom u kuhinji. Ali, nije bilo iskrenog zadovoljstva. Nije se to moglo usporediti s dvije stotine novih voćaka posadenih u redovima koji su lagano zavijali. Mogao si među njima postaviti tračnice i vlakom se voziti od jednog na drugi kraj voćnjaka.

— Kad na proljeće premažeš stabljike krečom, pa one procvjetaju, a pod njima tek pokošena djetelina — Gnjacko je u gostionici znao objašnjavati svoju iznenadnu potrebu za radom u voćnjaku.

Kako je počeo rat, Gnjacki su šljive rađale svake godine. Naravno, nije to imalo nikakve veze s ratom. Drugima je uvijek nešto upropastilo urod. Ili kasni mraz uništi cvijet, ili prevelika suša osuši lišće, ili tuča. Njihove su voćnjake napadale uši, šljivine mušice, šljivin crv, razne vrste gljivica, lišaji. Ali, Gnjackin voćnjak na ravnom platou iznad sela, potpuno ograđen živicom, bio je mala oaza, koju su zaobilazile sve nevolje. Nije to bila ni puka sreća, ni viša sila. Bilo je u to ugrađeno jako puno znoja, kojeg je doduše, Gnjacko cijedio s lakoćom. Smijali su mu se potihom iza leđa kroz cijelu zimu, dok su konji vukli osamdeset saonica stajnjaka na brdo iznad sela. Rasporedio bi ih na hrpe, a na proljeće rastresao po cijelom voćnjaku. Smijali su mu se i kad je usred voćnjaka posadio desetmetarski jarbol s pola metra dugom daskom, poprečno zabijenom na vrhu. Da bi ga prevezao iz obližnje šume platio je nadnicu trojici drvosječa. Ali, ubrzo je vrh jarbola, za osmatračnicu, izabrao jastreb mišar i miševi su od sad grickali korijenje u susjednim voćnjacima. Na proljeće bi, u doba cvatnje, u voćnjak odnio četiri košnice. Opet razlog za podsmijeh:

— Gnjacko, pokraj kestenovih i bagremovih šuma ti košnice odnio u šljivik — govorio je Kovač.

Ali, košnice tu nisu bile zbog meda, već zbog oprašivanja. Sijao je Gnjacko među voćkama djetelinu. Bila je to dvostruka korist. Trebalo je nahraniti blago u njegovim štalama. Stari su seljani znali reći: „Ako hoćeš pune ambare žita, sadi pšenicu gdje je rasla djetelina.“

Što je dobro za žito, dobro je i za šljive, mislio je Gnjacko. Iz istog je razloga, samo s vilama, a nikad s grabljama, skupljao sijeno. „Zemlji treba ostaviti njen dio,“ čuo je jednom od nekog starca. Vjerojatno je to bio Zabadalo. Čovjek koji se nikome nije podsmijevao.

ČUDNA NEKA VOJSKA

Prošla je godina rata. Većina vojnika se javljala s fronte u dugačkim pismima, koja je vrlo često pisala jedina pismena osoba u satnji. Pisma su se razlikovala samo u imenima pošiljatelja i primatelja. Ostalo je bilo više manje isto. Te osobe, koje su pisale pisma, bile su posebno cijenjene i imale određene privilegije. Često su, prešutno, bile prve u redu za vojnički grah. „Pusti pisca! Mora napisati pismo mojoj Verici.“ No, neki, koji nisu bili u mogućnosti, ili nisu željeli naručiti pismo za svoje najmilije, nisu se javili kući od kad su otišli u rat. Nije se znalo jesu li uopće živi. Njihove su se familije zapravo bojale da ne prime pismo sličnog sadržaja kao što je primio Gnjacko. Majke su se nadale kako će se sin samo pojaviti na kapiji, pas će trčati u krug, veselo lajući, a čvor u želucu rasplešće se kao da ga nikada nije ni bilo. No, do sad se, u selo vratio jedino Dudalo, sa svojom smrdljivom lulom, ali bez lijeve podlaktice. Metak u ruku, a rana se dala na zlo. Morali su je odrezati. Njegova žena Marica bila je sretna:

— Samo nek' se on meni vratio živ.

Nakon što je istinski propatio, nije ni Dudalo zbog tog bio previše utučen. Bila je to, osim kraja ratovanja, izlika da više vremena provodi u gostionici.

Jedan od onih koji se također nije javljao s fronta od kad je krenuo, bio je Gnjackin stariji sin Josip. Znao je Gnjacko da su on i Šuljovan zajedno u istoj jedinici. Uostalom, pošteno je to platio, obvezavši Šuljovana da ga pismom izvještava jednom mjesečno. No, od obojice nije stiglo ni slovo. Dudalo mu je prenio ono što je znao:

— Čuo sam od jednog zemljaka... živi su i zdravi... al' imaju zajeban položaj... stalno pod paljbom.

Gnjacko se gotovo preselio u voćnjak. Na brdu je od dasaka sagradio malu ostavu za alat i sklonište od kiše i snijega, s prostorom za slamnati ležaj i malu zidanu peć. Ponekad je tu znao i prespavati. Jednog takvog jutra, dok je mokraćom topio zaleđeni snijeg, uspravio je pogled prema udaljenom brdašcu gdje se nalazila Šuljovanova kuća. Iz dimnjaka je, činilo se, izlazio dim.

Nemoguće! Šuljo se vratio... Nije mogo... Prošo bi kroz selo, neko bi ga vidio. Dim je. Neko je u kući.

Zaputio se tamo uzevši pušku. Išao je okolnim putem, preko visoravni, teško prolazeći kroz velike krpe snijega nepravilno raspoređene po obronku. Kad je stigao na stotinjak metara od kuće, vrata su se naglo otvorila. Izašao je nepoznati brko od tridesetak godina u potkošulji i vojničkim hlačama. Gnjacu se činilo da ga brko ne primjećuje, ali ovaj je ubrzo progovorio:

— Dobro doša, gazda... Jesi za rakiju?... Dobra je. Prava šljiva... ne pali grlo... grije kad siđe.

Gnjaci je puška visjela, naizgled opušteno, uz desnu nogu, ali ruka mu je pobijelila zbog nedostatka krvi, uslijed prevelikog stiska.

— Što vi ovdje radite ? — na vratima su se promolila još dvojica, jednako odjevena.

— Odmaramo gazda. A što bi ?... Matko, daj gazdi rakije! — unatoč srdačnim riječima, gledali su ga kao zmija žabu.

— Pitam vas drugo... Ovo je kuća Petra... zovu ga Šuljovan... mog... radi kod mene... sad je u vojsci... Otkud vi ovdje? — Gnjacu je teško izdržavao brkov pogled.

— On nam je reka... da možemo svratiti... da se odmorimo... Na putu smo iz Bosne. Dobili smo urlaub.

Dok se vraćao kući poprijeko preko brda, Gnjacu je razmišljao o onome što mu se dogodilo. Kakav odmor?! Bilo je očito.

Ovi momci nisu Šuljovana ni vidjeli ni čuli za njega. Izletio se, rekavši čija je kuća. To su dezertteri. To bi objasnilo zašto seljanima nestaju kokoši i tko je provalio u pilanu starog Becića.

— I što da im ja radim? — pitao je žandar Kovač, nakon što mu je Gnjacu u gostionici ispričao što se događa kod Šuljovanove kuće.

— Ne znam... ti nosiš uniformu, ne ja.

Odlučili su ništa ne poduzeti i sačekati drugi dan. Nakon prespavane noći, čovjek je uvijek mudriji.

— Možda se pokupe i odu iz kraja. To bi za sve bilo najbolje — glasno je razmišljao Gnjacu, stišćući se uz svoju gazdaricu pred počinak.

Gore na brdu se ukočio od straha, ali mu je, iz nekog čudnog razloga, zbog tog bilo drago.

Dok je potezao gutljaj one rakije, u očima trojice vidio je spremnost na sve. Slutio je, kako bi, da je išao tjerati vruga, vjerojatno završio tamo u zaleđenoj lokvi krvi ispred Šuljovanove kuće. Osjetio je strah kao nikad prije. Dobro je bilo što je to značilo i jaku želju za životom. Krv mu je brže kolala žilama. Nakon vijesti o stradanju mlađeg sina, odlazio je u voćnjak da ne misli na idući dan. Nije mu trebao toliki urod. Sve da je i uspijevao pobrati tolike šljive, ne bi uspio ispeći toliko rakije. A, da i uspije, ne bi je popile četiri gostionice. Sad se, prvi put nakon dugo vremena, s velikom željom zavukao ispod pokrivača. Gazdarica je bila nekako mekana. Ponijela je u krevet najljepše mirise iz kuhinje. Sutradan, kad su Kovač i on došli do Šuljovanove kuće, u njoj nije bilo nikoga. Vrata su udarala u dovratke zbog jakog vjetra. Gnjaco se nadao:

— A možda su išli kući... valjda im je ovo bio konak.

LJUDINA I ŠEGRT

Ubrzo nakon nepoznatih vojnika, seosku je učmalost, pokvario novi vlasnik jedne od kuća u blizini gostionice. Pojavio se u selu i ušao u kuću starog Becića, ne javivši se nikome.

Becićev sin ju je odavno prodao zajedno sa zemljom i pilanom, no, do pojave novog vlasnika nije se znalo kome. Po dolasku je širom otvorio sve prozore i vrata i otišao običi pilanu.

Idućih je dana proveo u velikom poslu. Izbacio je stari namještaj, doveo novi, dvije svinje i kokoši, neke čudne alate, daskama zakucavao razbijene prozore na dugo nekorištenoj štali, presložio jedan dio krova, promijenio stakla na prozorima, sve brave, popravio ogradu i ostrugao vanjsko stubište od mahovine. Pritom se nije obratio nikome od seljana. Stršen mu je prišao još prvi dan po dolasku i na njegovo: „Dobar dan, gazda“, koje je na trenutak ostalo visjeti u zraku očekujući početak razgovora, novajlija je odgovorio: „Dobar dan,“ i nastavio raditi svoj posao, kao da Stršena nema. Stršen je ostao zbunjen. Pridošlice su uvijek bile najslađe za pametovanje i razgovor s njima pričinjaao je najveće zadovoljstvo. Pokušao je još jednom:

— Vi ste gazda kupili kuću?

— Jesam.

Stršen je još malo stajao, no onda se povukao:

— E, pa vidimo se.

Potužio se odmah u gostionici:

— Mali neki čovjek... al' radi... k'o stroj. Nema vremena za prozboriti dvije riječi.

Novopridošli je zaista bio malen. Osim toga, činilo se da na njegovom tijelu nema ni malo mesa. Sama kost i žila. U gostionicu je prvi put ušao tek nakon tjedan dana, zatraživši čašu vina. Svima je prišao, čvrsto stisnuo ruku i rekao svoje ime.

— Nikola.

Stisak njegove ruke bio je bolan, pa niko nije zapamtio kako se zove. Dudalo je brzo umjesto imena izmislio nadimak:

— Nego, reci ti nama, Ljudino, đe si naišo na Becićeva sina?

Ljudina se, iz nekog razloga, pravio da nije čuo pitanje i nastavio neobavezno pričati o poslu koji još mora napraviti. Pričao je o planovima s pilanom i pitao gdje bi mogao naći mladog momka za šegrta i pomoćnika. O svojoj prošlosti nije rekao ništa, iako je znatiželjnice u gostionici jedino to i zanimalo. Kad je novi suseljan lagano zamućenog pogleda i crvenih ušiju otišao svojoj kući, Dudalo je glasno prokomentirao:

— Nešto ne voli pričati o Becićevom sinu... Al' ima... stisne ruku... ima stisak.

Drugo jutro, kad je Ljudina iznova krenuo posjetiti svoju pilanu, konji su uzbrdo jedva vukli pretrpana kola. Pilana se nalazila u gustoj šumi, i put je jednim dijelom išao strmo uzbrdo, a zatim se naglo spuštao. Trajao je više od sata. Kad je izbio na prostrani proplanak, stigavši do male ustave gdje je rječica ispunjavala umjetno jezerce, osjetio je nečiji pogled. Polaganim pokretom pomaknuo je pokrivač na sjedalu kraj sebe i iz kožne navlake izvirio je drveni kundak.

— Ima li koga ?

Čulo se samo bacanje pastrva u lovu na mušice. Sišao je s kola i zaputio se prema pilani, gotovo skrivenoj među drvećem na desnoj strani jezera. Vrata su stajala kako ih je ostavio, lagano odškrinuta. Ali u brvnari, u kojoj je zadnji put zatekao razbacane stvari u potpunom neredu, sad je stol bio očišćen, limeni lonci posloženi na policu, a preko slamarice prekrivač je bio složen.

Netko uredan.

Nikola je obišao cijelu pilanu i napravio krug oko jezera.

— Izađi iz šume neću ti ništa.

Opet samo pastrve.

— Izađi, jebi ga... ja ću ovamo dolaziti svaki dan.

Nakon nekoliko minuta tišine iza pilane se začulo krckanje suvih grana. Izašao je visok mladić u pohabanoj vojnoj uniformi. Bio je izrazito mršav. Činilo se da mu kičma neće izdržati korake i gornji dio tijela presaviti prema dolje. S naporom je došetao do Nikole, sjeo na panj i počeo plakati. Ljudina isprva nije znao što bi s njim. Mladić je tulio i činilo se da nema namjeru prestati.

— Ej! Prestani plakati!... Stani... koji ti je kurac?... Neću ti ništa... Što god da si usro, to nije moja briga. Ajde, smiri se... tako, tako.

Mladić je postupno usporavao jecaje.

— Kako si krenuo, već sam mislio da ćeš... prelići branu.

— Pobjegao sam... iz vojske — jedva je izustio.

— To sam znao čim sam te vidio. Zašto si pobjega?... Što si usra da si mora pobjeći?

— Nisam... nisam više mogao.

— Što nisi mogao?

Umjesto odgovora mladić je opet počeo plakati.

— Daj se smiri, zatuću te k'o psa... prestani!... Što ću s tobom? Gladan sam... ne mogu misliti. Ajmo ovako!... Reći ću ti prije... mislim ako te odlučim prijaviti. Ajd nemoj cmizdriti... Imaš skrivenu kakvu pušku? Nemaš?... Nemaš ti ni gaće.

Uskoro se čulo samo mljackanje i povremeno „ssccc“, kao posljedica istisnutog zraka, koji je Ljudina stvarao u šupljem zubu, pokušavajući ga osloboditi komadića slanine. A slanina je bila odlična. Žuta, bez tragova mesa, ali dobro nadimljena. Nju i crveni luk Ljudina je rezao debelo, kako u šumi i priliči. Nakon jela izvadio je bocu i nategnuo dobar gutljaj rakije. Bila je gadna, vidjelo mu se to na licu.

— Kako se zoveš? — mladiću nije znao ni ime.

— Moša.

‘Ajd ne zajebavaj! Kakvo je to ime? — lice se namrštilo zbog još jednog gutljaja.

— Židovsko.

— Ahaa... vi se sastajete po kućama... nemate ni crkvu... Slušaj, zaboje me što si. Možeš raditi kod mene za hranu i smještaj... dok ne odlučim što ću s tobom. Ako nećeš... bježi... bježi sad da te ne vidim.

PISMO IZ VOJSKE

Gazda Ignjatija! 14.8.1916.

Javljam vam se s velikim zakašnjenjem i ovom vam se prilikom izvinjavam zbog toga. Vaš sin Josip i ja smo dobro, ako se izuzme ojed na nogama. Dobili smo ga od ne pranja. Peremo noge kad uspijemo, ali rijetko dođemo do tekuće vode. Što se borbe tiče, bilo je gadno, ali sad je dobro, ne možemo se požaliti. Čuvamo izdvojenu kotu za koju vam ne smijem reći gdje je. Nismo se pomakli već dva mjeseca. Nadam se da će tako i ostati dok ovo ne završi, ali to je teško za vjerovati. Ni hrana sad nije loša. Dobivamo provizaciju iz sela skoro redovno. Malo nas je pa si sami kuhamo uglavnom repu i ječmenu kašu, vrlo rijetko grah. Nekad u njima zapliva i komadić suvog mesa, ili slanine. Ne da se to mjeriti s gazdaričinom kašom, ili čorbom, ali što je tu je. Vaš sin je dobro. On više ne pije, ali smo obojica počeli pušiti. Nažalost rijetko se dograbimo duvana, ali zato kad uspijemo, uživamo u svakom dimu. Nadam se da su kod kuće svi dobro. Imate li vijesti o Milanu, mi ne znamo za njega od kad smo krenuli. Čuli smo svakakve priče. Nadam se da nisu istinite. Nadajmo se najboljem. Milan zna sebe čuvati. Puno pozdravite gazdaricu. Poručite joj da nam nedostaju njeni salenjaci i pite zeljanice. Pozdravite babu Julu i posebno mi pozdravite Anu. Ovom vam prilikom priznajem da volim vašu kćer i da ću vas pitati njezinu ruku, ako se vratim. Nisam izdržao da vam to ne napišem, jer stalno mislim na nju. Josip se slaže, ali znam da ćete vi odlučiti. Javiću vam se opet, a vi odgovorite na pismo. Znao kako je, vojnik se svakom pismu raduje. Adresa vojne pošte vam je na zadnjoj strani omotnice.

Puno pozdrava od Josipa i Petra!

Gnjaco je pismo prešutio, ali gazdarica je za njega ipak saznala od poštara Latice. Na njeno uporno traženje da ga pročita, Gnjaco je isto tako uporno, šutke okretao glavu i hvatao se nekog posla. Opet je najviše vremena provodio u šljiviku.

Prošlo je nekoliko dana od primitka pisma. Četkom je skidao lišajeve sa starih voćaka. Iz smjera brdašca na sjevernoj strani sela, gdje se nalazilo groblje, približavala se spodoba žene. Prepoznao je Julu. Hodala je odlučno i pri tom činila čudan pokret rukom, kao da će se svakog trena zatrčati.

Poslala je sigurno ona moja ženetina.

- Ignjatija! — uvijek ga je zvala punim imenom, kad je željela pokazati svoj autoritet.
- Reci Julo — Gnjacko se pravio da ne zna razlog njenog dolaska.
- Latica nam je rekao da pismo nije službeno... Znači nije obavijest... o smrti. Rukopis na omotnici je Šuljovanov... Jel' ko ranjen?... Ko je stradao od njih dvojice?
- Sve je u redu. Čuvaju neku izdvojenu kotu. Kažu da nisu... u opasnosti. Ono... kako Dudalo kaže. Bilo je gadno... al' sad je dobro.
- Zašto nam onda ne daš pismo? — činilo se, Juli je laknulo.
- Ne znam. Oni ne znaju... da je Milan poginuo.
- Nemoj to ni pisati nazad... imaju... loših vijesti svaki dan.
- Neću im odgovoriti... što da im napišem? Šuljovan mi kaže da će zaprositi Anu... kad se vrati... Prosi je... Dobar je momak, al'... jebi ga, ne dam Anu... Dogovorio sam sve... Crevar već čeka. Tamo će imati pristojan život. Što će njih dvoje zajedno? Ne bi imali što za pojesti... Što bi s djecom?... Ona bi pjevala, a on čita. Od tog se ne da živsti.
- Aha... neš se javiti svom sinu zbog tog što nisi na čisto oćeš Šuljovanu dati svoju ćer il neš. Piši sinu, a ne Šuljovanu... da znaš... Ana cmizdri za Šuljom svaku večer...da znaš...oš joj slomiti srce?
- Od ljubavi se ne živi. Ti to znaš.

DOĆI ĆE ŽUTI

Ljudina se rijetko pojavljivao u gostionici. Kad se pojavio, Dudalo je izokola počeo hvaliti svog nećaka. Iz njegovih se riječi moglo pomisliti da je nećak neotkriveno blago koje vapi za pronalaskom, a nalazniku će donijeti sreću i blagostanje. Istina je bila da je nećak, unatoč šesnaest navršenih godina, bio tupo derište, velikog utroška hrane i bez interesa za okolinu. Dudalo je desetominutne hvalospjeve završio rečenicom:

— E, slučajno mi pade na pamet. Jel' ti Ljudino još tražiš pomoćnika?

Do tad je, tobože, govorio svima u gostionici, iako su tamo bili još samo poštar Latica, Zabadalo i Gnjacko, gledajući svako u svoju čašu, kao da će tamo pronaći nešto puno zanimljivije. Ljudina je nešto promrmljao u bradu i odjednom se, od Gnjacke, počeo zanimati za stanje na bojištu. Bila je to greška. Kao da ga je prstom pogodio u oko.

— Što se ti raspituješ? Dok drugi ginu ti kupuješ pilane.

Gnjacko je izjurio iz gostionice na stražnja vrata.

— Što je njemu ? — Ljudina se okrenuo Latici.

— Zimus mu pogino sin, a drugi mu neki dan poslo prvo pismo od kad je otiša. Ne znam što piše u njemu... al'... ništa dobro.

Latica je, otkrivši Smiljinu tajnu, smatrao da pisma donose samo tugu. Tako se i ponašao. Napio bi se odmah ujutro, uvjeren da nosi dio odgovornosti za vijesti koje je raznosio po selu. Sjećao se, nekad je bilo drugačije. Dostava pisma pričinjavala mu je zadovoljstvo. Ljudi su se njegovom dolasku radovali. Dočekivali su ga s osmijehom. Najviše je volio pisma što su stizala od raseljenih rođaka iz daljine. Recimo, Stankovo pismo iz Amerike. Po njihovoj dostavi, odlazio bi kući s košaricom jaja, zemljanom zdjelicom svježeg kravljeg sira, a ponekad i s komadom slanine.

Sad je, međutim, pismo značilo ružnu vijest s fronta, ili, molbu za pomoć rodbini iz ugroženih krajeva.

— Nema dobre vijesti s fronta, a biće još gore.

Ljudina je, čini se, želio zaliti odstajalom kišnicom loše raspoloženje u gostionici.

— Teška su vremena. Sve što vrijedi je u ratu... Nema ko delati ni u polju, a kamoli drugo... za koje nešto treba i znati — Dudalo je još vukao vodu na svoj mlin, nesvjesno otpuhujući brze dimove.

Stvorio je oko sebe na šanku širok intimni pojas smrada.

— Pomoćnik mi zasad ne treba. Ne bi ga imao čime platiti — Ljudina je, u samom početku, odlučio prekinuti još jednu Dudalovu priču o vrijednom nećaku.

Iskapio je svoje vino i otišao. Nije čuo Zabadalove riječi:

— Doći će jednog dana žuti... Biće ih k'o mrava... Potuće nas kapama.

PRAVO PRASE

— Nisi ti u tim rukama držao ništa teže od pera.

Ljudina je gledao kako se mladićevo mršavo tijelo savija pod težinom grede. Nikola je bio zadovoljan svojom odlukom da mladića zadrži u pilani. Dobio je radnika koji je radio za hranu i smještaj. Nije bio vičan stolarskim poslovima. Ali, trudio se. Bilo ga je smiješno gledati kako poslu vađenja klinova, koji oslobađaju dio ustave i skreću vodu puštajući pilanu u pogon, prilazi kao mačka oko vruće kaše. No, šutio je i radio. I nije više plakao. Nikola ga nije ispitivao o razlozima bijega iz vojske. Nije to bila njegova briga. Mislio je: „Možda i bolje ne znati.“ Nije volio otkrivati tuđe tajne, kao što nikom nije želio otkriti svoje. Pogodila ga je ona Gnjacina rečenica u gostionici, iako to ničim nije pokazao. Znao je da bi se Gnjacko, u onom trenutku istresao i na samog boga i nije mu to zamjerao. Ali, pokazivala je ta rečenica, što seljani o njemu skriveno misle. Nikad nije puno držao do tuđeg mišljenja o sebi. Smatrao je: „Šuti, radi svoj posao, u tuđi se ne miješaj, a vrijeme ionako pokaže tko si i tko su drugi. Dođe sve na svoje mjesto.“ Nije Ljudina bio star, ali život ga je naučio da najveći smutljivci ponekad postanu heroji, a poštenjačine zločinci.

— Dug je život, za sve ima vremena.

Kao mladić, čuo je rečenicu od jednog profesora kojem je mijenjao grede na ladanjskoj kući. Tu je rečenicu ovaj pronašao u nekoj pametnoj knjizi: „Nikad se ne odreci prosjačkog štapa i zatvorske pogače.“ Više ju je puta i proživio. Dolazak u ovo selo bio je njegov novi početak i želio je da ga seljani zavole. Ali, nije u tome bio naročito umiješan. Bio je težak za voljenje, tijelom neprivlačan i nije se znao šaliti. Na pitanja je odgovarao kratko, čineći razgovor teškim. Kad previše popije, volio je dosadno pričati, a kad bi zapjevao, iz njegovog su grla izlazili zvukovi kao kad juncu, koji se ozlijedio, na svježju ranu utrljavaš sol.

Nekoliko dana za redom, kad bi Ljudina ujutro stigao u pilanu, mladić je odlagao nezgrapni tesarski alat, nespretno skrivajući osušenu trešnjinu cjepanicu. Ljudinu to isprva nije zanimalo, ali kad je otkrio da cjepanica poprima oblik ljudskog lica, idućeg mu je dana donio turpiju, burgiju i precizno tesarsko dlijeto.

— Evo ti alat pa đeljaj... Al' kad završimo s poslom.

Priprijetio mu je mašući kažiprstom. Donio je i svoju staru odjeću. Hlače su bile gotovo

neupotrebljive. Jedva su pokrivale koljena. Doduše, i takve su bile bolje nego vojničke. Košulja je, ako se zasuču prekratki rukavi, savršeno pristajala. Imao je sreće, jer Ljudina je volio dugačke košulje, koje štite križa i bubrege od nahlađivanja.

Za ručka je mladić, namrštenog lica, žlicom razmazivao kašu od ječma u koju je zalutala samo lizbra kože pojedene slanine. Ljudina je polizao dno svoje posude, a onda sa smiješkom rekao:

— Jebi ga sinko, pravo prase svaki napoj poji.

NAPIŠI NA LED PA OKRENI SUNCU

Branka je bila jedina cura u selu koja se družila s Anom. To se događalo rijetko. Najčešće kad bi je mati poslala u trgovinu. Znala je za Aninu ljubav prema Šuljovanu, iako su o tom rijetko pričale. Zapravo, prilikom njihovog druženja, pričala je samo Branka. A, pričala je brzo i nepovezano. Misli i riječi su joj letjele s teme na temu. Pričala je o majci i bratu, koji srećom nije stasao za vojsku, istovremeno mislila o razgovoru sa svojom simpatijom Milivojem iz susjednog sela, da bi opet prešla na prepričavanje kako je jučer provela dan. Pri tom je uvijek unaprijed nagovijestala svoje rečenice.

Ja njoj kažem... ona meni kaže... na to ja njemu kažem... Kaže on meni...

Ani je zbog tog ponekad noga skakutala pod stolom, pa je znala pjevušiti u sebi i klimati glavom. No, ponekad joj je i godilo. Neobavezno čavrljanje, iako često dosadno, nekad liječi dušu, ili je barem odmara. A, njenoj duši trebalo je odmora. Svaku je večer zamišljala kako ujutro dolazi Petar, razgovara s njenim ocem i, nakon toga, ona i mati sužavaju mladenkinu opravu. Oko vrata se vješa majčina ogrlica od dukata. Branka joj češlja kosu i obje se kikoću zamišljajući prvu bračnu noć. Pekla ju je savjest, jer nikad u tim snatrenjima nije zamišljala povratak svog brata. Šuljovan, ili Petar, kako ga je ona zvala, zauzimao je u njenim mislima toliko prostora, da za brata nije bilo mjesta. Vrlo je dobro znala što Gnjacko misli o mogućoj ženidbi s Petrom. Te misli je pokušavala potisnuti.

— Sve će se to riješiti. Daj ocu vremena da to pregrize — govorila je Jula.

Ana je znala da se ništa neće riješiti samo od sebe. Tvrdila je glava njen otac. Čovjek starog kova. Kad zapne, ne posustaje.

Ipak, Jula je imala pravo. Treba prije svega pričekati da se Petar vrati živ, iako drugo nije mogla ni zamisliti.

Jednom se zatekla u susjednoj prostoriji, dok je Jula Gnjacku uvjeravala, da će udajom Ane u Crevare uništiti život dvoje ljudi koji ga najviše poštuju i vole. Bila je tamo i gazdarica. Ana ju je vidjela kroz odškrinuta vrata. Neda je u mislima držala Julinu stranu, ali od misli do jezika dug je put. Pogotovo ako se na njemu ispriječi Ignjatija sa svojim brkovima.

— Kad Petar dođe, pobjećemo... otići od kuće i... vjenčati se sami — Ana je utrčala u sobu i prvi put u životu pred ocem povisila glas.

Umjesto pljuske, Gnjaco je odgovorio smirenim tonom:

— Napiši to na led pa okreni suncu.

Ana je više voljela pljusku, nego njegov smireni ton.

LOVAC

Jednu je večer Ljudina u gostionicu ušao vidno uzrujan. Primijetili su to svi. Čak i Zabadalo, koji je protivno svom prezimenu uvijek gledao svoja posla.

— Što se tebi dogodilo prijatelju? — Dudalo je želio zvučati prijateljski.

Još uvijek se potajno nadao uhljebljenju svog nećaka u pilanu.

— Gazda imaš li gaze i zavoja? — Ljudina se, kao uvijek, pravio da nije čuo.

— Jes' ranjen? Što ćet' zavoji? — Dudalo nije odustajao.

— Daj i litru rakije Gnjacko... Jednu za van... jednu odma natoči — Dudalo, večeras za njega nije postojao.

Trgnuo je dvije čašice, platio, stavio boce i zavoje pod mišku i krenuo prema izlazu. Na vratima se okrenuo.

— Idem u lov... pa ako se, ne daj bože... je li... štogod desi.

Potom je odmaglio, ne sačekavši reakciju. A, reakcija je bila opća zabrinutost i tišina. Prvi ju je prekinuo Zabadalo.

— Već si ti nekog ulovio.

— Idi za njim. Dobro stari govori... Treba ga pratiti... ko zna što je napravio? — Dudalo nije mogao prikriti znatiželju, gurkajući žandara Kovača laktom.

— Iss! A, što bi mu ja?... Čovjek ide u lov.

Žandar se pravio da tu ne primjećuje ništa sumnjivo.

Na stolu je bila tek načeta boca vina, a večeras se dogovorio i s Bosom. Samo mu je nedostajalo bazanje po šumi.

— Što ti kažeš, Gnjacko? — Gnjacko je večeras bio gostioničar, a dobar gostioničar je dobar sa žandarima i s lopovima. I jedni i drugi su u njegovoj gostionici plaćali piće.

Ljudina je znao da mu priča nije uvjerljiva, ali bio je jedan od onih što ne znaju lagati. Kad bi

to ipak činio, riječi su mu izlazile iz usta kao da ih povraća. Kao da je želio što prije obaviti tu muku, kako bi mu bilo bolje. Imao je trenutno važnijih briga. Zavolio je onog mladića. Šuti i radi sve što mu kaže.

Nespretnan, ali trudi se... I zna djeljat... majku mu njegovu... ima zlatne ruke. Ja u kolibu, a ono... mali u krvi na podu. Odmah mi sumnjivo... Nikuda Nikola bez puške! Dobro sam sastavio onu dvojicu. Snašo se. Onaj me skoro... tane kraj uha. Rascopala mu se glava kad sam ga... Mučno u pičku... jebi ga... poludio sam... sastavio bi ja i trećeg... uteče mater mu jebem. Čudo da je mali preživio, al'... neće dugo bojim se.

Stigao je do pilane, okrenuo se da provjeri nije li ga netko pratio i ušao u kolibu. Brzo je premotao ranu, dobro je prije zalivši rakijom. Mladić nije bio pri svijesti i na rakiju je reagirao besmislenim rečenicama.

— 'Ajde, 'ajde, ne viči, biće dobro... Još će tebe stari Nidžo izvući.

Odlučio je zakopati onu dvojicu s druge strane ustave, na obronku brežuljka. Bilo je u blizini dosta suhog lišća, za prekrivanje tragova svježeg kopanja. Izbjegavao je pogled na razmrskanu glavu koja je potiljkom poskakivala udarajući u suhe grane. Nije ih bilo lako odvući. Dvojica brkajlija su, onako opušteni, težili kao omanji junci.

URLAUB

— Danas dolazi urlaubcug u grad. Tko zna imal' koga... od naših momaka?

Latičino lice je na trenutak bilo umalo veselo.

— Kuma Toma dolazi. Javio pismom... sigurno dolazi.

— Jebi ga u ratu nikad nije ništa sigurno.

Zabadalo je istresao svoju prvu jutarnju rakijicu. Nikad se nije naslađivao ostvarivanjem svojih zlogukih proročanstava. Nije za to bilo ni vrijeme. Onaj komu pogine neko bližnji, ne voli čuti: „Znao sam ja da će se to dogoditi.“

Ne rekavši nikom Gnjaco je upregao konje u fijaker i otišao u grad. Fijaker je koristio samo u posebnim prigodama. Na željezničkom kolodvoru je popuštao skoro vrećicu duvana. Nije bio jedini koji je čekao. Bilo je tu puno očeva i majki, žena i djece. Vlak s vojnicima je očito dolazio. Sunce je već zašlo iza brežuljaka na zapadu, ali je za sobom ostavilo svjetlo, kako bi fenjeraš stigao upaliti svjetiljke na stanici. Vlak se najprije čuo, a onda se polako počeo pojavljivati. Bila je to velika kompozicija, ali najveći dio tereta ostavila je negdje prije, ukoliko je uopće bio utovaren. Vojnici su polako počeli izlaziti. Nije ih bilo puno. Bili su tu Prikolica, Kuma Toma, neki momci iz gornjeg djela sela i Josip. Pogledom je pretraživao stanicu. Nije izgledao razdragano kao ostali. Ostavljao je dojam mirnoće i staloženosti i pritom podsjećao na Šuljovana.

— E... Neka si dobro došao sine.

—Oče! — Gledao je oca pravo u oči, što je prije činio samo kad bi dobio pljusku po ušima.

Stisnuli su si ruku. Snažan stisak. Šutke su sjeli na kočiju i krenuli prema selu. Ostali su odlučili obići još nekoliko gostionica u gradu. Latica ih je dočeka sa svojim kolima, spreman potrošiti dobar dio svoje službeničke plaće.

Gnjaco i sin su šutjeli veći dio puta. Prvi je progovorio Josip:

— Mislim da je Milan još živ... čuo sam za pismo... al' kolaju svakojake priče. Neki pričaju da je pobjego... ne znam... čini mi se... što je istina, ljudi pričaju pizdarije, al' ja osjećam da je živ.

— Šuti ne spominji!... Zašto Šuljovan nije doša?

— Bilo je on, il' ja... htio sam... da se izvlače karte, al' on me prijavio za odmor... nisam ni znao. Mislim da nije spreman... ne može stati pred tebe. Napisa ti je da bi oženio Anu?

— Ne spominji!... Čuo sam da pušiš — Pružio mu je vrećicu duvana koja se uvijek u pričuvi vozila s kočijom.

Kad se i pijana družina iz grada dovukla do Gnjacine gostionice pijanka se nastavila. Kuma Toma je glasno pričao dogodovštine iz rata i slušajući njega bojište je izgledalo, kao mjesto gdje se čovjek može dobro zabaviti i nasmijati. Blato, krv, zagnojene rane, miris baruta, bubnjanje u ušima i staklene poglede prijatelja na trenutak su isprali rakijom i vinom. I Gnjacko je točeći za šankom popio po koju previše, a na licu mu se povremeno pojavljivao skromni smiješak. Možda zbog tog što Josip nije popio ni kapi.

ZLATOM PIŠI, GOVNOM ZAPEČATI

Pred ulazom u pilanu ispod prozora stajala je mala drvena družina. Neki, zapravo, nisu mogli stajati, jer su imali samo glavu. U društvo bi novog člana dobivali jednom u dvije sedmice. Mladi odbjegli vojnik je sve slobodno vrijeme trošio u izradu kipova. Bili su to obični ljudi u obavljanju svakodnevnih poslova. Brkajlija koji cijepa drva, drugi brko, kosac sa šeširom i brkovima, dječak kojem još nisu izrasli brkovi, dvije žene kose skrivene maramom, bez brkova. Sve redom obični ljudi sa sela. No, onaj kojeg je mladić upravo izrađivao nije podsjećao na komšiju, ili njegovu ženu. Imao je neko čudno, ozbiljno i dostojanstveno lice. Kip čovjeka koji zna što hoće. Lice je bilo naprosto drugačije od ostalih. Prvi je to primijetio Ljudina:

— Ovaj ti je nekako... izgleda ko neki svetac.

I Moša ga je nakon Nikoline opaske počeo gledati drugim očima. Svaki potez dljetom izvodio je sve pažljivije. Uskoro dljeto više nije imalo posla. Sve je radio s malom preciznom turpijicom. Ljudina mu je predložio da prilikom idućeg odlaska u grad njegove kipiće ponudi jednom od trgovaca.

— Možda nešto zaradimo. Ako bude htio?... Ma bi, kupio bi... što nebi... neki su ti ko pravi... Al' ova ti je žena mršava... Što joj nis' napravio veće sise?... Lakše bi to proda.

— Ne radim ja to za prodaju. To je... ono... da mi prođe vrijeme.

— Svejedno. Delaj veće sise. Naći ću ti ja šira debbla ako treba.

Moša je nastavio izrađivati kip, koji je zračio čudnim dostojanstvom. Precizno je s turpijicom naglašavao crte lica. Odjednom mu se učinilo da jedan tako dostojanstven lik ne bi smio imati orlovski nos, već ravan i pravilan. Odlučio ga je izravnati. S turpijom je išlo presporo i odlučio se za nekoliko preciznih udaraca dljetom. Posljednji udarac bio je višak. Zbog malenog čvora drvo je puklo nepravilno i odlomio se komad nosa. Umjesto sveca kip je odjednom ličio na pijanca razbijenog nosa i nije izgledao nimalo dostojanstveno. Moša je sočno opsovao, odložio kip i spremio alat. Kad se kasnije potužio Ljudini, ovaj je samo rekao:

— Jeb' ga sinko! Tako je to... zlatom piši, govnom zapečati.

UBILO KUMA

S fronta su često stizale loše vijesti, ali jedna je sve seljane teško pogodila. Latica ju je drhteći bradom objavio u gostionici:

— Ubilo Kuma Tomu.

S jednostavnim vojnim sandukom u selo su stigle i glasine, kako je Kuma Toma poginuo u vojničkoj kantini, umjesto na fronti i to zbog nepažnje suborca iz njegove desetine. Po prvi je put selo iskreno žalilo. I prije se na vijest o nečijoj smrti izjavljivalo suosjećanje najbližima. I bilo je ono iskreno. Bili su seljani potreseni kad bi poginuo neko iz kraja i to bez obzira, jesu li se prije toga s njime sudili oko međe. No, razlog tome najčešće je bila spoznaja da su oni, ili neko od njihovih smrtni. Da šrapnela ne bira prema simpatijama, poštenju, čestitosti, ili vjeri u boga. Ona i granata uzmu kako im dođe. Jednog, ili trojicu, dobre, ili loše, glupave, ili mudrijaše. No, kad je doprla vijest o Kuma Tominoj smrti svi su osjetili iskrenu tugu. Selo je nakosilo obrve i pokazalo bore na čelu.

Istog dana se nekolicina najbližih, od kojih su neki potegli iz udaljenih mjesta, sakupila još u rano jutro. Jedan od njih bio je i familijski kum Slavko. Osjećajući obavezu prema Tominoj familiji zbog sireva, kokoševine i domaćih jaja koja je nosio u grad nakon svakog posjeta, Slavko se odmah ujutro ponudio da sudjeluje u kopanju rake za pokojnika. Ispalo je da je jedan od četveročlane ekipe u koju se nije bilo lako uklopiti. Ne zbog nevičnosti težačkom radu. Nije lopata bila teška. Teško je bilo pratiti ritam ispijanja vina ostale trojice. Nadoknađivao je to neprekidnim brbljanjem, koje je ostaloj trojici izmamljivalo smiješak na usta. No, kad je raka bila gotova Slavko je prestao govoriti, te ozbiljno i mudro šutio. Ostala su trojica pomislila da je tek sad postao svjestan gubitka i da mu nije do riječi. Vratili su se do pokojnika pripremajući se za pogrebnu povorku, ali Slavko je i dalje šutio, čvrsto stišćući novo natočenu čašu. Činilo se da dobro podnosi piće. Hodao je ravno, a glava mu je stajala visoko uzdignutog čela, samo malo orošena sićušnim grašcima znoja. Kad je Tomina baka upitala ko će nositi krst samo je digao ruku ne izgovorivši ni riječi. Povorka je bila duga, ali put od Tomine kuće do groblja bio je predugačak. Usporenim hodom trajao je nešto više od sata. Slavko je hodao na čelu kolone noseći krst, za njim kola s lijesom, a odmah iza ucviljena familija i ostali sudionici. Dudalov rođak na kočijaševu mjestu prvi je primijetio kako nešto nije u redu. Slavko je hodajući pred njim, počeo učestalo premještati krst, prislanjajući ga uz jedan, pa uz drugi bok. Nakon što su prevalili većinu puta to komešanje je

postalo još učestalije i odjednom je do tad uspravno Slavkovo čelo tražilo nešto po džepovima. Ni krst više nije stajao uspravno i nije ga držao s dvije ruke. Nalazio mu se pod miškom. Konjska su kopita umjesto da podižu male oblake prašine odjednom pronalazila male lokvice, a Slavko je hodao čudno raširenih nogu. Kad se u povorci osjetio jetki miris mokraće neki dječak je istrčao na stranu iz povorke zavirujući naprijed. Pri povratku je poluglasno izustio: „Jebote, Slavko se ispišo.“ Nakon što su stigli do pogrebnog mjesta gdje je Slavko uz pomoć nekolicine krst zabio u zemlju, pokojnikova baka nije mogla šutjeti:

— Kako si se moga?... nosio križ i piša... mojem Tomi?...

Slavko je odgovorio, ali ga baka nije razumjela. Uspijevao je izgovarati samo prva slova riječi: „P... m... s... j... p“. Ostala su se izgubila u alkoholnoj izmaglici.

BRBLJIVA BRANKA I ŠUTLJIVI MILIVOJ

Još od posljednjeg sajmenog dana, kad se Aninoj brbljavoj prijateljici Branki visoki Milivoj iz susjednog sela obratio s: „Dobar dan djevojčice“; nosila je njegovu sliku u svojim mislima kud god je pošla. Nije to bilo čudno. Slika visokog mladića, čije su lice crne brčine raspolavljale na gornji i donji dio, motala se po mislima većine djevojaka iz kraja. Visokih mladića je ovdje bilo puno, ali rijetki su bili toliko šutljivi da se riječ, kada ju izgovore morala umotati u ukrasni papir, ili izložiti na vidnom mjestu u staklom zatvorenom ormariću. Stoga nije ni čudo da je zbog tog Branka sebe smatrala Milivojevom simpatijom. Imala je na to potpuno pravo. Mnoge bi cure i zbog njegovog nasumično upućenog pogleda sanjale i prepričavale bajke u kojima je uz njih glavnu ulogu igrao upravo on. A Branku je čak pozdravio. Doduše, brzo. Jedva otvorivši usta, kao da je iz kaveza prhnula ptičica. Ali istodobno sa slikom visokog brkajlije, Branki se u misli ubacivala posljednja očeva rečenica:

— Trgovac Baždar se raspitavo za tebe, kaže da si mu upala u oko.

Znala je ona što to znači. Otac nije skrivao želju da mu trgovac postane zet, a Milivoj će uskoro otići u rat. Zle slutnje su se ubrzo obistinile. Milivoj je ubrzo otišao u rat, a svadba s trgovcem je postala gotova stvar. Srećom, zahtijevala je duge pripreme. Trgovac je želio veliku svadbu, a selo je zbog rata opustjelo. Branka je često Ani nepovezano pričala o svojem snu u kojem Milivoj na novoj kočiji dolazi po nju i odvozi je daleko, gdje ih niko neće tražiti. Osim Ane, kojoj bi kasnije pomogla da isto učini s Petrom. Obje su znale da se snovi rijetko ostvaruju, ali lijepo je bilo dijeliti ih s nekim. No, oni su ubrzo prerasli u cijelu priču, smještenu u neki daleki grad preko mora, gdje njih dvije rade kao švelje u malenom krojačkom salonu. Milivoj i Petar ispočetka naporno rade pretovarujući teret u luci, ali ubrzo postaju nadzornik i poslovođa, te kući poslije posla nasmiješeni donose voće što raste na jugu. Uskoro su kupili kuće u predgrađu, kakvu u svojim pismima opisuje Stanko, što je iz sela u Ameriku pobjegao još pred deset godina.

U jeku priprema za vjenčanje Milivoj je stigao na odmor. Čuo je što se sprema i umjesto kući u svoje selo, otišao je ravno u Gnjacinu gostionicu. Nakon sata bili su tamo samo gazdarica s druge strane šanka, Milivoj i umalo ispijena boca rakije na njegovom stolu.

— I ti bi Branku ženio... jel’?

Nije odgovorio. Gledao je tupo u otiske čaše na stolu. Bilo ih je devet. Neke je sigurno

obrisao rukavom.

— Aahhh! Tužno je to — Uzdahnula je.

Neda je mislila na svoju kći i Šuljovana. Sjećala se još mladića koji se njoj sviđao, prije nego se udala za Gnjacu. No, bilo je to u onom drugom životu, dok je još bila djevojka. Prije nego je postala žena.

Milivoj je naglo ustao i izašao iz gostionice. Unatoč rakiji hodao je ravno. Čelo je bilo vruće i nije osjećalo hladan zrak koji je strujao oko ušiju. Došao je ispred njene kuće i ušao bez kucanja. Zatekao je Branku i njenu mater za stolom kako mule grašak. Brbljava Branka se ustala bez riječi s mješavinom radosti i straha na licu.

— Šta ti hoćeš?

Brankina majka je sebe već zamišljala bez svakodnevne brige za blago i zemlju. Biće gospođa. Pa kći joj se udaje za trgovca. Znala je da su ta očekivanja bez osnove. Ako ništa onda zbog njenog muža, koji joj ne bi dao da diše da imaju desetero slugu ali voljela je sanjati, kao Branka.

Umjesto riječi Milivoj je izvadio pištolj i bez riječi opalio u Brankinu desnu nogu. Branka je vrisnula i pala. Iz usta mu je jedva pobjegla još jedna ptičica:

— Sad te šepavu neće niko osim mene.

ŠTO BI MU JA

Rat je završio i vojnici su se počeli vraćati u selo. Za čudo, nije bilo puno onih koji se nikad neće vratiti. Jedan je bio lažljivac Popivoda. Sabljom ga je posjekao neki kozak. Takve su barem vijesti doprle u selo još prije godinu dana. Ili je možda odlazeći s ovog svijeta u selo plasirao još jednu laž. Sada su se u gostionici sa sjetom prisjećali njegovih priča.

Takve laži više niko neće moći izmisliti. Samo je Stršen bio zloban:

— Neka sad kaže nije to ništa.

Nakon nekoliko dana u selo su stigli Josip i Petar izmamivši glasan uzdah olakšanja kod Gnjacke i radostan vrisak kod Ane i gazdarice.

Tog je prijepodneva Šuljovan izbjegavao Gnjackin pogled u gostionici, no uskoro se došetao do šanka i zaustio:

— Znaš što ću vas pitati.

— Nemoj! Bolje ti je.

— Moram... moram je oženiti.

— Ne znam ja ništa... Znam samo da sam Anu obećao u Crevare... Nemam ja protiv tebe ništa Petre... Trebaš mi, jebi ga... ne bi te želio izgubiti. Al' vidim li te da se petljaš... prebiću te k'o vola u kupusu... Jel' ti to jasno?

Naravno da je Šuljovanu bilo jasno. Slutio je takav odgovor. Umjesto ljutnje, grubih riječi, ili razočaranog odlaska iz gostionice, stresao je rakiju koju mu je Gnjacko natočio.

— Dajte mi još jednu.

— Nisam te još vidio ovako... ne stoji ti čaša u ruci.

— Ne znate vi ništa o meni.

Nije ni sam znao što je time želio reći. Htio mu se usprotiviti, a nije znao kako. Zato je popio još nekoliko rakijica.

U gostionicu je ušao nepoznati čovjek prerano ostarjelih brkova. Namjestio se na šanku između Šuljovana i Dudala.

— Rakijicu.

Istresao ju je u sebe, kao da je to neka mrska dužnost, koju mora što prije obaviti. Vrtio je praznu čašicu u rukama. Činilo se da želi otkriti jesu li to na njoj neoprane muzge, ili je izglodana od prevelike uporabe.

— Još jednu? — Gnjaco ga je gledao u oči, kako se gledaju novopridošle mušterije, ne bi li se otkrilo ima li novac za piće u džepu.

Umjesto odgovora stranac je digao pogled.

— Zna li ko gdje je pokopan moj sin?... Bio je kaderaš... Čuo sam da se ovdje motao... mislim ubili ga... da su ga tu zakopali.

Gnjaci se odjednom činilo da je u strancu preko šanka prepoznao jedno od onih lica što je zatekao gore pred Šuljovanovom kućom, samo dvadesetak godina starije. Prošla mu je kroz glavu cijela epizoda, kao i različite priče koje su kolale po gostionici. Pogledao je Dudala i sjetio se kako je ne tako davno pričao:

— Sumnjiv je meni taj Ljudina. Ukrko je on nekoga onu večer... kad je došo po zavoje i rakiju. Ljudima su nestajale kokoši. Provaljivano im je u kuće. Nestajale su stvari... a onda... Ljudina dođe u gostionu traži zavoje i... rakiju i... nema više ništa... odma se sve smirilo.

Gnjaco je vratio pogled na stranca.

— Ovdje koliko znam nije bilo kaderaša, a još je manje neko ubijen.

— Bogato ću platiti... onaj ko mi pokaže grob... daću novaca.

Čovjek sa sijedom brkovima se uhvatio ispod miške nesvjesno pokazujući gdje drži vrećicu s bogatom nagradom.

— Kako se zvao? — Dudalo se iznenada uključio u razgovor.

— Matko... Jel' znate nešto? — Nije izgledalo da je stranac promijenio izraz lica. Činilo se da ga ne može promijeniti ni radost ni tuga, ni lažna nada.

— Kad bi vam ga pokaza... grob... što bi... što bi s njim?

— Odnio kosti da ga zakopam... u obiteljsku grobnicu, a tebe bi nagradio... bogato bi te nagradio.

— Koliko bogato? — Ničim osim riječima, Dudalo nije odavao pohlepu.

— Da ne brineš ti i tvoja porodica za narednih... pet... deset godina.

Dudalo je zamišljeno gledao ispred sebe, otpuhivao smrdljive dimove i čudno pomicao lijevu nadlakticu, kao da je onim dijelom koji mu nedostaje zbrajao što bi sve mogao učiniti s nagradom koja mu je ponuđena.

— 'Ajd sa mnom.

Gnjaco i Šuljovan su ih začuđenim pogledom ispraćali iz gostionice.

— Jel' zna on?

— Izgleda.

Dudalo i stranac su zajedno iskopali raku i ukrkali veliki kovčeg na kola. Pritom su ga umotali u vojničke deke. Sjedobrkci je bio zadovoljan.

— Lijepo je što ste ga sahranili... i kovčeg... i zabili krst... rijetko su kad kaderaši ovako zakopani.

— Jebi ga, ljudi smo... A i on je bio čovjek... ako i kaderaš.

— Pošteno! Evo majstore — Pružio je Dudalu zavežljaj s novcem.

Dudalo nije brojao. Brzo je spremio onaj zavežljaj u vanjski džep kaputa.

Kod Gnjacke se nije pojavljivao nekoliko dana. Kad je došao, osjetio je da je do tad veselo društvo u gostionici odjednom zašutjelo. Dok mu je pružao čašu vina preko šanka Gnjaco se nije mogao suzdržati:

— Jebote, 'ajd sad reci... kako si mrtvog ćaću mogo prodati... za pare? Mrtvog si oca proda za pare.

Dudalo je najprije izgledao uvrijeđen i iznenađen, kao da je čuo najveću objedu na svoj

račun. Zatim je usne nakrivio do granice osmijeha.

— A što bi mu ja?... Znaš kakav sam... Nisam mu... jebi ga ni cvijeće nosio... ime na krstu nema... mati umrla... a ona moja ženetina... jebe se Marici... a tamo će mu biti lijepo... Onaj brko... neki fin čovjek. Reka mi da ima pravu ozidanu grobnicu... i mramornu ploču... Nosiće mu cvijeće... on i žena. Biće mu bolje nego na brdu iznad moje kuće.

NI ČAŠU, A UPIŠAN

Šuljovan je sve više vremena provodio u gostionici, a sve manje u stražnjoj prostoriji za starim pisaćim stolom. U razgovoru s Gnjacom je šutio o Ani, nadajući se da će se njegovi problemi sami riješiti. Gnjaco je imao još manje želje da pokrene tu priču. Dovoljno mu je bilo Julino zvocanje i njen prezrivi pogled. Mrzio je Aninu šutnju kad uđe u kuhinju i bezvoljan gazdaričin smiješak, kad bi pokazao malo želje. Mrzio je i Šuljovanovo odrješito stresanje rakije. Nije mu pristajalo. Opet je najviše vremena provodio u svom uzornom šljiviku.

Dani su postajali kraći i šljivik je počeo poprimati plavkastu boju. Gnjaco je redovno, u predvečerje nakon obavljenog posla, dolazio provjeriti sladi li se neko njegovim plodovima. Tu je večer primijetio svjetlo iz Šuljovanove kuće. Rosa mu je kroz rupu na čizmi močila prste no nije za to ni malo mario. Otvorio je vrata bez kucanja. Pas je glasnim lavežom najavio njegov dolazak. Šuljovan je ležao na podu kraj starog vojničkog kreveta i prevrnuće boce, u lokvi vina i mokraće. Hrkao je s naporom pri tom mršteći lice, kao da to inače ne radi, pa sad nenavikao mora obaviti težak posao.

— ‘Ajde! Diž’ se! — Gurnuo ga je nekoliko puta nogom.— Ti bi moju Anu za ženu... sroljo obični.

Prvo što je Petar vidio bila je rupa na Gnjacinoj čizmi. Pokušavao se prisjetiti zašto leži na podu ali nije uspijevaao. Gnjaco je sjeo za stol i počeo motati duvan.

— Što radiš od sebe sunce ti jebem usrano?

Petar se usporeno digao i sjeo na suprotnu stranu stola. Osjećao se popišano. Velika vlažna mrlja duž cijele lijeve nogavice, kao i neugodan osjećaj zbog dodira hlaća s kožom, samo je pojačavala taj osjećaj.

— Napio sam se.

— Da si jednom... mjesec dana si pijan... ti bi da ti dam Anu... ti bi Anu sunce ti...

Petar je usne razvukao u jedva vidljivi smiješak primijećen s druge strane stola.

— Što se sad smiješ sunce ti jebem?

Prestao je osjećati vlagu na lijevom bedru. Navikao se i na neugodan miris. Možda ga je nadvladao miris tek zapaljenog duvana. Osjećao je da Gnjaco nije slučajno navratio.

— Vi ipak još niste odlučili... daćete mi je.

Mladić ga je gledao pravo u oči.

— Nadaj se.

Gnjaco je vješto sakrio pogled u oblacima dima. Bio mu je neophodan taj predah. Nije više bio siguran ni u što. Umjesto mladića on se osjećao upišano. Tako se znao osjećati jedino kad bi ga Julia htjela uvjeriti u neku svoju istinu.

Nadaj se. Kakav je to odgovor? Umjesto da dječarca šlisne onom svojom šaketinom.

Nije mogao objasniti zašto nije pronalazio prave riječi.

Pa ja sam njega zateko kako hrče u mokraći.

Umjesto toga naglo je ustao odgurnuvši stolicu. Otišao je bez pozdrava. Petar je još dugo ostao sjediti. Pogledom je pratio noćnog leptira u sudaranju s petrolejkom, no nije se smješkao njemu.

MISLI NA POGAČU

Ana i Petar su rijetko pronalazili mjesto gdje bi zajedno mogli potrošiti malo vremena. Kraj mlina se to sve rjeđe događalo. Kad bi Ana krenula na pranje pod vodeničnim slapom, Šuljovanu bi pogled u tom smjeru zaklonio Gnjacin brk. Ponekad bi izmislio nešto što mora odnijeti u stražnji dio gdje se nalazila kuhinja, nadajući se da će je tamo zateći. No, najčešće je tamo bila samo gazdarica. Kad je tamo bila i Ana, pomilovao bi je pogledom, dok je Neda okretala pogled u drugom smjeru. Ani su od tih milovanja leđima prolazili trnci, a blijedi obrazi postajali rumeni. Petar bi još dugo, nakon odlaska, stajao na vratima i milovao je pogledom.

— Majko što ću ja?

— Ti ćeš kako otac kaže.

Kako otac kaže, kako otac kaže. Neću. Neću se udati. Ostaću stara cura. U... Crevare neću. Kad bi... kad bi otac znao kako ja Petra... Neću, pobjeći ću. Petar kaže da se otac lomi, da će sve dobro završiti. Ne znam... bojim se... onaj samo nešto broji... ne mogu za njega. Ne mogu za nikoga. Samo Petra. Voljela bi ga dirati. Ne smijemo. Vrag me obuzima... Julia kaže da nije grijeh ako nekog voliš. Neću... ako me dodirne...

— Šta mrljaš po tom tijestu, umijesila si ga odavno.

— Malo sam... zamislila sam se.

— Znam ja što si ti... izbaci to iz glave i ponašaj se pristojno.

— Nisam ništa...

— Nisi? Znaš ti o čem' ja govorim. Misli na pogaču. Kaša je skoro gotova, a pogača još nije ni pod pekom.

Na pogaču, na pogaču... kako da mislim na pogaču?

Te su se večeri potajno našli iza sjenika. Ana je, prikrivajući uzbuđenost, brbljala poput Branke. Petar je nije čuo. Slušao je njene oči, a one nisu govorile o tom kako je danas provela dan. One su pjevale neku veselu melodiju. Nespretno je svojim usnama obuhvatio njene. Nisu znali što im je činiti. Rukom joj je prošao kroz kosu. Ana se prepustila. Trnci su

joj sada prolazili tijelom, a rumenilo na obrazima razlilo po cijelom licu. Bio je to onaj isti osjećaj koji je znala osjetiti ležeći potrbuške na slamarici, samo puno jači i intenzivniji. Nesvjesno je mrmljala poput Gnjace, kad nakon dana prisloni zaimaču punu kaše na usta. Mrsio joj je kosu. Lijevu je držao na njenom boku nesposoban da ju pomakne. No, Ana je istovremeno osjećala sva mjesta njegovih dodira. Polako je spuštao ruku niz vrat, zastavši na plećima kao da isprobava koliko je snažna, te se nastavio spuštati osjećajući pod tkaninom svaki kralježak. Zaustavio se nad stražnjicom kao da se dvoumi. Ana je ubrzano disala. Sjetio se da ima i lijevu ruku i počeo ju spuštati niz bok prema koljenu. Došavši do koljena, ruku je premjestio na unutrašnju stranu bedra. Desnu je konačno spustio na njenu pozadinu i privio je čvrsto uz sebe. Njegova tabakera u džepu od košulje joj je uštinula bradavicu. Trznula se. Petar nije znao da li je to zbog straha ili uzbuđenja. No, nije se pomakla. Trenutak prije nego mu se ruka popela do njenog međunožja izustio je:

— Moraš kući. Vidjeće...

Odvojio je samo usne. Otrčala je iskobeljavši se iz zagrljaja. Dok se zavlačila u slamaricu vidjela je sebe i Petra kako se ljube iz nečijih drugih očiju. Nisu to bile Gnjacine oči. Bio je to neko tko ih gleda s osmijehom.

Petar nije sebi mogao oprostiti zašto je ono rekao. Da se za ovo sazna, svi bi mu se smijali. Kad curu odvučeš iza sjenika, posao je dogovoren. Samo ga treba obaviti.

Mogao sam, pustila se. Ali... kad sam ja... nije to... onda ispada, ko kod Bose. A nije. Ovo je nešto puno ljepše. Ne da se ni usporediti. Gnjaco nemoj nas mučiti. Nemoj da se skrivamo po sjenicima.

ŠUTNJA JE LAŽ

Ljudina je vješto tržio Mošine kipove kod nekog trgovca u gradu. Novac bi, uz mali dio koji je zadržavao za sebe i time plaćao troškove hrane, uredno predao vrijednom kiparu.

Povremeno bi mu od tog dijela kupovao i duvan. Ali svako jutro kad bi odlazio na pilanu mučilo ga je isto. Rat je završio prije četiri mjeseca, uspostavljena je sasvim nova država i mladić više nije imao nikakvog razloga za skrivanje, ali to nije znao. Želio mu je Nikola to reći svaki put kad bi došao, ali jednostavno nije. Kao da ga je nešto sprečavalo.

Mali je vrijedan. Šteta ga je izgubiti.

Znao je on da to tako ne može još dugo. Cijelo je jutro radio i razmišljao kako mladiću reći istinu. Sramio se sebe. Ništa u svom životu nije skrivao godinama. Sve dok nije stigao u ovo selo. A onda kao da se sve događalo samo od sebe, bez njegove kontrole. Prvo je taj mladić ušao u njegov život. Pa je zbog njega ubio dva čovjeka, da bi sad i njemu prešućivao svršetak rata, kao da skriva bombon u džepu. Pokušavao si je to objasniti. Je li u njemu vidio svog nerođenog sina. Visokog, nespretnog i smiješnog, s potpunim nedostatkom samopouzdanja. Mladić je izgledao skladno jedino kad bi dlijetom kuckao po komadima trešnjinog drveta.

— Rat je završio prije četiri mjeseca — Rečenica je izletjela iz njegovih usta, napravila nekoliko krugova po proplanku ispred pilane i ostala lebdjeti iznad jezerca, kao da je pronašla prostor gdje joj je najugodnije.

— Znam. Želio sam te zamoliti da mojima pošalješ pismo.

Ljudina je pustio malo vremena Mošinoj rečenici da se upozna s njegovom iznad jezerca.

— Kako znaš?

— Nije važno kako znam.

— Ne želiš otići.

— Ne znam... ne želim još... bar dok ti pošteno ne zahvalim... spasio si me... Dva puta.

Nikola se sada osjećao još lošije. Više je puta iskusio na svojoj koži, kako šutnja može biti laž. A sada, kad se sa sigurnošću uvjerio da je osoba koju je lagao zadnja koja je to zaslužila, kao da mu se grlo napunilo nekom smolom i glas postao dublji i teži.

— 'Ajd reci... kako si dozna.

— Nisam bio siguran... sumnjao sam... postao si čudan... a i... na pismu što si ostavio stajao je pečat Kraljevine SHS. Ne znam što to znači, ali... pretpostavljam da se više ne radi o K und K monarhiji.

Iznad jezera je sad bila gužva, a Mošine rečenice su se počele raspletati svaka na svoju stranu i gubiti u šumi. One koje je izrekao Nikola onim svojim teškim, dubokim glasom tonule su u jezero zbog svoje težine. Ljudina je s njihovim nestajanjem počeo osjećati olakšanje. Kao da je s leđa zbacio težak ranac pun provizacije.

ŠINJO I JOJA

Selo je ponovno ulazilo u svoj redovni ritam. Oni koji su ratovali, ili su se odavno vratili, ili nisu. Neki vidljivo izmučeni i bolesni, neki bez dijela udova, kao Dudalo, neki puni sumnje u njihove žene, s vojničkim šalama koje su im odzvanjale u ušima. U Gnjacinoj gostionici rat se nije spominjao. Nije to bilo zbog Gnjace i gubitka njegovog sina. Svako od njih, koji je barem dio vremena proveo na frontu, znao je da više nije isti čovjek. Upoznao je svog drugog sebe. Kad prođeš maltretiranje kaplara i nižih oficira, odjeneš vojnički šinjel, utegneš oprtače, nabiješ šljem na glavu i navučеш smrdljive vojničke čizme, dovoljno je da pušcano zrno zazubi negdje iznad tvog rova i postaješ sposoban pucati, klati, paliti, silovati... Samo ako ti se ukaže prilika. Bila je to ružna istina s kojom se niko nije hvalio. O ratu su glasno pričali samo kuhari, štapski kuriri, salonski oficirčići i poneki vatrogasac, a takvih u selu nije bilo.

Za Šinju i Joju mislilo se da se nikad neće vratiti. Vijesti o njima prestale su dolaziti još dok je rat bio u povojima. Imali su blizu trideset kad su otišli u rat i za njima slične seljani su govorili: „Ako poginu ni majka neće pustiti suzu“, što i nije bila istina, jer su i oni imali majke, koje su cijelog rata uporno zapitkivale poštara Laticu je li im stiglo pismo. Selo ih je odavno prekrížilo: „Kako živjeli, tako i završili.“ No, za inat cijelom selu njih su se dvojica vratili bogati. I to svako na svoj način. Joja je noću skrivečki došao svojoj kući i sutra ujutro u gostionici bez pozdrava naručio rakijicu, odjeven kao da je upravo došao iz polja. Na silnu ljubopitljivost odgovarao je samo smiješkom.

Šinjo je stigao tog poslijepodneva na velikom skupom fijakeru u kao salivenom bijelom odijelu i s velikim slamnatim šeširom od rižine slame. Ovakva su gospoda rijetko dolazila u selo. Ponekad je načelnik znao dovesti nekog ko bi izgledao kao ugledni gospodin iz grada, no uglavnom su to bili sitni mešetari, koji su se lijepo oblačili i nikad nisu svraćali u Gnjacinu gostionicu. Šinjo, koji je izgledao, kao da mu ta gospoda mogu biti lakeji, zaustavio se pravo pred gostionicom, značajno i nepotrebno viknuvši: „Eeehaaa“, iako su konji sami stali, vjerojatno povezujući miris iz gostionice s naredbom stani.

— Daj ljudima što piju!

Šinjo nije dočekaao ni ulazak u gostionicu da pokaže fine manire koje je naučio u svijetu.

— Gnjacko gdje ovdje mogu oprati ruke.

Palcima je trljao vrhove kažiprsta i srednjaka i posjetitelji gostionice nisu bili sigurni želi li pokazati koliko su mu prljave ruke, ili koliko je krcat novcima.

Vesela se družina skupila oko šanka radujući mu se što je živ s pogledom usmjerenim na rakiju, koju je Gnjaco točio uzimajući čašu, po čašu. Joja je, već poprilično mutnog pogleda, za to vrijeme sjedio sa Zabadalom za udaljenim stolom gostionice. Na Zabadalovo pitanje:

— Kome ste odrali kožu da se ovaj ovako nakitio? — samo je ponovio onaj tajnoviti smiješak, odajući zlatan zub, koji je kao orden zaradio u ratu.

Zabadalo je slutio da Šinjo nije jedini koji se vratio prepun novca. Joja je uvijek bio pametniji i manje se hvalio.

Za njegove se novce saznavalo postupno. Ubrzo nakon što je stigao otvorio je pekaru i zaposlio pravog pekara, kao i nekog licitara, kojeg je išao dočekati u grad. I kupio je fijaker, možda i skuplji od Šinjinog. Vidjelo se to po kvaliteti izrade, ali svakako ni približno kićen kao Šinjin. Uz njega i par prvoklasnih kobila. Što se Šinje tiče, seljani su uskoro saznali, da ono bijelo odijelo nije jedino. Bilo ih je točno sedam, tako da ni jedan dan u tjednu nije nosio isto. Zapravo, po tom koje je odijelo Šinjo danas obukao moglo se točno znati koji je dan. Tako se u gostionici znalo čuti:

— Šinjo je u plavom, šta je danas... utorak? Uh, kako prolazi to vrijeme.

Naravno, „otkud Šinji novci“, bila je dugo najčešća priča za Gnjacinim šankom. „Sve sam dobio na kartama“, što je Šinjo uporno ponavljao, nikome nije zvučalo uvjerljivo. Malobaba je, svima se činilo, bio najbliže istini kad je pričao o pljački austrijske gospode tijekom kraja rata i raspada monarhije. Brzo su kao i Zabadalo povezali da ni Joja nije mogao novi fijaker i prekrasne konje zaraditi od tek otvorene pekare, a između ostalog, otkud mu novci i za pekaru. Još je više sumnje izazvala spoznaja da jednom u tri mjeseca odlazi deset dana u banju, ili na more. Pričalo se da su negdje zakopali veliki ćup sa zlatnicima i dukatima, te da ih pomalo vade i troše.

POSRANA RIJEČ

Jedno se prijepodne u Gnjacinoj gostionici pojavio stari Crevar sa svojim sinom. Bez riječi je mahnuo svima i naslonio se na šank preko puta gazdarice.

— Rakijicu... gdje je gazda?

— Tu je negdje. Da ga zovem?

— 'Ajde zovi ga... trebamo podivaniti.

Vidjelo mu se na licu da to nije samo „divan“. Ako bude kratak razgovor, biće barem povišenog tona.

Neda se izgubila kroz stražnja vrata koja su vodila u dvorište. Mladi Crevar je neprimjetno stajao kraj svog oca kriveći glavu. Pronašao je nešto jako zanimljivo na polici preko puta šanka iako je tamo stajalo samo nekoliko punih boca rakije. Kad ga je pogledao, starom Crevaru se unutarnji dio obrva spojio s nosom.

— Kojim dobrom? — Gnjaco se pojavio na stražnjim vratima. Skrivao je da zna razlog Crevarovog dolaska.

— Što se ti meni ne javljaš? Već smo trebali pripremati vjenčanje — Crevar nije želio gubiti vrijeme.

— Nisam imao vremena. Morao sam... Zapravo sam želio razmisliti. Ne želim dati Anu tvom sinu — Gledao je prema sinu, koji je hodao po gostionici i brojao stolove.

— Pogledaj ga. Moja je Ana... takva... mitna, ali nije k'o ovaj tvoj... još ga nisam čuo riječ da izgovori.

— Četiri — Sin ga je demantirao s druge strane gostionice.

— Dogovorili smo se Gnjaco, majku mu.

— Pet.

— Jebi ga, ne dam mu Anu da smo sto puta dogovorili... znaš da ja ne kršim riječ, al' ovo... ne mogu... žao mi je... žao mi moje Ane.

— Sunce ti... što ću ja od sela sa svojom sramotom... Odbio dati kćer... meni... mom sinu... znači moj ti rod ne vrijedi? Posra si svoju riječ Gnjaco... običe ti se o glavu.

Mahao je desnim kažiprstom dok je izgovarao zadnju rečenicu. I sin je prekinuo brojanje. Povišeni ton njegovog oca govorio mu je da nešto nije kako treba. Gledao je neko vrijeme u kažiprst svoga oca, a onda mu je pogled ponovno pobjegao na policu preko puta šanka, podsjetivši se da je tamo nešto jako zanimljivo.

GLJIVE I TRAVE

Slobodno vrijeme, koje nije provodio u Gnjacinoj gostionici, Zabadalo je provodio u šumama i grmovima što su počinjali iza njegove kuće. Kad se vraćao iz šume uvijek bi nosio prepunu košaru gljiva. Djelomice zato što je razlikovao preko stotinjak različitih vrsta, a dijelom što je u šumama u okolici poznao svaki grm. Svakoj od gljiva znao je ime, dok su većina ostalih berača nekoliko jestivih vrsta, koje su brali, uglavnom nazivali pečurka, ili gljiva. Osim toga, njegova je sezona trajala tokom cijele godine. Još za zime brao bi bukovače, modrikače i johino uvo. Nastavio bi u proljeće sa orahovcima, rudnjačama i đurđevačama. Naravno, prava je berba počinjala ljeti i završavala u kasnu jesen, kad je Zabadalo u svako svitanje već imao mokre noge od rose. Tako se u jesen u blizini njegove kuće uvijek osjećao miris osušenih vrganja, žutica i mrkih trubača. Osim sušenja, neke je od vrsta dok su još vrlo male i tvrde, kiselio u vinskom octu. To je najčešće činio s maglenkama. Gljive su bile jedna od rijetkih tema o kojima je volio pričati u Gnjacinoj gostionici. Povremeno su njegovo znanje seljaci koristili donoseći mu na pregled pune košare, koje bi pomno pregledavao. Pregledu svake se posvećivao, ne žaleći vremena i ukazujući na pojedine osobitosti. Govorio je da svaka vrsta ima svojih sedam različitih odlika, na osnovu koje se mogu raspoznati. Osobito se ljutio na priče, koje su seljaci prenosili s koljena na koljeno.

Dobre su one koje jede puž, ili divljač, a nisu dobre one koje kad ih porežeš poplave.

— Nema pravila... svaka ima svoja pravila... moraš ih znati. Nema druge... il' nemoj brati.

Gljive su ponekad zahtijevale oprez i disciplinu. Neke su bile opasne u spoju s alkoholom. Tada bi došao u gostionicu i naručio samo vodu.

— Što me gledate?... Nešto smiješno?... Jeo sam kovare... ne smijem piti vino i rakiju.

Isto je tako capice brao samo petkom. Capice, kojih ima nekoliko vrsta, izvrsnog su okusa, ali ni najveći poznavatelji katkad ne mogu razaznati one dobre, od onih manje dobrih koje izazivaju probavne smetnje. Zato je Zabadalo capice brao petkom, subotom ih spremio za jelo, dok bi nedjelju proveo kući, zbog blizine zahoda. Na nedjeljnu službu ionako nikad nije išao.

Neki su nakon njegove kontrole znali bacati cijele košare.

— Vidiš ovo ti nije orahovac... vidiš razliku... orahovac ima pravilnu smežuranu glavu ko

velki orah... to ti je hrčak... on je uvijek ovako malo na lijevo il' na desno... E s njim se nije za zajebavati... njega možeš pojesti, al' samo nekoliko puta... poslije toga, ako dalje jedeš svaki ti je put sve lošije... dok ne otegneš papke... a ne znaš zašto.

Ponekad bi bio posebno veseo dok bi pri kontroli nečije košare izvlačio gljivu, kao da je pronašao odavno izgubljeni dragocjeni predmet:

— Oooo... što smo to našli... ova jedna... pečurka... tebi su sve pečurke... odvela bi ti porodicu pod ledinu... To je, vidiš je... lijepa ko suza... bijela pupavka... kažu da je ukusna... al' se jede samo jednom... pa se ne isplati.

Neke su se „pečurke“ teško mogle zamijeniti s otrovnima, pa su ih i seljaci rado brali. To se posebice odnosilo na vrganje. Međutim, najbolja je nalazišta na skrovitim proplancima poznavao samo on. Ali to nije želio podijeliti ni sa svojom ženom. Neki su ga pokušavali pratiti. No, uvijek bi nekako osjetio i zameo svoje tragove kroz duboko šipražje. Povremeno je s kolima prepunih vrećica sušenih vrganja i žutica znao otići u grad. Uvijek bi pri povratku dobro raspoložen svratio u Gnjacinu gostionicu, ostavivši ispred prazna kola. Seljani su slutili da je utržio lijepu svotu novca.

Osim gljiva dobro je poznavao i samoniklo jestivo bilje. U tome nije bio jedini. I Baba Julia je znala što se u šumi i na livadi može pronaći. Što se jede, što je otrovno, što liječi vid, što je dobro za probavu. Tako je razne trave pokušavala ubaciti u svakodnevnu prehranu Gnjacine familije. Sam se Gnjacko na to uvijek jednako ljutio:

— Nismo sirotinja. Što si nam skuhalo travu?

— Moramo malo lobode i broćike... to je dobro za crijeva.

— Dok sam ja živ u ovoj će kući biti komadić mesa... barem da zamiriše. Jebem ti ja travu... da vuk pase travu bio bi ko zec.

MOMAK IZ GRADA

— Ipak je otišao — Ljudina je to rekao pastrvama koje su povremeno narušavale površinu vode u jezercu, pa je njegov odraz treperio u ritmu širenja valova.

Razočarano se popeo na kola i odlučio vratiti u selo i napiti. Nije imao volju za radom, a za veći dio poslova trebao mu je pomoćnik.

— Tebe se rijetko ovdje viđa... a?... Nije ni podne, a ti u gostioni — Stršen je htio naglasiti nešto čega su svi bili svjesni.

— Donesi rakiju Gnjacko! Cijelu bocu — Ljudina je sjedao za stol u kutu, na stolicu izlizanu od Zabadalove stražnjice.

Kao i obično, glasno je pozdravio gostionicu, ne rekavši više ni riječ, kao da ne primjećuje društvo za šankom. Osim Stršena, bilo je tamo probrano društvo. Prikolica, Kovač i Šinjo u smeđem odijelu, što je značilo da je srijeda.

Nikola je ulio nekoliko čašica u sebe, zabacujući glavu kao da zamahuje sjekirom. Privukle su mu pogled krepane muhe na prozorskoj dasci, ali misli su mu odlutale do krojačke radnje u velikom gradu, za koju je nedavno saznao da je vlasništvo Mošinog strica. Moša roditelje nije imao. Umrli su jedno za drugim dok je još bio dijete. Očevu trgovinu i uhodani posao, naslijedio je stariji stric, a mlađi je u nasljedstvo dobio Mošu. Bilo je to uglavnom sve što je o njemu uspio saznati. Nije znao zašto ga taj mladić toliko zanima i zašto se trudio da o njemu sazna nešto više. Vjerojatno je to bio strah da mu se odlaskom ne izgubi svaki trag. Zamišljao je, profinjenu stariju gospođu kako starom krojaču donosi ručak. Nutka Mošu vrućim kolačima oprezno zapitkujući gdje je i kako proveo protekle godine.

— O, evo nam mladoženje — U gostionicu je ulazio Milivoj nespretno zalupivši vratima. Teško je kontrolirao svoju snagu. Mnogi su se dobro sjećali njegovog stiska ruke, a poneki i pesnice.

— A jel'? Za koga se mali ženi? — Stršen se pravio da ne zna. Bila je to uobičajena taktika, koja mu je davala vremena smisliti kako podbosti onoga koga je namjerio.

— Pa za Branku.

— Onu malu šepavu? — Stršen je hodaо po klimavoj gredi nad potokom.

Milivoj je šutio. Samo je skupljao mrvice pure u svom desnom džepu i jednu po jednu bacao na pod. U dobar trenutak ponovno su udarila vrata.

— Dobar dan! — U gostionicu je ušao Moša. Nosio je u ruci novine.

— Je li slobodno? — Prišao je stolu u kutu gdje je sjedio Nikola.

— Ovo je moj novi pomoćnik.

Nikola je ustao i pokazao rukom prema mladiću s druge strane stola. U toj rečenici su se za prevlast otimali zadovoljstvo što nije otišao, strah od njegovog odlaska i ponos kakav otac osjeća kad predstavlja svog sina. Društvo za šankom nije pokazalo previše interesa za pridošlicu. Ili su dobro glumili. Novo lice u selu uvijek je bilo osvježanje za dosadnu svakodnevicu. Mladić je već čitao novine.

— De si ga naša?

Dudalo se okrenuo prema dvojici u kutu. Obraćao se Nikoli s interesom koji bi posvetio saznavanju istine o podrijetlu novo kupljene kobile.

— U gradu... bi... neki dan sam bio.

Mjesto zadovoljstva i ponosa, zauzela je nelagoda i Ljudina je opet povraćao riječi, kao i svaki put kad bi lagao.

STOKOKRADICA

— Ma vidi ljepotice... k'o moja Bjelka. Da su joj malo ravniji rogovi... rek'o bi moja Bjelka.

Starčić je blago lupkao kravu među očima, a ona je gubicom dodirivala njegovu podlakticu.

— Dobro šara joj je drukčija, al' inače... gleda k'o ona.

Ponosni vlasnik ljepotice što je neodoljivo podsjećala na Bjelku pravio se da ne primjećuje ovaj prislan trenutak između nepoznatog starčića i njegove krave. Gledao je prema drugom dijelu sajma. Tamo gdje su se nalazili trgovci iz grada prodajući češljeve, ogledalca, marame i šarene ukosnice. Prisjetio se sebe na obali iznad zaseoka, kojem se nije mogao sjetiti imena. Mjesto prilično udaljeno. Čak u drugom kotaru. Čuo je tada iza sebe glasno psovanje i znao da je upućeno njemu, ali se nije usudio okrenuti. Naprotiv, trčao je u suprotnom smjeru snažno savijajući repove dvjema kravama i pritom ih gonio pred sobom.

Je li moguće da je taj starčić onako bjesomučno psovao gromkim glasom? Je. Zašto ne bi bilo moguće?

Ipak, zamišljao ga je mnogo većim, jačim i mlađim. Ni sad se nije usudio pogled uputiti prema starcu. Smetalo mu je njegovo nježno tepanje i zaljubljeno glađenje priglupog stvorenja, koje mu je pokušavalo sažvakati dio rukava.

— Za kol'ko bi je dao?

— 100 dinara.

— Uf, skupa je... Nemam tol'ko.

— Kol'ko imaš?

— Nemam ni trid'set.

— Daj kol'ko imaš i vodi je.

Nije sebi htio priznati zašto je starčiću, koji u njemu nije budio nikakvu simpatiju, već samo sjećanje na neugodan događaj, dao kravu za manje od polovice cijene. Nije to bilo ni sažaljenje, iako su mu te kravice vjerojatno bile sve blago koje je imao. I zašto je uostalom

krađa njegovih krava bila posebno neugodno iskustvo. Da je zadržao sve krave i volove koje je ukrao, morao bi imati preko sto jutara zemlje samo za sjenokošu. No, ova je krađa bila obilježena greškama od samog početka. Prije svega, krenuo je u krađu u kasno poslijepodne umjesto po najvećoj toplini kad se krave skrivaju pod krošnjama, a ljudi u kućama. Zato ga je starac umalo i uhvatio. Osim toga, nije dobro planirao put bijega, pa su on i krave do prenoćišta stigli jedva hodajući, iznureni zbog teškog terena. Tako se događa kad se čovjek opusti i nedovoljno osmisli što će napraviti. No, nevolja ne ide sama. Prava nevolja počela je u „ateljeu za slikanje“ kako je jedan nakupac iz grada, dobro upoznat s načinom nabavke njegovih goveda, znao nazivati dobro skrivenu daščaru u kojoj je on mijenjao njihov identitet. Ono što je čovjeku otisak prstiju, govedu je položaj rogova i mrlje na tijelu. No, malo je njih znalo da se ti posebni znaci mogu mijenjati, a izuzetno rijetki, i način kako to učiniti. Bila je to tajna koja se prenosila s koljena na koljeno i taj zanat činila unosnim još iz hajdučkog doba. Nekad su harambaše dobro plaćale za takve usluge. Njemu tu tajnu nije izrekao djed na smrti, ili otac kako bi prenio unosan posao na svog sina. Prenio mu ga je isti onaj nakupac koji je onako čudno nazivao njegovu štalu. To se dogodilo za stolom u kutu Gnjacine gostionice.

POSTUPAK SAVIJANJA ROGOVA U GOVEDA

Za savijanje rogova u manje stoke (ovnovi i koze), ne vrijede isti omjeri.

SASTOJCI:

- 4 litre octa (najbolje vinski)
- 8 litara obične vode
- 2 litre čaja od preslice (u hladne dvije litre vode dodati šaku svježe preslice i između tri prsta kičice, te čekati da zakuha)
- šaka soli

POSTUPAK:

Gore navedene sastojke izmiješati i staviti na iskuhavanje na laganoj vatri dok se količina tekućine ne prepolovi. U vrelu iskuhanu tekućinu umočiti krpe i njima omotati rogove te ih savijati u željenom smjeru. Omatanje i savijanje ponoviti nekoliko puta u razmacima od sat vremena sve do željenog učinka.

POSTUPAK IZBJELJIVANJA GOVEDIH DLAKA I PRAVLJENJA BIJELIH MRLJA

Na površinu koju treba izbjeliti nanese se tanak sloj gline izmiješan s čajem od preslice.

Glina se nanosi uz dlaku kako bi doprla do kože i zaštitila korijen. Zatim se višak gline iščetka s četkom za timarenje konja. Krpom namočenom u peroksid namazati predviđeno mjesto i pričekati petnaest minuta. Potom se ispiri vodom. Kad se potpuno osuši, iščetkavaju se i ostaci gline te premazuje mješavinom od dvadeset žumanjaca i litre brezinog soka.

Tog je jutra prvo opržio ruku u vreloj vodi, potom mu je zbog previše uložene snage i nepreciznog omjera sastojaka pukao jedan rog, da bi kasnije toj istoj kravi spalio svu dlaku. Krava je od tog trenutka, vjerojatno zbog šoka prestala jesti. Nekoliko tjedana kasnije skratio joj je muke. Čak mu je propao i dio mesa koje nije uspio pravodobno usoliti i staviti u podrum.

NEK' VAM JE SA SREĆOM

Jednu je večer Gnjaco za šankom točio sebi, kao što je točio Malobabi i Latici s druge strane šanka. Tog ga je jutro uhvatila Julia sa smirenim rečenicama, koje postepeno iznuravaju i okružuju stvarajući obruč, kao čopor vukova oko plijena.

Ona meni šta mučiš sebe i druge. Šta ona zna šta ja... I ko se muči. Moja je kćer ipak... šteta je... Šuljo je dobar momak, ali što imam otoga. Dobro, onaj mali Crevar je ko... ko da ga je kobila ispljunula. Al moglo se nać nekog momka. Nekog... šta ja znam. Ima ih što vole mršave. Ona meni imaš novaca. Imam... nije stvar u novcima. Nego ono... kako... ono... da se širi gazdinstvo. Da se orodim s nekim gazdom, a ne Petar s tri kokoši, bez oca... i matere.

— Jel' ti žao Latica što nisi uzeo Smilju za ženu?

Latica nije odgovorio. Niz osušeno lice samo su potekle suze.

— Šta je bilo u tom pismu, sve ti jebem?

— Pusti...Ma...to...m...evo vam pismo, čitajte.

Latica je tresnuo izgužvanom i požutjelom omotnicom po šanku. Brzo je izašao iz gostionice. Malobaba je buljio u veliki pečat Austrijske vojne komande na poledini pisma.

— Pa... u... pa on ga nosi... nosi ga godinama.

Gnjaco je sklonio vino i natočio si rakiju.

— Ja to sve ne razumijem. Što je to došlo na svijet?... Muški cmizdre ko pičkice, očevi ne udaju kćer... Još će žene prositi muške... Ma... Nek ide sve u pičku materinu. Daj da vidimo šta ima u tom pismu.

15. kolovoza, godine 1911.

Draga Smiljo

Žao mi je što me pri zadnjem posjetu niste zatekli, ali morao sam na Sušak. Posao neće da čeka. A posla imade. Nadpukovnik me poslao u kontrolu. Izvršavao odgovorne dužnosti, ali

ordenje i napredovanja me zaobiđoše. Nisam čistog plemićkog roda. Onaj dio krvi što dijelim s vama me nažalost od toga dosad udalji. No, ovakvi kao ja ni u ratu kad je borba ne napreduju. Ni ratnik ni pravi štabski oficir. Uvijek ću ostati posilni svoga pukovnika, iako me zvali ađutantom. I tako nešto zaradih. Uz ovo nešto novca, pripremio sam ti knjigu za Petra. Drago mi je što puno čita. Docnije će mu to biti od velike koristi. Nadam se da ti je ona boljka o kojoj mi pisaste prošla, te da ste ti i moj nećak zdravo. Žao mi je što ga ne uspijem upisati u školu. I sama znaš da to nije lasno. Znam da ti to nadoknađuješ. Sjetim se povremeno njegovog oca. Sigurno bi sad imao biti ponosan. Ali bog tako htjede. Još želim što ti i Petar moraste otići iz grada, ali znaš da izmegju tebe i njegovih imade da ne može drugojačije. Istog mi nije lasno što imadoh novaca samo za taj vaš skroman kućerak. Nemoj previše da razmaziš toga momčinu, imade od njega da izagje ljudina. Da mi ne bude žao što nemam poroda.

BRAT I UJAK

Noć je već nekoliko sati skrivala srne u Gnjacinom šljiviku kad se dovezao do Šuljovanove kuće. Rekao je još s vrata:

— A u pičku materinu, nek' vam je sa srećom!

Šuljovan je gledao u Gnjacu koji je bio vidljivo pijan.

— Hoćete li to ponoviti... I sutra?

Gnjaco se smiješio.

— Nisam toliko popio sinko... a... mogao bi još jednu. Ajd' toči... šta čekaš? Ajd' da nazdravimo.

Petar je otrčao do stare kredence.

— Nećete požaliti gazda.

— 'Ajd sad je dosta s tim gazda. Kad me Dudalo i Stršen zovu Gnjaco, onda možeš i ti.

GOLA JE GUZICA TVRĐA OD BUDIMA GRADA

Josip je opet odnedavno često pomišljao na čašu. Nije okusio ni kap još od rata. No, sada mu se na pomisao o gutljaju vina iz podruma u ustima sve češće skupljala slina. U ratu su ga gazile nadređene ništarije koje ne znaju ni gdje se krava muze, no, tamo se na neki čudan način osjećao važnim. Zapravo, ne važnim, ali tamo je svako imao svoj zadatak, pa koliko god on bio besmislen. Ovdje je sve drugačije. Otac ga štedi. Ne daje mu nikakve poslove u gostionici iz straha da se ne vrati piću. Trgovina ga nikad nije zanimala, a siguran je da se ona u Šuljovanovim i očevim rukama odvija puno bolje. Jedino zadovoljstvo koje je povremeno osjećao bilo je, kad je s ocem odlazio orezivati šljive. Tamo je na visoravni osjećao mir, iako mu je mira sad već bilo previše. Selo ga je gušilo. Bilo je lijepo u vlažnom i smrdljivom rovu zamišljati svoje gazdinstvo. Gledano iz rova, njegovo je selo bilo osunčano i čisto, provjetreno laganim sjevercem. No, sad je već mjesecima vladala neka bolesna magluština, koja tjera na kašalj i produbljuje bore na čelu.

— Josipe, jesi upoznao onog novog što radi kod Ljudine?

— Nisam... Čujem da je došo neki... iz grada.

— Aha. Pričao sam sa njim... malo čudan. Postavljao mi je pitanja o Kraljevini i politici... ko da je cijeli rat i zadnju godinu proveo u nekoj zemunici.

— Većina naših seljaka nema pojma što se oko nas događa... Što je tu čudno?

— Nije to... nego... kako je postavljao pitanja. Čudno... kao da je nekad o politici znao puno.

Šuljovanu je pojava mladića iz grada, koji često sjedi u kutu kraj prozora i čita stare novine, budila zanimanje. U selu je bilo malo onih, koji nisu samo prepričavali događaje sa zadnjeg prela, ili čijanja i hvalili se kako su poslije, u nekom sjeniku, pokazali ovoj ili onoj ko je pravo muško. Još je manje bilo onih koji bi čitali novine. Najprije su se obojica držali suzdržano. Josip, koji je rijetko zalazio u gostionicu, započeo je ozbiljniji razgovor s Mošom prije Šuljovana. Pitao ga je jednostavno može li sjesti s njim i započeo priču. Tu su je večer pričali do mraka.

Stol u kutu preko puta Zabadalovog, s vremenom je dobio svoje redovne posjetitelje. Bili su to Moša, Josip i Šuljovan.

Sjedili su tamo skoro svaku večer. I pili vrlo rijetko, osim Josipa koji nije nikad. Zato su često razgovarali do kasno u noć. O svemu. Jedan su u drugome našli potvrdu da nisu jedini koji vole pročitati novine, ili čak knjigu. Sve ih je zanimalo. Nijedna tema nije bila dosadna. O politici, povijesti, znanstvenom napretku koji se u svijetu svakodnevno događa. O svijetu koji se nekoliko desetaka kilometara od njih ubrzano mijenja dok njihovo selo, pod kišobranom neznanja od tih promjena ostaje potpuno zaštićeno. Ponekad samo procuri koja kap da smoči prašnjave putove. A to zanimanje i zajednički sastanci učinili su ih ovisnima o novim vijestima i znanjima više nego je Josip ikad poželio čašicu vina. Moša im je svojim čestim odlascima u grad služio za nabavku knjiga i novina koje nisu dolazile u selo. Zapravo, dolazile su samo jedne, a i one s velikim zaostatkom. No, niko osim njih za to ionako nije mario.

Jednu je večer u gostionici poštar Latica započeo priču o nekom političaru koji, iako je zastupnik, hoda po selima i priča seljacima o tom kako oni zaslužuju pravdu.

Josip se istog trenu nadovezao:

— Čovjek se zalaže da seljaci imaju ista prava. I ne samo na papiru. I on i njegov brat... da seljaci osnuju zadruge... sami prodaju u gradu, a ne da se na njihovim leđima bogate tamo neki... trgovci iz grada šta ja znam... od nas jeftino kupuju, pa skupo prodaju. Da mi koji radimo dobijemo nešto... malo veći dio.

Društvo za šankom zajedno je odgovaralo, iako je samo Prikolica otvarao usta.

— Mi koji radimo. Pazi ti njega. Kurac moj ti radiš... a što će seljaci kraj trgovaca?... A?... Što će sirotinja protiv gospode?

— Al' da se seljaci slože?... U narodu se kaže: „Gola je guzica tvrđa od Budima grada.“

— Jeba ti njih. Lako se oni dogovore... svi oni... i ta tvoja braća... mlad si ti još... zelen moj sinko... nama će uvijek biti kako gospodi odgovara. Džabe mi razbijali glavu.

— Ali tako se nikad nik...

— Znaju djeca što govore. Ova braća... ona... pojaviće se ljudi koji će pokrenuti promjene. Izokrenuće se svijet... Evo Rusija se već okrenula naopačke... neš znati ko su gospoda, ko sirotinja... A doće to... doće to do ovog našeg sela... htjeli mi to, ili ne.

Zabadalo je odlučio prekinuti razgovor naglasivši neumitnost nadolazeće budućnosti naglim

istresanjem rakije i odlaskom iz gostionice bez pozdrava.

DVIJE SVADBE I PONOVO ROĐENJE

Dvije su svadbe protekle jedna u sjeni druge i događaja koji se zbio u međuvremenu. Sve u istom tjednu. Najprije su svoju ljubav ozakonili Petar i Ana. Gnjaco nije pripremio veliko slavlje. Nije htio povlačiti vruga za rep i mahati zastavama i ručnicima ispred nosa ljutom Crevaru, koji mu je ionako otvoreno prijetio da će Gnjacin hračak u lice oprati krvlju. Trodnevna ceremonija skratila se djelomice i zbog tog što mlada nije imala kamo nositi miraz, niti je sveštenik tri nedjelje za redom čitao objave. Izbjegla se i vožnja mladenaca i kumova u kočiji po selu i svatovi su odmah nakon obreda u crkvi završili u Gnjacinoj gostionici. Više Kuma Toma nije bio kum. Bio je to Josip. U njegovom je društvu Petar provodio više vremena, nego u Aninom. U gostionici se ona Gnjacina vezica za cipele što mu je obično visjela preko lica, uspravila u vodoravnu crtu. I gazdarica se neprestano smješkala ne skidajući oka s Ane. Baba Julia za to nije imala vremena. Organizirala je babe iz susjedstva u posluživanju gostiju. Dudalo je, iako bez potpisane obaveze, preuzeo ulogu zabavljača. Pričao je proste viceve, pozivao ljude na ples i započinjao pjesme. Ana je svoje zadovoljstvo širila u valovima. Na trenutak je osjećala neizmjernu sreću, no, odmah bi je prekinula sumnja da nije ona i djeca s njom, jedino što Petar želi postići u životu. Slutila je da se to drugo nalazi negdje na stolu u kutu kraj prozora, gdje su on i njen brat provodili toliko vremena s onim momkom iz grada.

— Lijepa svadba — Gnjaco je sjeo na stolicu u Julinoj sobi kao da se želi odmoriti pred počinak.

— Joj, neka je to gotovo. Umorna sam k'o da me neko uprego mjesto volova... Što si onako planuo na Stršena... ja mislila ubićeš ga.

— Htio je da Josip izvede ono sa zviždukanjem... ono dok pije. Dobro kažeš... malo ga nisam ubio... A Josip me iznenadio. Samo se smijo... i mene spriječio da mu nabijem šaku u zube.

— Nije Josip više dijete... ozbiljniji je. Ne mogu ga više Stršen... i ovi... navući tako lako.

— Valjda je tako.

Gnjacino gazdinstvo često je posjećivala lisica i pas Medo bi žestoko režao i trčao za njom. Režanje se postupno pretvaralo u lavež kako bi se udaljavali od kuće. Lavež postajao tiši. Sve do granica čujnosti. Onda bi opet bivao glasniji, ali u velikim razmacima, dopunjenim

režanjem u bradu koje je podsjećalo na psovanje. Gazdarica je znala da ovo režanje koje se sad čulo, sigurno nije namijenjeno lisici. Nije se udaljavalo i nije popuštalo u intenzitetu. Kao da je neko pokušavao otvoriti vratnice.

Što sad? Svi spavaju. Ko bi sad Ignjatiju probudio?

Umotala se u ćebe, sišla u dvorište okruženo kućom i dvjema kamenim sušama sa štalama. Dobro je mislila. Medo je bjesomučno režao na nekoga s vanjske strane vratnica. Čini se da su, ko god to bio s druge strane, obojici vratnice služile kao izlika. Potpuni mrak je samo povećavao strah.

— Prekini! Glupa džukela!

Nedi se glas učinio poznat, no, nije se mogla sjetiti od kud. Polako je provirila iza kuće.

— Ko je?

— Majko?

— Mila...n?

Medo je napravio nekoliko koraka unazad i polako usporavao svoj zvonki glas videći da gazdarica otvara vratnice.

— Jesi to ti?

— Jesam majko.

— Mili bože...

— Što je s tim psom? Ko je dolje? — Julia je na vrhu stepenica stiskala svoje oči braneći zjenice od svjetla petrolejke koju je nosila u ruci.

Gazdarica je nijemo plakala i sve jače stiskala svog sina oko prsiju, u strahu da će se ovaj lijepi san rasplinuti, a njoj u rukama ostati samo svježi noćni zrak.

— Živ sam majko. Dobro je... 'ajde...

Julia je začudnom spretnošću sišla stepenicama i potrčala. Sad su ga nijemo grlile dvije žene, a on je gledao u psa koji je još uvijek potihom režao. Činilo mu se da je pas mumljao:
„Griješite, pustite ga meni. Znam ja s kim imam posla.“

Gnjaco je, tek probuđen, pozdravio sina stiskom ruke i krenuo natočiti im rakiju kao da mu je stigao iznenadni gost, a ne sin. Na licu mu se nije vidjelo veselje i iznenađenje. Nije ga ni osjećao. Nije se još stigao iznenaditi. Bilo je to previše za danas. Pružio je rakiju Milanu i nastavio točiti sebi. Čini se da su u toj čašici sve današnje vijesti i saznanja. Jedva je raščistio sa sobom i odlučio Anu dati Petru. Sinoć, dok se plesalo i pjevalo, uhvatio je onaj Anin smijeh kojim je pokazivala zube. Taj je smijeh bio rjeđi od ulova soma trokilaša. Kad ga je vidio, znao je da nije pogriješio što je prevario Crevara. I njegova nejaka djevojčica postala je žena. A sad ovo. Jedno odraste i postane žena pa se pojavi ono za koje misliš da si izgubio. Trgnuo je onu rakiju. Milan ga je čekao, valjda očekujući da će se kucnuti. Kad je na stol spustio praznu čašu, Gnjaco mu je svojom širokom i teškom rukom udario šamar.

— Što nisi javio da si živ, sunce ti jebem!

Josip je bio brat koji je u djetinjstvu hrabro trpio očeve šamare. Milan bi se obično pokunio i vikao: „Nemoj oče“ što bi Gnjacu obično dodatno razjarilo. No, ovaj put na očev se šamar dodatno uspravio.

— Nisam moga. Bio sam... okolo.

— Od okolo se može poslati pismo!

Josip je naglo otvorio vrata, ostavši nekoliko trenutaka pod dovratkom u nevjerici.

— Znao sam da si živ!

Stisnuo je svog brata u zagrljaj. Milan je, grleći brata, preko njegovog ramena gledao u oca koji je krenuo natočiti još jednu rakiju.

Idućeg tjedna dogodila se svadba Branke i Milivoja, prošla bez slavlja i galame uz nekolicinu najbližih. Kad je sveštenik u svom svadbenom govoru mladence podsjetio da se moraju voljeti u zdravlju i bolesti, prisutni su svatovi gledali u mladenkinu desnu nogu, dobro skrivenu svečanom nošnjom.

UZMEŠ KOLIKO TI TREBA

Moša je sve češće odlazio u grad. Od kad je prvi put posjetio dvoje staraca, koje je smatrao svojim roditeljima, u njemu se probudio mali Moša kojem je nekad udarao čvrge. Sad ga je taj mali prerastao i vukao ga za uši. No, sad kad su stari krojač i njegova žena upoznali novog Mošu, shvatio je da ga i takvog vole. I odlučio je to koristiti za svoju slobodu. Bilo je i vrijeme. Odavno je postao punoljetan. Nekad je mislio da se sitne stvari koje ga okružuju ne mogu mijenjati. Namještaj u sobi, pleteni stolnjak na noćnom ormariću, ili slike na zidovima. Stolnjak koji je stajao na noćnom ormariću, uvijek je pri zatvaranju ladice ostao uštinut između ladice i gornje ploče ormarića, pa bi iduće otvaranje ladice zahtijevalo snažne trzaje u lijevo i desno. Ni sam nije znao koliko je puta izvodio te nepotrebne pokrete.

Zašto nikad nisam maknuo jebeni stolnjak?!

Ili slika koja je visila na zidu nasuprot krevetu. Od djetinjstva je u njemu budila strah i nelagodu. Prikazivala je srednjevjekovnog španjolskog kraljevskog gardista, kako tetura pri izlasku iz gostionice, pridržavajući se za helebardu. Obasjana plavičasto-žutom svjetlošću koja je dopirala iz unutrašnjosti gostionice, grimasa na gardistovom licu izgledala je strašno. Lice je iskrivljavao demonski smijeh, ili užas. Ili oboje. Sad, kad je prvi put nakon nekoliko godina bio u svojoj sobi postao je svjestan da je može maknuti sa zida. No, onda se nasmijao. Nije ju bilo potrebno micati. Promjena koju je već učinio, ionako je bila puno veća. Uostalom, gardist je vjerojatno samo povraćao.

Naravno, teško je objasnio svojim stričevima zašto je otišao raditi na selo u pilanu, umjesto da naslijedi krojački zanat i uhodanu krojačku radionicu. Nije se previše trudio. I oni su osjetili promjenu i nisu ga previše pitali. Kad bi došao u grad svratio bi do strine, malo uživao u njenim kolačima i brzo otišao u biblioteku ili gradsku čitaonicu. Obnovio je svoje prijateljstvo s dalekim rođakom učiteljem, koji ga je redovno opskrbljivao novim knjigama i idejama, a on ih s velikim oduševljenjem prenosio dvojici u kutu kraj prozora Gnjacine gostionice. Kupca svojih drvenih kipova nije ni upoznao. Nije ga zanimao. Taj je posao obavljao Nikola. Zato se iznenadio kad je u jednom od izloga trgovine šeširima naišao na svoj kip brkatog kosca naslonjenog na kosu dok ispija vrč vina u zasluženom predahu. U društvu sa šeširima izgledao je kao da je zalutao. Kao da je gospodi koja žele znati koji je šešir sad u modi služio za izrugivanje. Ali, mislio je, možda je sve to skupa imalo smisla. Novopečenu je gospodu podsjećao da su koljeno ili dva unazad jeli proju umočenu u

ječmenu kašu.

Odnos između njega i Ljudine nije se promijenio, osim što su sad mogli slobodnije pričati. Nije više bilo zabranjenih tema. No, mladić je shvatio da je neke stvari ipak bolje ne spominjati. Kad bi naćeo temu, koju je ćesto s onom dvojicom u gostionici ćjepkao na sitne komadiće da si ih mogao otpuhnuti dahom, Nikola bi poćeo jaće lupati sjekirom, ili ubrzavati inaće ravnomjerne kretnje pilom.

— Mani se tih prića, mali moj! Nije ovo Rusija i nikad neće biti. Ne živi se lako, al' se ne umire od gladi... trbuh je pun proje, al' je pun. Ne diže se buna punog trbuha.—

— A kako drukćije do slobode? Misliš da j...

— Jeba ti slobodu. Slobodu ionako sam uzmeš kol'ko ti treba... Misliš da bi ti narod... da je na vlasti dao slobodu?... Dao bi ti kurac... Opet bi je mora sam uzeti... Svejedno... Mani se te priće, za tvoje dobro ti kažem.

Mladić je bio uvjeren da je u pravu. Ali, zašto bi mu onda Nikola, svaki put kad bi se o tome pričalo, začepio usta? Je li to zbog njegovog snažnog glasa i žestokih psovki?

U MEĆAVI

Te godine prvi je snijeg pao tek poslije Božića. Samo pokrio zemlju i smrznuo. A onda, mjesec dana ništa. Saonice su umjesto šuškanja, ugodno škripale ublažavajući ritam konjskih kopita po zamrznutom snijegu. Gnjaco je znao da je kući prekasno krenuo. Tim više što je uz sebe imao šestogodišnjeg dječaka. Kumovog najmlađeg sina.

Ne ide se nikamo u noć. Dobro mu je govorio kum.

Al' tvrda glava neće da sluša. I ko za vraga počinje snijeg...Neće to dugo. Ne miješa dovoljno.

— Jesil' se smrzo?

Dječak nije odgovarao. Mirno je spavao umotan u debelo konjsko ćebe. Gnjaco mu je podigao vuneni šal preko nosa kako bi sačuvao toplinu daha. No, snijeg nije prestajao. Još je pojačavao. Breze i johe su se počele saginjati prema putu. Gnjaco još nije bio zabrinut. Ako iskoristi ovo svjetlosti što je ostalo i do mraka stigne do prijevoja onda će već lako. Dalje je sve ravno i lagana nizbrdica. Kad je stigao do prijevoja, uokolo je već bio potpuni mrak. Upalio je petrolejku, no ona nije osvjetljavala više od nekoliko metara puta. A okoliš se izmijenio. Onaj je odozgo rasparao jastuk. Sad je već bio ozbiljno zabrinut. Snijeg nije popuštao i sve je teže pronalazio put. Kobile su teško gazile kroz neutabanu bjelinu. Za povratak je bilo prekasno. Prevalio je skoro pola puta, a i kumu bi morao priznati svoju lošu procjenu.

— Al' bi pizda likovala da mu se sad pojavim na vratima.

Samo, ovako ću... teško... do kuće. Tu je negdje bila neka napuštena kuća. Ako nije srušena... Biće, ako ništa... komadić krova. Valjda se nije sav urušio. Ali će je... u ovom mraku. Će su one dvije jele što je ona budala zasadila... Saditi jele u našem kotaru... Pokraj toliko hrasta i kestena... on sadi drvo koje mož zubima pregristi. Al' sad... da ih vidim radova bi se... ko dijete medenjacija.

Po propadanju konja i sanjki shvatio je da je negdje skrenuo s puta. Snijeg je sada bio puno sitniji, ali je šuštao i padao vodoravno nošen jakim vjetrom.

Hladno...

Pogledao je dječaka, koji je izgledao kao čahura gusjenice.

Dobro je, obrazi su rumeni. Da je nekako naći onu kuću...

— Jebem ti prste ne osjećam! Ma lako za mene, ali ovo dijete... i kobile. Satraću kobile!

Na trenutak mu se činilo da je u mraku nazreo jele. Okrenuo je kobile u tom smjeru, ali nakon samo tridesetak metara shvatio je da se prevario. Pokušao je okrenuti nazad, no desna je kobilica naglo propala i nakrivila sanjke. Dječak je ispao u snijeg. Gnjacko je skočio i podigao ga. Vidno u šoku, hvatao je zrak. Lice mu se pripremalo za plač.

— Šuti! Nije vrijeme za plakanje!

Gnjacko je prekinuo suzu prije nego je krenula i već je odvezivao kobile.

— Zamotaj se u to ćebe i podigni petrolejku!... Ne vidim šta radim!

Pustili su sanjke, Gnjacko je natovario što je mogao na leđa, stao između kobila i poveo ih prema brdašcu.

— Hodaj ispred... i drži visoko tu petrolejku! Pokrij glavu ćebetom!

Hodali su dobrih pola sata, uglavnom uzbrdo.

Koliko je sati?! Nije sigurno još ponoć?! Smrznut ćemo se do jutra! Mora biti ovdje negdje...

— Ako vidiš jele viči!

— Prošli smo i'. Tamo...

— Će?

Dječak je pokazivao u smjeru koji je Gnjacko odbacio kao sigurno pogrešan. Nakon što su pronašli dvije osamljene jele, još su puni sat tražili napuštenu kuću. No, krov se potpuno urušio. Ni crijepa. Srećom, veći dio krova na maloj štali kraj kuće bio je čitav. U štatici nije bio ni komadić suhog drveta. Nije ni pokušao paliti vatru. Glavno je da su našli malo krova. Drveno korito, koje je stajalo zabijeno za drvene grede u zidu, očito je nekad služilo umjesto jasalica. Gnjacko je tamo privezao kobile i izbacio nekoliko letava koje su u njega pale zbog dotrajalosti krova. Kobilama je pred gubicama oko vrata objesio vrećice zobi.

— Miči krpe s nogu da vidimo kakvi su prsti!

— Bole me... hladne su.

— Dobro je dok bole. Odmotaj to!

Istrljao je dječaku prste među dlanovima i omotao ih u iste obojke.

— Nikad ne steži obojke previše oko nogu... prsti moraju biti slobodni da rade.

Zamotao je dječaka u ćebe kao gusjenicu i položio ga u korito ispred kobila.

— Tu će te ove moje dvije ljepotice zagrijati sapom... tako... Ako prdekneš koji put, biće još bolje.

Jutro je Gnjacko dočekaao grijući se vinom. Nekoliko je boca stavio u naprtnjaču koju je skinuo s prevrnutih saonica. Bio je zadovoljan što je u mraku i žurbi uzeo crno. Crno grije, a bijelo i rakija su za vrućinu. Dječak je virio iz jasala.

— El ti se smrzo prdac?... Neka je malo... neće nam biti ništa, momčine smo mi!

Bio je raspoložen jer su se kroz rupu na krovu probijale prve zrake sunca. Znao je da to znači hladnoću i sjeverni vjetar, ali mogao je potražiti saonice bez straha da će se izgubiti. Shvativši da neće moći bez kobila pomaknuti sanjke, izašao je na put. U daljini, na putu u pravcu sela, neko je gonio krave.

Kud će ovaj s kravama... ovako rano... po tom snijegu?

Nije stigao o tome ni razmisliti, a iza leđa, iz pravca od kud je noćas i sam došao, začuo je udaljene povike. Okrenuo se i primijetio svog preplašenog kuma. Stojeći na saonicama koje su se brzo kretale, gledao je preko kobila desno i lijevo, pogledom tražeći dječaka.

— Gdje je mali?

— Smiri se! Sve je u redu... eto ga u štali... tu preko s kobilama.

— Uh! Dobro je. Prepa sam se... tebe vidim, njega nema...

— Jebi ga! Nerado kažem, al'... ima si pravo. Treba sam prespavati... 'Ajd pomози izvući sanjke.

Nakon nekoliko je dana u gostionici saznao da su, upravo to jutro, u okolici nestale dvije krave.

NEROTKINJA

— Sunce mu... nešto smrdi. Jesi to ti? — Šuljovan se okrenuo prema Josipu mreškajući bore.

— Pa prao sam se jutros... pod pazuhom.

— Nije to od znoja. To je od punih jaja... tvrda su... a?... k'o kruške ranke. He,he... nije jeba od prije rata — Stršen je samo vrebao ovakvu priliku.

Društvo za šankom se cerekalo.

— Što se ti smiješ Petre? Prošla godina a sin?... Nema nasljednika... a?... Da si bar ćer napravio.

— Gledaj svoja posla!

— Brinem se... ako ti treba pomoć... he,he. Ja imam tri sina... znam kako se to radi — Stršen nije posustajao, ohrabren saznanjem da nema Gnjace.

Petar nije dozvolio da mu riječi preteknu misli. Znao je da ulaskom u krug oženjenih mora trpjeti i neumjesne šale na svoj račun. Ali, ova mu je otvorila dobro zaključanu škrinjicu skrivenu u kutu njegovog mozga. Negdje na potezu iznad lijeve obrve, preko sljepoočnice prema uhu. Vrag je otvorio kesu.

Majku mu... hihotali smo se u krevetu samo onaj prvi put. Poslije je to sve bilo... šutke. Svaki put sve gore... Ja se zavučem pod ćebe... Ona spava... Ili se pravi da spava... Probudim je... popnem se na nju... Kao da je neki mrski posa... poslije ni riječ... A kako bi?... I što se tu ima kazati?

Zanimalo ga je što je u njenoj glavi. Ali ona bi brzo zaspala. Ili se pravila da spava.

I bog nam ne da djecu... Kakav bog?... Pravo ima Moša, nema boga... Nema djece, jer ona ne može... Nerotkinja... Jebem ti sreću... Zato se i pravi da spava... Zašto mi ne kaže?... Ja je ne bi zbog tog ostavio... zna to valjda.

Moša je primijetio Petrov pogled zavezan za naslon stolice preko puta.

— Ne daj vragu da ti vršlja po mislima. Ne treba ti on da bi dobio sina... Ana ti treba.

Moša je govorio u kratkim rečenicama, ali Šuljovan ga nije razumio. Josip je u mislima omekšavao one svoje kruške ranke.

MOJ ČOVJEK

— Ovog ćelavog sam negdje vidio.

Ljudina je gledao u mali kipić ćelavca s brčićima i kozjom bradom koji je držao stražu kraj ulaza u vodenicu.

— Ubio me bog, ako ga nisam negdje vidio... u gradu il'...

Moša ga nije čuo. Rezao je daske na gateru, pazeći da sačuva svoje duge prste.

— Ovaj što si ga ćelavog napravio... ovaj... je neki iz grada? Negdje sam ga vidio.

— I ja sam nekoga vidio u gradu.

— Koga?

— Trećeg. Preživjelog od trojice.

— Koje trojice?

Znao je. Pitao je da bi si dao vremena. Trojica kaderaša. Nadao se da će to zaboraviti.

— Ulazio je u žandarmeriju. Imao je uniformu. Žandarsku. I neke čvarke na ramenima.

— Jesi siguran... jel' te vidio?

— Nije.

— Ja ga ne bi prepozna... Zato se onih konjskih gubica sjećam... One dvojice što sam ih rikno... Dolaze mi po noći, mater im jebem!...

— I šta sad?

— Ništa.

— Šta ako dođe?

— Ne znam.

— Ne znam ni ja.

Ljudina je svoje „ne znam“ uputio pastrvama, kao da ih je želio nahraniti. Znao je da nešto mora učiniti. Bez žurbe. Bez gluposti. Ali, nešto mora.

Za početak saznati ko je... što je... koji je čin. E... imam ja čovjeka. Znam koga pitati.

Sutra je u gradu bio vrlo rano. Krenuo je dok su pijevci krijeste držali pod krilom. Noćas nije mogao zaspati. Volio je probleme rješavati dok se još dime. Znao je da je važno s rješavanjem krenuti ujutro. Da imaš dan pred sobom. I radiš polako. Uklanjaš dio po dio. Kad nešto radiš popodne, brzaš pa griješiš. Posjetio je svog čovjeka, digavši ga iz kreveta. Zatim je otišao obaviti svoje redovne poslove. Nabavka namirnica. Ipak je bilo jeftinije nego kod Gnjacke. Dogovor s otkupljivačima drvene građe. Redovni pečat od šumarskog ureda.

U jeb... zaboravio onog ćelavca s brkovima... da nešto danas i zaradim.

Nešto poslije dvanaest našao se sa svojim čovjekom. Pijevci su ponovno gurnuli krijestu pod krilo kad je Ljudina otvorio vrata gostionice.

— Ljudina ostavi otvoreno! Osušicu se k'o šunka od tog dima.

Šunjac je, otkad se razbolio na pluća rjeđe dolazio u gostionicu. A kad bi došao, onako šunjajući se, smetao ga je dim, iako je nekad i sam pušio.

— Dudalo ugasi taj svoj smrad... il' kupi pravi duvan. Evo tu ti je Šuljo... nek ti proda.

— Ako ti se ne sviđa moj duvan izadi van... diši na zimi. Zatvori ta vrata, Nikola.

Ljudina je odlučio vrata ostaviti poluotvorena i sjeo kraj Moše u kutu.

— Čovjek je komandir žandarmerijske postaje.

Obrve su mu stajale kao dva gavranova pera koja rastu između očiju, svaka na svoju stranu.

— Kako si saznao?

— Imam svog čovjeka.

— Pa kako je postao?... Lopov i ubojica.

— Jebi ga sinko. Kad se u ratu mijenja vlast, dogradi se ko stigne... najluđi i najglasniji... Al' ovdje je išlo malo drugačije... Tutno zlato nekom svom rođaku... potpukovniku... predsjednik... nešto... za gradske poslove. Ima papire da je bio čvarak u ratu... A bio

smrdljivac i lopov.

— I što sad?

— Ništa. Vidjećemo. Čekati... Nije ni njemu svejedno. Moj čovjek će mi javiti ako poduzme nešto.

— Ko je taj tvoj?

— Jedan. Čovjek za sve vlasti. One se mijenjaju, a on... taj ostaje.

— Šta je on... čim si ga zadužio?

— Ispričaću ti... jednom.

SVETAC, ILI BLAŽENI

Gnjaco bi često posumnjao da je onaj mladić što je došao usred noći nakon Anina vjenčanja njegov sin Milan. No, bio je to on, u to nije bilo sumnje, ali svoju lijenost, neodgovornost i zlobu je izgubio negdje u nekom bijegu, a ukrao tuđu marljivost i ozbiljnost. Nije htio reći gdje je bio i što je radio sve ove godine. Nije to bilo važno. Važno je bilo da je sad drugačiji i puno bolji. Postao je vrijedan, za razliku od Josipa, koji je samo čitao, ili pričao u kutu s onom dvojicom. Ovaj novi Milan je rijetko pričao. Josip ga je htio ubaciti u društvo u kutu, ali ovoga to nije zanimalo. Samo je radio. Sam si je tražio poslove. Kad bi izbacio balegu iz štale i razbacao novu prostirku slame, otišao bi čistiti svinjac. Ujutro se dizao zorom i odlazio u košnju. Kad bi stigla kola prepuna robe iz grada, prvi bi se hvatao paketa i bačava, otimajući ih iz ruke Petru, Josipu i Gnjacu, te ih brižljivo slagao u skladištu. Štale, svinjac, skladišta i dvorište nikad nisu bili tako uredni. Ali, Gnjaco je slutio da tu nešto nije u redu. Takve promjene u ljudima događale su se samo ako bi doživjeli božje providenje. Takvi bi kasnije, nakon što dobrim djelima otkupe svoju dušu, gotovo redovno postajali sveci. U jedno predvečerje, kraj bunara u dvorištu, kad se radi pranja nakon napornog dana Milan skinuo do pasa Gnjaco je primijetio ožiljak iznad desnog bubrega.

— Što ti je ovo na leđima?

— Dobio sam... bajunetom u ratu — Milan je žustro sapunom trljao lijevi pazuh ne podižući glavu, kao da je želio izbjeći očev pogled.

— Meni više liči na ožiljak od noža... k'o da te neko muno u gostioni. U borbi se dobija u prsa... il' trbuh.

Milan nije odgovorio. Prešao je na trljanje desnog pazuha.

Najviše je slobodnog vremena provodio u Aninu društvu u Šuljovanovoj kućici. Nisu oni pričali. Ana bi pjevala, a Milan bi se došao tamo odmoriti. Prileći sat poslije ručka, dok je Petar pretresao svjetsku politiku s onom dvojicom u kutu Gnjacine gostionice. Jednu je večer u dvorište Petrove kuće došao nepoznati mladić i Milan je s njim dugo stojeći pričao u dvorištu. Ana je njihov razgovor gledala kroz prozor. Pričali su o nečem važnom. Znala je to po tom kako je Milan mahao desnom rukom. Otvorene šake dlanom prema nebu prilazio je do sugovornikove brade. Nije taj njegov pokret vidjela od prije rata. Dok je još bio onaj stari Milan. Sastanci s tim mladićem ponavljali su se svakih nekoliko dana. Jedno takvo kasno

poslijepodne Ana je izašla na vrata.

— Zašto ne pozoveš prijatelja u kuću? Hladno je vani.

Milan je nekoliko trenutaka zbunjeno šutio i Ana nije znala je li zbunjen zbog njenog poziva, ili zbog tog što je prekinula neku važnu misao. Naposljetku je progovorio, okrenuvši se prema mladiću.

— Ajde, Marko... uđi na rakijicu.

Mladić je, sjedeći preko puta ognjišta, kriomice pogledavao u Anu. Osjećala je njegov pogled. Imao je velike i tople oči u obliku kestena, kojima ju je bezobrazno milovao. Da prekine njegovo milovanje, otišla je nahraniti kokoši. Čim je izašla, mladić je progovorio:

— Jedra ti ova cura, kad si ju prije naša. Volim kad su nježne, a... ono... žilave.

— Mrš... Pička ti, to mi je sestra... I udana... I da nije, ti si zadnji kojem bi dozvolio da je takne.

— Dobro, šta se ljutiš... mislio sam.

— 'Ajde svako svojim putem, nećemo se više ovdje nalaziti. Doću te tražiti, kad mi budeš trebao. Spremi stoku za drugu nedelju.

NA PROBU

Ana je bila jedna od rijetkih koja nije okretala glavu kad bi naišla na Branku. Čak ju je povremeno posjećivala. Osim nje, činila je to jedino Brankina majka, krijući od oca. Obje su povremeno donosile vrećicu brašna, graha, ili komad slanine. No, otac u njihovu kuću nije zavirio ni brkom. Nije on, pri tom, mrzio mladića što je njegovoj jedinjoj kćeri pištoljem propucao nogu. Mrzio ga je što mu je upropastio vjenčanje kćeri s bogatim trgovcem. Od te mržnje još je veći bio prezir prema svom ženskom djetetu koje se kurvalo sa tim sirotanom, dok ju je čekao takav gospodin iz grada. Zaboravio je kako je on doveo svoju ženu. Njegovog je oca, dok je još bio dijete, ubila kobila ritnuvši ga stražnjim kopitom posred čela. Nije imao ni strica, ni starijeg brata da ga, kad je napunio šesnaest, oženi za neku koja će donijeti par volova u miraz. Zato se nije dugo oženio. Do dvadeset i pete. A onda je iz drugog dijela doline, tamo gdje su obronci brda u pozadini potpuno obrasli šumom, uzeo djevojku na probu. Primijetio ju je za sajmenog dana. Puna, čvrsta, rumena, ko jabuka. Svugdje je ima. Jednu su večer, on i nekoliko njegovih pajdaša došli u kuću njenog oca, natjerali majku da nareže šunke, natoči vina, kao da su došli u prošnju i dobro se najeli i napili. Na rastanku je, vukući petnaestogodišnju djevojku za ruku, gazdi dobacio:

— Mala je na probi. Ništa se ne boj. Ako valja... ženim je... pošteno?

I tako je Brankina majka došla na probu. Brzo je zatrudnjela, ali nije time položila ispit. Rodila je Branku. Ipak je bio od riječi. Kad mu je nakon dvije godine i još jedne kćeri, koja je brzo umrla, rodila sina, učinio ju je poštenom ženom. Proba nije bila rijedak slučaj u kraju. Rijetki su bili ovakvi poštenjaci koji bi održali riječ.

Njegova je kći Branka od one brbljave, žive i vesele djevojčice, postala namrgođena, ostarjela žena, koja naporno radeći, nabada s onom desnom nogom, kako su se mnogi okrutno šalili s njenom manom. Na usne su joj osmijeh mogle izmamiti samo dvije sitne musave djevojčice, koje su radosno dočekivale tetku Anu znajući da im donosi po koji salenjak.

Milivoj je dane često provodio na zapuštenom stričevom imanju, koji je, ne oženivši se, poginuo u ratu. Lagao je Branki i samom sebi da ondje odlazi kako bi okršio zapuštenu zemlju i popravio dotrajalu brvnaru u kojoj je nekad živio njegov stric. Samo je tražio izliku da u osami može pričati sa šljivovicom i pištoljem na drugoj strani stola. O tome kako je

njegova Branka od vesele djevojčice postala stara baba.

NOĆ ZA DAN

Milan je od svog oca dobivao sve više povjerenja, a najviše ga je zaslužio napornim radom i marljivošću. Isto je tako, za sve alate koje je koristio, imao predviđeno mjesto. Ako ga je on zadnji koristio, nije se moglo dogoditi da alat, koji ti je upravo sad potreban, ne možeš pronaći. Bilo ga je dovoljno upitati gdje je i zaista bi bio tamo. Josip je, nasuprot njemu, predmete odlagao na najbliže dostupno mjesto, što je najčešće značilo na pod. Neovisno je li taj pod dio dvorišta, štale, ili Gnjacinog šljivika. Iza njega bi danima, ukoliko to ne bi učinio Milan, ostajali tragovi njegovog posla. Tako bi strugotine pred sušom zauvijek ostale svjedočiti danu kad je Josip popravio vrata svinjca izblanjajući i prepilivši četiri daske i jednu letvu, te zabivši u njih nekoliko čavala. Možda je i sam Josip želio povijesno obilježiti te dane kad je nešto radio, jer su bili vrlo rijetki i podsjećali na blagdane. Najviše je vremena provodio čitajući, za što je najveću krivnju snosio Moša. Ne samo da mu je redovno nabavljao nove stvari za čitanje, nego je i njegov odabir naslova bio usmjeren da svog učenika navuče na tu besposlicu. Josip je, za razliku od Šuljovana, prije nego se upoznao s Mošom, rijetko posezao za pisanom riječi, ali Mošino slikovito pripovijedanje i izbor ležernih djela koja mu je na početku donosio, učinili su da Josip postupno sam traži sve teže i izazovnije štivo. I nije ga smetalo što bi mu Gnjacko povremeno znao reći:

— Moga bi delati i nešto korisno.

Ili Neda:

— Izgubićeš oči.

Čitao bi do kasno uz svijeću i zbog tog se dizao kad su krave bile odavno pomužene, a pogača hladna. Gnjacko mu je rijetko prigovarao. Vjerojatno ga je još štedio, bojeći se da se ne vrati piću. No, povratak Milana, koji je svojim radom pokazivao kako bi trebao izgledati sin, tjerao ga je da mu sve češće uputi po koji prijekor.

— Zamijenio noć za dan. Tako nema ni posla, ni cure, ni svoje... familije... nisi deran... Ostaćeš sam ko Latica. Jel' to 'oćeš?... Zašto ne bi s momcima otiša na čijanje? Kad neš onu malu Malobabinu... a naša sam ti je... mala je ko šećer. Al' neće... lijena kuga. Ne da mu se ni jebati, a đe familija. Samo čitati. Jebale te knjige. Nema tog znanja što ja nisam naučio radom i... ovom glavom. Zapamti... ne ide znanje kroz glavu nego kroz ruke.

Josip nije ništa odgovorio. Sličan razgovor je prošao puno puta. Posebice priču o ženidbi. Nije on bio protiv, ali osjećao je da nije spreman. Bilo je puno stvari koje je želio saznati, napraviti i promijeniti. Nije znao točno što. Nešto. Ali to sigurno nisu bila vrata na svinjcu, kao ni ženidba za neki rumeni curetak.

Nasuprot njemu. Milan je prestao kasna poslijepodneva provoditi sa svojom sestrom i obilazio čijanja i prela s nekolicinom momaka, privlačeći poglede i osmijehe cura. Još jedan razlog da Gnjacko na njega usmjeri svoj ponos. Ali, kao što mu nije bilo pravo Josipovo gubljenje vremena s onim momkom iz grada, isto mu se tako nije sviđalo povremeno Milanovo druženje s Jojom. Oni kraj prozora su udarili u tešku filozofiju, ali koje su bile teme ove dvojice, slutio je, bolje je ne saznati.

ŽANDARI NA ZADATKU

U seoskoj okolini se odnedavno počelo događati da povremeno seljanima nestaju volovi, ili krave. Žandar Kovač bi o takvim događajima saznao u gostionici i, zajedno s ispijenim vinom, spremao ih u zaborav. Ali, kad je nestala krava Malobabinom ujaku, Malobaba se za šankom tako ražestio, ciljajući na njegov nerad, da ga je ovaj umalo razvalio pesnicom posred čela. Umjesto toga, sutra je s načelnikom u žandarmerijskoj postaji u gradu predao izvješće, nabrojivši nekoliko slučajeva i tražeći pomoć.

Začudo, žandarmerijski kapetan je pokazao interes i osobno obišao seljake kojima je ukradena stoka, te ozbiljno zapisivao što su mu govorili ozlojeđeni seljaci. Isto je tako odredio desetinu koja će patrolirati dok se kradljivci stoke ne pronađu. Gnjacu je to išlo na ruku. Desetinu su sačinjavali sedmorica žandara, a on im je organizirao smještaj i hranu, što je, iako sitno, plaćala država. Najveći dio prihoda išao je na teret samih žandara, kojima je gostionica postala dnevna žandarmerijska ispostava. I ne samo dnevna. I večernja. Gnjacu je vrlo često morao posezati u dobro zaključanu ladicu strpljenja kad bi u kasni sat teturajuće uniforme uvjeravao da nema više ni vina, ni rakije. Kovač se samo prvih dana kontrolirao, ne želeći pred momcima iz grada i vodnikom ostaviti loš dojam. Treće ga je večeri, saznajući da dvojica iz desetine potječu iz njegovog kraja, vino uzelo pod ruku pa je, plešući s njim ispred šanka, izvadio svoj ponos i vrtio s njim držeći ga za korijen, kako bi pokazao svu njegovu dužinu.

— Jel' ima ko ovakoga?

— U jebate! Jadna ona koju ti pričepiš, rođo — rođak iz kraja se s njim ponosio, naglasivši ono rođo, kao da je obdarenost odlika svih momaka njihovog kraja.

Društvo za stolom se glasno smijalo, no, nekima je osmijeh bio samo obrambena reakcija. U mislima su zavirivali u svoje gaće i mjerili koliko je puta Kovačevo spolovilo veće od njihovog smežuranog crva.

U jednoj od rijetkih ophodnji kad je, po nalogu kapetana, cilj njihovog puta bio stočni sajam u susjednom selu, krnja desetina je zalutala, prateći put uz potok do Nikoline pilane. Ljudina i Moša su upravo rezali građu u gateru i pojava sedmorice žandara ih je prestravila.

— Bar dan! Jel' prolazilo ovde zadnje vrijeme... sumnjivaca... ovim putem? Mislim, vodio

neko stoku i to? — vodnik je želio iskoristiti trenutak za istragu, ili prikriti grešku što na zadnjem raskršću nije skrenuo lijevo.

— Kol'ko sam ja vidio, nije. Jeste za rakiju momci?

— Hvala majstore! Na zadatku smo. A... dobro... može jedna, znoj nas je u vodu stvorio. Prigrijalo, a mi u šinjelima... Samo jednu, momci, čeka nas zadatak.

Ljudina je točio, a pogled mu je bježao na humak preko puta jezera. Šuma je odavno skrila tragove.

Ne mogu vidjeti. Možda ne znaju. Možda su došli slučajno. Da... slučajno... po slijepom putu. Nidžo moj, nema tu slučajnosti.

Pokušavao je u očima vodnika otkriti pronicljivost i ispitivački duh, ali vidio je samo odsjaj čašice koju je držao u rukama. Moša je unutra nastavio piliti i nabio Nikolin šešir do obrva, prije toga škiljavo pogledavši u sunce.

— I kažeš... nikog niste vidjeli.

— Ovdje ni vrag ne navraća.

Zna... ili hoće još rakije.

— Može još jedna?

— Al' samo jedna, na zadatku smo.

Jedan od žandara kretao se s desne strane jezera i išao pravo prema mjestu gdje su zakopana dvojica kaderaša.

Kamo će ovaj?

Ljudina je naizmjenice gledao u vodnika i njegovog podređenog kako neumitno korača prema grobovima.

Ne mogu znati. Ne vide se... Ja ne bi pronašao.

Žandar je stao, otkopčao zatvarač i počeo mokriti. Ljudina je sada bio siguran kako žandar ne zna da mokri po glavama bivših prijatelja svog kapetana.

TREBA DOBRO OČISTITI PUŠKU

Josip je nekoliko puta pokušao razgovarati s Milanom ne bi li saznao što mu se zapravo dogodilo u ratu. Zašto je nestao, gdje je bio, što je radio? No, Milanove bi riječi puzale lijevo-desno i zavlčile se u najbližu rupu u zemlji. U tim je trenucima zračio nekom lažnom srdačnošću. Uostalom, nekad, dok su bili prisni, neprestano su se međusobno omalovažavali i vrijeđali. Josipu je to nedostajalo. Više bi volio čuti Milanovu psovku, nego: „Hvala“. Ili: „Možeš li mi molim te pomoći prenijeti ove sanduke.“ Umjesto: „Dovuci guzicu ovamo, trutino, i izvadi te ruke iz džepova!“ Što je najgore, kad te pita tim načinom, zaista mu moraš pomoći. Uostalom, kakav je to brat ako ga ne možeš poslati u pičku materinu. Takav je odnos odavno postigao s Petrom i Mošom. Moša bi rijetko uzvraćao na isti način. Njegov je rječnik bio profinjeniji. Ali, nije štedio okrutne šale i prosipao bi ih kao sjeme djeteline svaki put kad bi naišao na komadić obradivog tla. To mu je samo izmamljivo osmijeh na usne, ali dok mu se brat uljuđeno obraćao, duboko je udisao zrak i tresao desnom nogom ispod stola.

Stekavši Gnjacino povjerenje svojom marljivošću i odgovornim ponašanjem, Milan je umjesto njega često kočijom odlazio u grad po nabavku robe. Osim nekoliko mjesta, koja je zbog posla morao obići, uvijek bi obišao stočni sajam. Porazgovarao s nekoliko ljudi i jednim trgovcem stoke. Bilo je to mjesto gdje je, sa svojim rasnim, nazobljenim kobilama, privlačio poglede trgovaca i švercera. Ponekad je na susjednim štandovima kupio maramu, ili ukosnicu, koja bi kasnije pokrivala majčinu glavu, ili pridržavala Aninu kosu. Kad je jedna od djevojaka, jutro nakon prela prošetala selom s jednom od tih ukosnica, bolje upoznati seljani su počeli širiti priče kako Gnjacko sprema oženiti svog mlađeg sina. Milan se, na takve priče, samo nasmijao. Roditelji buduće mladenke su se tako nečemu mogli samo nadati. Nisu skrivali zadovoljstvo i ponos pred susjedima. Milan i Josip najbolje su prilike u selu, a ući Gnjacki u porodicu nešto je čemu su se potajno nadali mnogi. Na Josipovo pitanje:

— Stvarno se ženiš?

Milan je prvi put nakon toliko vremena rekao nešto bratu u povjerenju.

— Mala je slatka k'o med, ali znaš kako je. Ne možeš meda puno pojest. Jednu žlicu i... puna usta. Tako je... Nisam ja za... Osladio sam se i sad mi je dosta.

Josip je zbog ovog komadića istine, koju je Milan rekao

samo njemu, na trenutak osjetio prisnost sa svojim bratom.

— I što ćeš sad? Ljudi pričaju... mislim... mala je osramoćena.

— Ništa. Nisam joj ništa obeća... Ja sam dobio što sam tražio... A... šta je ona tražila... to je njen problem... Ljudi pričaju... ljudi uvijek nešto pričaju... Jebe mi se za ljude... Tebe još zovu onaj Gnjacin sin pijanac, iako ne piješ od rata... Jebeš to što ljudi pričaju.

Djevojka je nekoliko dana gizdavo hodala izmišljajući razloge za odlazak do sela i čekajući idući sajmeni dan. Priliku za idući susret s Milanom. No, dok je pjevušila tjerajući kravu, njen cvrkutavi glas prekinuo je otac čekajući je na raskršću koje je odvajalo put prema njihovom zaseoku. Šamar se čuo do sela i ostavio je trag prstiju na licu.

— Zato ranim, da se kurvaš okolo? Neš ti men izići iskuće dok ti ja nenađem čojeka. Jasno?

— Nis...

— Šut'! Sunce ti jebem tvoje. Trk ukuću! Tamoš tek dobiti. Koga sam ja ranio?! Benasta budaletina.

Djevojka je trčala prskajući suzama po prašnjavom putu, a otac je krenuo kumu, ne bi li u rakiji ublažio poraz. I to poprijeko preko livade. Nije se još mogao susresti s pogledima seljaka i slušati njihov smijeh.

Kad se Milan vratio iz grada s prepunim kolima i krenuo ih istovarati, Gnjacko je sjeo na tek istovarenu vreću.

— Bio mi je Mikan... onaj, jedan od Ćordi i pitao kad ćemo ti i ja kod njega u prošnju.

Gnjacko je čekao Milanovu reakciju. Mladić je nastavio iskravati vreće i smješkao se.

— I što si mu reko?

— Da se goni u tri pičke materine. Dosta mi je sirotinje da mi se mota pred dućanom, još mi treba doći ukuću... Šta si radio s njom?

— Poklonio sam joj ukosnicu. Koštala me trideset para.

Milan se i dalje smješkao.

— Da, poklonio da bi jebava. I šta sad?

— Ništa. Sad ću neku drugu.

— Sunce ti... vraga ćeš nam navući. Pazi šta radiš! I slušaj!... Što dogovaraš s Jojom?... Vidio sam te... Pazi... pazi ga se ko guje.

— Znam ja s gujama.

Gnjacina je ljutnja kopnila pred ponosom. On je taj dio mladosti propustio. Oženio se sa šesnaest. Ponekad je zavidio mladićima njegove generacije, koji su ganjali cure do svoje dvadeset i pete i opet stigli sve napraviti. I skućiti se i imati po pet, šest i sedam sinova. Neka se još malo ispuše. Neka dobro očisti pušku. Doći će mu brzo do glave.

POLITIČKA PLATFORMA

Šuljovan je često osjećao nezadovoljstvo. Ako bi se uspoređivao s ostalim seljanima, nije za to imao razloga. Oženio se. Obnovio je svoju kuću, izgradiвши novi ganjak. Popravio krov na štali. Kravica koju su imali, redovno se telila. Ono malo sijena što je za nju bilo potrebno, nakosio bi oko kuće. Dvoje prasadi, nekoliko kokica i repa, koja je u dolu pod kućom uspijevala sasvim dobro, bilo je dovoljno da se prezimi, uz kašu u koju je umočen komad suhog mesa. Osim toga, Gnjacko mu je, otkad je oženio njegovu kći, povećao plaću. Ali, povremeno podbadaње u gostionici koje je podnosio uz kiselo krivljenje usana, taložilo je prašinu na lijepe trenutke provedene s Anom. Više ih nije mogao dozvati. Ostali bi zamagljeni i zamućenim očima mogao je samo povremeno naslutiti onaj Anin smijeh kraj mlina. Njezino se lice postupno pretvaralo u ukiseljenu repu.

Ne možeš biti oženjen i nemati djece. To je k'o da sam... prohodao i nastavio puzati. Moša kaže... možda nije stvar do nje. Možda je do mene... Al' ne može biti... Odslužio vojsku... bio u ratu. Kad sam sposoban za pušku mogu valjda dobiti sina, majku mu... Kad bi barem ona nešto rekla. Samo šuti... pjeva... pjeva tužno. Kad čujem tu pjesmu dođe mi da se napijem... uhvatim se knjige. Al' ona tuga... odzvanja u ušima.

Tu je tugu povremeno zavezala i stavila u podrum priča o svjetskoj politici i malim obespravljenim narodima, u Gnjackinoj gostionici. Sve je rjeđe mogao sudjelovati u tim razgovorima s istim žarom kako su to činili Josip i Moša. Osjećao je da to što se događa u Francuskoj ili Moskvi, nije tako važno kao ono što se događa u njegovoj kući. Ili, ne događa. Josip i Moša su, upravo suprotno, postajali sve gorljiviji u ukazivanju na svjetske nepravde. I dok je Moša o njima govorio općenito uključujući u teme čitav svijet, Josip se najviše volio zadržavati na bližim temama. „Mora se nešto učiniti!“ bila je jedna od njegovih čestih rečenica.

— Treba za to dobra organizacija, ali i svijest pojedinca.

— Ma treba, al' ko će je buditi. Mi... zapravo... trebala bi nam to biti dužnost.

— Nemamo intelektualnu i političku platformu.

— Ma kakvu platformu.

— Jasan politički stav i jasne putove ostvarenja.

— Ma, jebeš to... tako se nikad nećemo maknuti. Mora se nešto učiniti. Plaf...platforme će doći usput.

Petru se činilo da je Moša posudio nečije rečenice i sada ih recitira kao pjesmicu. Neko je te rečenice sadio u njegovu glavu poput mladica šljiva i tamo su, čini se, nailazile na plodno tlo prepuno stajnjaka. Josipu su, nasuprot tomu, misli nailazile slučajno i u naletima, kao kad vjetar donese sjeme prosa miješano s korovom.

KIP S IMENOM

Milan je to jutro otišao rano, nakrcavši puna kola brašnom iz Gnjacina mlina.

— Vrag je izgleda jučer dobio brašno za dobru cijenu. Zna se cjenkati sa seljacima.

Gnjaco se smješkao gazdarici, mljackajući doručak.

— A ne ona trutina. Vani već prži a on pod ćebetom. Mislio sam da će biti čovjeka od njega kad se vratio... Presta piti. Smirio se... Ono kurac. Ne pije, al' čita cio dan. A navečer... bulazni s onom dvojicom. Neće se pluga uvatiti, ne... lijeno ko kuga.

— Pusti ga bolje i to nego da pije.

— Pusti ga, pusti ga kurac... Istresću ga izgaća, sunce mu... Gle Milana... kakav je deran bio... Mislio sam nikad čovjeka od njega. A viš sad?... Sve stiže.

Nikola je na putu, tjerajući konje laganim kasom, sustigao kola ispred sebe. Bila su prekrcana brašnom i kobile su teško vukle uzbrdo. Srećom, bio je to zadnji uspon na putu do grada. Popeti se uz laganu, ali dugotrajnu uzbrdicu zahtijevalo je velik napor za konje i staloženost kočijaša. Posebno, ako se u kolima za njima prevozi četrdesetak vreća brašna. No, Gnjacine su kobile svakog dana dobivale porciju zobi.

Gnjaco je naša dobrog kupca. Nije ono on... valjda onaj njegov sin što se pojavio niotkud. Bogami ljuto tjera kobile. Evo... ne mogu ni ja brže, a prazan. I ova tri kipića. Zadnji sam se čas sjetio onog ćelavog s brkovima. Zašto ga je Moša sklonio u ormar? K'o da ga je htio sakriti. Pitaću ga kad se vratim. Gdje li se bio izgubio. Hm...a i malo mi previše šamara s onom jezičinom. Jebala ga politika! Valjda je pametan da ne lamata previše naglas o tome... reko sam mu ja. A šta vrijedi.

Nakon uzbrdice slijedila je nizbrdica i usporiti kola s brašnom da ne preteknu konje moglo se jedino zatezanjem kočnice. Kad su dvije kočije stigle pred grad, Milan je skrenuo prema stočnom sajmu. Ljudinu je to iznenadilo.

Pa kamo će s tim brašnom... šta ne ide u skladište do silosa?... Gnjaco mora po ugovoru. Koliko se borio za taj ugovor. Pazi, robne rezerve, piši za vojsku, cijena garantirana, al' imaš obavezu u količini. A mali hoće... a ušicarit za svoj račun. Gnjaco bi ga satro da ga ulovi. A...

šta me tiče... Nek' ga Gnjacko sam ganja.

Nikola je obavio redovne poslove u gradu i otišao isporučiti drvene kipiće. Kupac je procjenjivao svaki posebno, kao da cijena nije uvijek bila ista. Kad je podigao ćelavu glavu s brčićima umotanu u staru košulju, lice kupca je postalo deset godina starije.

— Nikola, ti mene zajebavaš! Jel' ti mene zajebavaš?

— Što je sad? Šta...

— Šta, šta je sad?!... Znaš ti čija je ovo glava? Makni to da ljudi ne vide! Slušaj... znam... vidim da ti ne znaš. Ko ti izrađuje te kipiće? Moraš mi reći!

— Šta je na kipiću... koji si se kurac uzbunio? Koga predstavlja?—

— Lenjin, budalo!

— To Lenjin?... Onaj Rus? Pa što... Prođaj ga u Rusiju.

— Koju Rusiju? Znaš šta je on?... Taj bi ovakve k'o ja i ti... objesio. Reci mi... ko ti izrađuje te kipove?

— E, pa da kupuješ ravno od njega.

— Ma kurac ću kupiti. Ići ću s dečkima da ga zatučem... Takve treba odma spriječiti. Ne vjeruju u boga ni vraga... Oćeš da nam Rusi ovdje dođu?!

— Ma koji Rusi?! Oćeš kup...

— Neću. Slušaj Nikola, reci mi ko je... znam gdje ti je pilana. Doći ćemo te potražiti. Pjevaćeš nam gdje je taj.

— Ma goni se u tri pičke... samo dođite... čekaću vas s puškom. Neš' ti meni prijetiti.

Kobile su tek izbile na plato ispred jezerca kraj pilane, a Ljudina je već žestoko psovao.

— Mene si naša zajebati. Stari, glupan... ko ga jebe, a?! Munuću mu ga straga, a?! Za koga ja radim budalu od sebe?!

Mladić se smješkao, ne prekinuvši blanjanje dugačke daske.

— Što si ga uzeo, pa stavio sam ga u ormar.

— Što mi nisi rekao da je Lenjin?

— Da sam ti rekao, psovao bi kao što sad psuješ.

— Ma psova bi... psova bi, nego šta nego bi psova. Ko da ne možeš djeljat ko dosad... seljake, seljančice da ima čovjek šta gledati. El' bolje gledati ženske sise, ili tvog Rusa?! Ne razumijem vas mlade, umjesto da lovite cure po sjenicima, vama je draže sjediti u gostioni i pričati pizdarije. Politika će ti doći glave, slušaj me što ti govorim.

Nikola se postupno ispuhavao. Rečenice su mu postajale tiše i nije više gledao u Mošu. Pogled mu je klizio po glatkoj površini jezerca za riječnim paucima.

DOBIJEM GA, PA GA IZGUBIM

— Milana još nema? Skoro mrak. Da nije... u pičku... valjda je sve u redu.

— Ma iša se proveseliti. Neki si mu dan dao novaca. Radi po cijeli dan. Otiša... u gostionu u gradu.

— Ima gostionu ukući, jebala ga gostiona.

— Nemoj Gnjacko, nije to isto.

Neda je pokušavala otjerati ružne misli iz kuće. No, nije ih uspijevala otjerati ni iz svoje glave. Julia je nervozno lupkala rukom po rubu stola.

— 'Ajđ, zovi Josipa i ajte ga tražiti.

— Će da sad idemo?

— Će... u grad. Ima pravo... mota se po gostionama.

— I šta ću mu ja? Ima dvajšest godina. Doće kad doće.

— Onda ne mrmljaj!

— Al' sikćeš.

Svjetlost je još bila iza tri brda kad se Gnjacko probudio. Milana nije bilo u krevetu, kao ni kočije pod sušom. Otišao je upregnuti vranca u fijaker. Nije ga upregao pola godine i životinja je bila prilično nemirna.

— 'Ajde sunce ti... još ćeš me i ti... iha!

— Idem ja s tobom.

Josipa je probudilo škripanje vrata sobe koju je dijelio s Milanom, dok je Ignjatija provirivao u prostoriju. Bio je to rijedak slučaj. Najčešće su pod prozorom mogle svirati ratne trube, ali Josip ne bi ni trznuo.

Šutjeli su cijelim putem do grada. Obilazili su gostionice, ali činilo im se da to nema previše smisla. Josip je postavljao pitanja gostioničarima, ali na predvidljivo pitanje: „Kako izgleda?“

nije imao pravog odgovora.

— Ovako k'o ja, ali malo niži... I ima gušću kosu... i... obrve su mu... kako da kažem... I ima širi nos, malo ono... tupast.

Gostionice nisu budile nadu. Uostalom, bile su već jednom zatvorene, pa ponovno otvorene.

— A možda... u kupleraju kod „Crne mačke“?

— Otkud tebi... kad si bio u „Crnoj mački“?

— Nisam se juče rodio.

— Tu trošiš novce koje ti ja dajem sunce ti...

— Bio sam dvaput. Nije... nije to sad da idem...

— A imaš i pravo. Ko je meni kriv da se ne kurvam. Troši pare kako oćeš, jebe mi se, ali ih zaradi... bar nisi k'o... onaj Bajdo. Već sam mislio... Ne ideš na prela i čijanja. Kad ćeš dovesti neko žensko ukuću, da ti pomogne majci? Ana je otišla.

— Nisam ja danas tema. Tražimo Milana.

— Nisi. Al' bićeš, biti... sutra. Ajmo u skladište da vidimo el preda brašno. Nema ovo smisla... po gostionama.

Obišli su skladište za robne rezerve, gdje im rekoše da jučer nitko nije predao kola s brašnom. Obišli su žandarmerijsku postaju. Noćas nije bilo intervencija. Tamo su ih uputili na Dobrovoljno društvo za spašavanje. Oni nisu intervenirali već nekoliko dana.

— Nije moga s kobilama i brašnom u zemlju propasti.

— Ne znam, ne izgleda mi na dobro.

Kao i pri dolasku, u povratku nisu progovorili ni riječ. Pred kućom su ih čekali gazdarica i baba Julia.

— El se vratio?

E da, vratio se, budalo! Ne bi stajale pred kućom. Uhh... Taman je posta čovjek. Šta je to... majku mu... Dobijem ga, pa ga izgubim... pa ga dobijem, pa ga izgubim...

GRIJEH JE LJUBAV BEZ DJECE

Ana nije znala da je Milan nestao. Nakon dugo vremena bila je vesela. Veseli tonovi su prolazili kroz prozor i vrata i skupljali se na ogradi ganjka, kao sjenice kad padne snijeg. Tog jutra, dok je gledala za Petrom, nakon dugo vremena je ponovno osjetila želju. Podsjetio ju je na onog Petra s kojim se našla iza sjenika. Kad je, nakon toga, cijelu noć snažno među nogama stiskala slamaricu. Petar joj već mjesecima nije prilazio. Znala je da je i ona tome jednako kriva. Možda čak i više. Mrštila je lice na svaki njegov pogled u kojem bi osjetila trunku želje. Slutila je zašto to čini. Nije morala čuti što joj govore iza leđa, znala je to vrlo dobro.

Grješna je to ljubav bez djece. Nerotkinja je, vidjelo se to odmah. Subenasto dijete. Će će roditi nako mršava. Žena mora imati bokove i sise. Nije je bog stvorio za to. Gazda Gnjacko nema sreće s djecom. Tako ti je to, imaš novce, al' nemaš zdrava poroda. Još se spandala sa sinom one kurvetine. Našla krpa zakrpu.

E, pa nije istina! Nije grijeh... nije grijeh ljubiti... nije grijeh što ljubim Petra. Gadne babetine... kako bi rado da mu rodim sina. Kad ne ide... ne ide. Imam falingu. Petar je htio... na početku je govorio... da će me u banju za nerotkinje... a ja nisam, neću ja... pa je... presto govoriti. Ali ne može... neću dozvoliti da nam... 'oću da živimo dalje. Onako k'o na početku. Kad nismo... nismo ni znali da ne možemo... Ljubiću ga, nek misle one babe.

U kazanu koji je visio nad ognjištem krčkala su se plućica s krumpirima. Spremala ih je na kiselo, onako kako Petar najviše voli. Između dva miješanja kuhačom, izašla je s pjesmom na ganjak nadajući se da će u dolini na dnu puta ugledati Šuljovana. Umjesto njega, ispred vrata koja su priječila krmači da odšeta u repu, stajao je onaj momak što se nalazio s njenim bratom.

— Pjevaš k'o slavuj.

Mladić je već koračao prema kući.

— Je li brat kod kuće?

— Nije. N... on ni n... nema ga nekoliko dana. Neće ni doći danas.

Rekla je to brzo, kako bi mladiću dala do znanja da ga ne treba čekati. No, mladić se već

popeo na ganjak i ušao u kuću.

— Nije to lijepo... a?... Domaćice, nećeš me ni ponuditi?!

— Doći... doće mi muž.

— Volio bi ga upoznati. Hm... da vidim k'o je ubro najljepšu jabuku u kraju.

— Ne govorite to... molim vas... doće, bolje vam je da odete.

— Samo jednu rakijicu i idem. Ne boj se.

Ana mu je natočila rakiju, no, kad mu se približila uhvatio ju je za ruku i privukao sebi.

— A mogo bi... i ja... probati malo te... jab... aaaaaaa!

Ana mu je zarila zube u podlakticu i udarala ga laktom.

— Uuu! Vatrema... taakvu te... mmm... vražja si... eeej! Ne grizi, sunce ti!

Srušio ju je na pod i nekoliko puta snažno udario. Krv s kuta njenih usana miješala se s psokama i pljuvačkom. Vrištala je i plakala istovremeno, shvaćajući da joj je otpor uzaludan.

— Viči... ti vič... i...

Kad je otišao, neko je vrijeme ostala ležati na podu zgrčena, kao u majčinoj utrobi. Zatim se ustala i počela miješati plućica, koja su se malo uhvatila na dnu. No, samo je vrtjela kuhačom po kazanu gledajući cjepanice u plamenu.

LOVAC I DIVLJAČ

— Šta kažu... Kad će nama sirotinji biti bolje?

Stršen je leđima oslonjen o šank pitanje uputio Josipu i Moši koji su zajedno čitali novine.

— Biće... biće nam kad sami preuzmemo vlast.

Josip je istog trena bio spreman za raspravu, ali Moša nije maknuo pogled s novina.

U gostionicu je ušao Ljudina tražeći Mošu, no vidjevši Gnjacin pogled, koji je kraj njega pratio muvu kako se sudara s prozorskim staklom, stao je kraj Stršena poželjevši rakiju. Gnjacin je pogled sad mirovao, kao muva, umorna od uzaludnih pokušaja.

— Gnjaco, daj jednu... kratku.

Gnjaco se okrenuo prema Nikoli, ali pogled je bio isti, kao da je još usmjeren prema kukcu na prozorskom staklu. Rutinskim pokretom je krpom uglancao čašicu, prije nego ju je stavio na šank.

— Čuj Gnjaco... ne znam... rađe ti ne bi reka, al'... Milan je jučer bio na putu ispred mene... kad sam iša do grada.

— Kud je iša... đe si ga... što je...? — Gnjaco se trgnuo.

— Iša je na stočni. Skrenuo je na sajam... ja sam iša u grad. Ne znam... poslije ga nisam vidio.

— Na stočni... s brašnom? Iša je...

Gnjaci se pogled vratio na muvu koja je ponovno udarala u staklo.

— Iša je na sajam prodati brašno... i kobile... kola... sve u pičku materinu. A ja... ja vjerovao da se promijenio.

Otišao je u stražnju prostoriju. Gazdarici je samo rekao:

— Pazi na gostionu!

Stavio je u ranac pola pogače, komad slanine i rakiju. S fijakera skinuo petrolejku i zakačio

je da lemeće s vanjske strane, prebacio pušku preko ramena i krenuo putem ne pazeći na lokve. Gazdarica ga je gledala sa strahom. Nije se usudila ništa pitati. Neko je vrijeme koračao po glavnom putu prema gradu, a zatim skrenuo preko livada u smjeru voćnjaka.

Kako te tvoja krv može tako... pa taman sam mislio... što sam očekivo... ko te jednom zajebe taj... Ko bi se usudio mene zajebevati? Probali su neki. Moreš probati, al' nećeš majci... Al' ko oće... sin... sin. A što sam mislio? Posto vrijedan i pošten? Jooj, jesam ja naivčina...

Gnjaco je stao kao ukopan. Ispred njega, usred njive stajao je srndać i gledao ga. Nije izgledao preplašen. Možda je osjetio da je Gnjaco sada opasniji po sebe nego po okolinu. Gledali su se. Držao je ruku u džepu i polako ju izvukao, zajedno s duvanom i papirićem za zamatanje. Smotao je cigaretu i zapalio je, odvojivši oči sa srndaća samo da poliže papirić.

— Što me ti gledaš? Oćeš dim?... I ti bi pušio... a?

Srndać je odskakutao na iduću njivu stotinjak metara dalje i okrenuo se. Gnjaco je kratkim, uspornim koracima krenuo za njim, neprimjetno skidajući pušku s ramena. Kad mu se približio na pedesetak metara, počeo je uspravljati cijev, no, srndać je odskakutao na sljedeću njivu, sasvim blizu gustom gaju. Gnjaco je nastavio lagano ulijevo rubom njive, pretvarajući se da ga divlja životinja ne zanima. Stigavši na udaljenost sigurnog pogotka, usporio je hod i ponovno pokušao ispraviti pušku. Srndać se ovog puta nije micao. Gnjaco je stigao do ruba gaja i nanišanio. Srndać je stajao postrance. Siguran pogodak. Samo je trebalo povući okidač.

A, šta si mi ti skrivio?

Crvena i ljubičasta boja neba miješala se na vratu životinje i mušici nišana. Povukao je okidač. Životinja se srušila i naglo zalamatala nogama na zemlji. Nakon samo nekoliko Gnjacinih koraka srndać se ustao i odjurio u gaj.

— Mater mu...

Pogodio sam ga, samo...jebiga... moraću za njim... gdje sam ga... tako može do sutra.

Na mjestu gdje ga je pogodio Gnjaco je pronašao krhotinu roga.

— A pi... gdje sam ga jekno. Gdje u rog... u korijen roga.

Znao je da traganje za srndaćem nema smisla. Pogodak u rog najčešće je završavao samo

omamljenošću. Provirio je u gaj napravivši nekoliko koraka kroz neprohodni gustiš. Ljubičasta se boja na nebu povukla pred crvenom. I nebo se sramilo zbog Gnjinog promašaja.

Noć će. Brzo do šljivika u sklonište... zapaliti vatru. Kad slanina zacvrči i potegnem rakiju možda zaboravim ovaj usrani dan.

UDARILA ME GRANA

Šuljovan se vraćao kući nakon rada ranije nego inače. Obično je za starim pisaćim stolom iza gostionice provodio veći dio dana, a ostatak dnevnog svjetla hvatao kraj prozora u kutu s dvojicom prijatelja. No, danas je odlučio ići ranije. Posla nije bilo, a priče u kutu vrtjele su se u krug hvatajući svoj rep. Kad ne bi imao drugog posla, jednim dijelom puta pratio ga je Medo. Pas je volio da mu neko pravi društvo u obavljanju svakodnevne dužnosti obilježavanja svog teritorija. I Petar je volio njegovo društvo. U posljednje bi vrijeme više riječi progovorio s Medom, nego s onom dvojicom u Gnjacinoj gostionici.

— Ma, dobro to, al' kako pričati s Anom? A?... Pogledaš je... makne pogled. A vikati?... E vikati ne mogu. Proba moj Medo, kažem ti. Zatitra mi glas i izgledam smiješno. Kaj da ću zaplakati. A ona pjeva li ga pjeva... samo pjeva. Volio sam je nekad slušati moj Medo. Samo... nekad je pjevala veselo. Sad je... veselije na karminama nego kod mene u kući.

Tamo gdje je završavao Medin teren, Šuljovana bi obično dočekao njegov pas Kurta.

Medo i Kurta su se dobro poznavali i nikad između njih nije bilo ozbiljnijeg trvenja. Nakon što je miris susjedovih genitalija Kurti ugasio požudu, obostrano su se izbjegavali. Neslaganja su se iskazivala samo u prepisavanju stare lipe, koja je dijelila njihova dva teritorija. S Kurtom se, za razliku od Mede koji je bio pažljiv slušatelj, nije moglo pričati. On je bio jedan od onih koji gledaju svoja posla i ne opterećuju se tuđim brigama. Zato je drugi dio puta Šuljovan odšutio, prateći Kurtin čupavi rep koji je izvirivao iz visoke trave.

Ana ga je dočekala okrenuta leđima, miješajući podgrijana plućica pokraj vatre.

— Evo me srećo!

Iznenadio je sam sebe takvim pozdravom. Nije ju zvao srećom još od kad je te sreće nestalo i kad je shvatio da se sinu s njom ne treba nadati. Okrenula se, klimnula i pomaknula pogled.

— Što ti je to... imaš nešto na usni.

— Udarila me grana.

Samo ga je na trenutak pogledala, pokušavši uhvatiti njegovu reakciju.

— Kako?... što ne paziš kud ideš?

Okrenula se prema vatri da bi sklonila suze.

— Spremila sam ti plućica... znam da voliš.

— Ajde nešto dobro danas. Znaš... ti ne znaš... Milan je opet nesta.

— Nesta?... Kako nesta?

— Ne zna se, al'... izgleda... utovario brašno jučer ujutro... odveza u grad i proda zajedno s kobilama i kolima. I onda... nesta... tako barem ispada.

Ana je sad briznula u plač. Imala je razlog pred Petrom.

— Ej... dobro je... niko nije strada... ej čuješ, taki je divlji. Doće on opet kad ga nešto sažene. Ej... smiri se.

Petar ju je grlio, a Ana je zabila lice u njegovu košulju. Kasnije dok su plućica nestajala iz tanjura, Ana se privila uz Petra. Te su noći, po prvi put nakon svadbene, vodili ljubav, nisu pravili sina.

POGODAK JE POGODAK

Kurta sutradan nije ispraćao Šuljovana. Imao je važnijeg posla. Miris srndaća širio se u blizini i budio u njemu nagone predaka. Izgled nije odgovarao njegovoj naravi. Čupav, s dlakama koje su mu djelomice skrivale oči, kratkim nogama i kitnjastim repom, više je podsjećao na mezimca gradske gospođe, nego na seoskog lutalicu, koji je za stalno mjesto boravka odabrao Šuljovanov kućerak. Jer, tako se i dogodilo. Petar ga je prije nekoliko godina, vraćajući se iz sela mokar od kiše, zatekao kako leži pred kućnim pragom. Malo češkanja po trbuhu i korica pogače umočena u ječmenu kašu bile su dovoljno da Kurta preuzme brigu o čuvanju njegovog skromnog gazdinstva. No, Kurta je bio podvojena ličnost. Od umiljatog psića, koji je u društvu Petra najveći dio svog vremena provodio na leđima, provocirajući češkanje trbuha, zbog najmanjeg mirisa pretvarao se u zvijer, koja bi režeći odjurila u nepoznatom smjeru. Danas ga je miris odveo na granicu njegovog teritorija. Malo je oklijevao, a zatim se uputio dalje za tragom. Izbio je na visoravan Gnjinog voćnjaka, a miris je postajao sve intenzivniji. Odjednom je ispred sebe ugledao srndaća, koji se među redovima šljiva polako kretao pravo prema brkatom čovjeku zaleglom na klupu ispred daščare. Kurta se dao u trk glasno režeći, no, srndać je samo tresao s jednim preostalim rogom, polako hodajući naprijed.

Gnjaco se probudio i vidio srndaća koji se kretao prema njemu.

— Šta...

Brzo je ušutio, gledajući u životinje koje su mu se približavale. Jedna polako, nogu pred nogu, i druga za njom u jurećem trku. Pas ga je ubrzo sustigao i pokušao ugristi, no srndać se samo ritao i nastavljao hodati, kao da ima neodgodiv sastanak s Gnjacom u njegovoj kolibi.

— Pa ti si... slijep si ptico... ipak sam te... Mrš, bježi' pseto!... Ipak sam te pogodio... pa si mi doša. Pa da. To sam čuo... kad ga drmneš među rogove zna oslijepiti.

Gnjaco je brzo dohvatio konopac i pažljivo ga privezao. Valjalo je biti oprezan. Ovakav bi ga mužjak u obrani mogao žestoko ozlijediti. No, čini se da je životinja gubitkom roga izgubila i svaku želju za borbom.

— Bogami ću imati o čemu pričati u gostioni kad im te dovedem... ha, jel ti čupavi? Ti si mi

ga doveo. Natjera si ga na mene... a? Ajde... daću ti kožicu slanine.

Drugi dan, Ignjatija je za šankom pripovijedao svoju priču.

— Gledam ga ja kroz nišan... a ima jedno... a sigurno... preko sto pedeset metara. Nišanim u čelo, da padne na mjestu... mislim ono... da ne bježi... da ne đikam za njim. Ja opalim, a on ljuljne na pod... mislim se al' sam ga... kad eto ti njega diže se i pobježe. Mislim se... nisam mogo promašiti, meni se mićo ruke ne tresu, al' džabe... uteče. Iša ja zanjim, al'... jebi ga on uteka u Ćurdin grm. A znaš... njegov gaj... ko ga je kad čistio... to zaraslo. Nemoš mu ništa. Iša ja odspavat u svoju kolibu. Noć će jebi ga... smrza se. Prespavam noć. Radim ja sutra oko šljiva kad...

— Srndać!

Dudalo je prekinuo priču, na što su ga svi mrko pogledali.

— Ma ne... ogladnio sam. E sad kako sam nešto pregriza, tako mi se zadrijemalo. I... ja... jebi ga lega da se odmorim i zadrijemao. Sanjam ti ja kako se ljubim kad nešto vlažno... liže me nešto po licu. Otvorim oči ono srndać. Samo nema jedan rog. Ko da kaže: „Promašio si za palac. Malo sam razmišlja pa sam doša. Zaslužio si da me uloviš.“

— E jebi ga Gnjacko, sad si ga stvarno prećera.

Društvo za šankom se od srca smijalo zajedno s Gnjackom.

— Ja ti kažem. Zaviri iza u štalu ako ne vjeruješ. Zavezan srndać s jednim rogom.

DOKONI UMIROVLJENIK

Žandar Kovač je dočekaao dan svoje mirovine. Ništa mu se zbog tog u životu nije promijenilo. Vrijeme je i dalje provodio u Gnjacinoj gostionici obučen u žandarsku uniformu. Jedina promjena u ponašanju bila je sve učestalija želja za dokazivanjem svoje muškosti. Nije više otkopčavao hlače samo pred muškarcima. Kao policajac poznao je stanje na terenu i vrlo dobro znao koje seljanke starije dobi žive same. Nakon zagrijavanja za šankom često bi ih obilazio kucajući na vrata s hlačama do koljena. Neke od njih bi ga nakon otvaranja vrata možda i pozvale da uđe, ali on bi se nakon njihovog iznenađenja i osupnutosti samo cerekao i produžio dalje.

— Esi vid'la kad tako rudo... A?... he, he.

No, ubrzo se za njegove večernje posjete proćulo u gostionici. Dudalo ga je uhvatio na djelu. Kako je umirovljenog žandara većina baba ubrzo prozrela i prestala otvarati vrata, bez da proviri kroz prozor, Kovač se počeo domišljati različitim načinima kako ih nasamariti. Tako se staroj Jeli, zavukao u sjenik. Jedna od dasaka na stranici sjenika okrenutoj dvorištu bila je šuplja uslijed sušenja i ispadanja ćvora. Promjer rupe bio je dovoljan da umirovljeni policajac kroz nju proturi svoje spolovilo. Prilagodio je visinu vrećom komušine pod nogama i stajanjem na prstima i stao dozivati:

— Oooj, bako... ooj bako, pomozil...Jadan li sam, bako... pomozil!

Jela je najprije provirila kroz prozor, pa kroz vrata. Nije bilo nikoga. Dozivanje je dopiralo iz sjenika. No, kroz vrata je provirila još jedna glava. Bio je to Dudalo. Kad su prišli sjeniku Kovač je nastavio svoje vapaje misleći da se približila samo Jela:

— Pomozil bako... sam sam jadan i gladan... daj da uđem kod tebe da se malo ugrijem.

— Kovač!... Ajme, kakva budaletina... Ha,ha... bezobrazan si kol'ko si težak.

Dudalo je prepoznao žandarov glas. I žandar je prepoznao Dudalov. Istrćao je na drugu stranu sjenika ne stigavši ni pospremiti u hlače ono što je trenutak prije besramno pokazivao. Za sobom je ćuo samo podsmješljive Dudalove uzvike.

Kad je sutra za šankom Dudalo preprićavao ovaj događaj, Stršen ga je opravdano zapitao:

— A šta si ti radio kod Jele?

— Ma... zamolila me... pa sam... cijepa sam drva.

— Cijepa si kurac, ne cijepaš ni kod kuće... nego tvoja Marica.

— Prazniš pušku sa starom Jelom?... Pa đe s Jelom?

Društvo je odjednom manje zanimao Kovač.

— Ja bi prije tvoju Maricu nego Jelu... tri puta.

Vidjevši da je svaka obrana uzaludna, Dudalo je otpuhnuo smrdljivi dim iz svoje lule i razvukao lice u osmijeh.

— A jebi ga... iz tuđeg je voćnjaka jabuka uvijek ukusnija... bila ona crvljiva i smežurana.

NOVI ČUVAR REDA

Nakon što se jedinica žandarmerijske stanice povukla u grad bez obavljenog zadatka, izmorena svakodnevnim potragom za stokokradicama u Gnjacinoj gostionici, selo je ostalo bez čuvara reda. No, unatoč načelnikovoj pretjeranoj brizi i vapajima za slanje novog čovjeka koji bi obavljao taj odgovoran posao, iz komande isprva nije bilo odgovora. Ipak, usrdne molbe su uskoro urodile plodom i u načelnikov ured je jednog jutra ušetao novi čovjek u uniformi.

— O... vi ste novi... mladi ste... nekako sam očekivao...

— Nekog starijeg?... Juraga, gospodine načelniče.

Mladić je odlučno zakoračio, pružajući načelniku ruku.

— Pa... recimo... zapravo smo svi valjda navikli na starog prdonju Kovača.

Mladiću se, čini se, nije dopalo kako je načelnik nazvao njegovog umirovljenog kolegu.

— Od sad se znači vi brinete, da nam se ovuda ne smucaju raznorazni... lopuže i... il... nešto ne daj bože gore. Krađu nam stoku... ne samo nama, nego i okolo u cijelom kraju.

— Staraću se gospodine. Al' ja sam ovdje privremeno. Upisao sam... nadam se da ću jednog dana biti inspektor.

— A je li?... Našli smo vam smještaj... kad ćete početi sa službom.

— Iz ovih stopa... čim se upoznam sa situacijom.

— Sa sit...? To vam je najbolje da odete do gostione. Tamo su svi koje... tamo ćete najbolje upoznati situaciju.

— Ne pijem gospodine načelniče.

— Odite svejedno. Ne zbog pića... zbog situacije.

Prije nego je Juraga uspio odložiti kofer kraj svog novog kreveta, gostionica je brujala o novom uštogljenom žandaru. Tomu je zasluge trebalo pripisati Šunjcu, koji je, čekajući da se potuži na svog susjeda koji mu u mladu pšenicu pušta krave, svjedočio mladićevom

upoznavanju s načelnikom.

Malobaba je vrtio glavom:

— Ako ne pije... nije dobro... jebeš takog čojka. Ti su povazdan ljuti.

— Ne znam... nije... imaš pravo, ako počne ovdje provoditi red... Nije dobro previše reda.

— Kako previše reda?

— Ono... mislim... u gradu moraš paziti đe ćeš se popišati od žandara... još nam samo to treba.

— Treba nama svima malo reda... pa bi više pazili... samo na dobro ljudi.

Josip se uključio u razgovor iz svog kuta, dignuvši pogled s članka u novinama, koji nikako nije uspijevaio pročitati. Već u drugoj rečenici, misli bi mu odlutale u prostrane ruske ravnice.

— Red, red i rad... to nama treba... al' da narod odlučuje šta će se i kako.

— Evo ga ovaj opet. Ti ne pričaj ni o redu ni o radu... spavaš do podne... sunce ti... jebali te Rusi... zna se red... bog ga je odredio i to je zakon.

Zabadalo je, po običaju čekao da se govornici ispušu.

— Najviše se o redu i radu uvijek priča za šankom... moji momci. A za ovog novog... momka... za njega se ne brinite. Selo brzo umrtvi čovjeka... ubije volju. Druge ti stvari postanu važnije. Dajte momku vremena... ispuvaće se k'o mjehur.

BLAGO, ILI TERET

Ana je u zadnjih nekoliko dana često osjećala potrebu nešto pojesti. Najčešće slatko, ali imala je neke želje, zbog kojih bi se skoro svakodnevno zapitala što se to s njom događa. Repa se oduvijek pripremala na jedan jedini način. Narežeš, ili naribaš na sitno, ubaciš u nju već prokuhani grah i komadić suhog mesa, ili slanine. Kobasicu, ili malo proprženog kukuruznog brašna, ako se nema ništa što miriše na meso. Tome služi repa i ničem drugom. Ali, što kad ti dođe da je pojedeš onako sirovu, čim je izvadiš iz zemlje. Samo oguliš koru i zagrižeš kao jabuku. Ili, muliš grašak i kako oni ispadaju iz kućica, tako ti dio staviš u veliku drvenu posudu, a zadnjih nekoliko pod zub, da onako polako krcnu na pola. I otkud ta silna želja za kiselim kupusom?

Kad je nekoliko jutara za redom osjetila jaku mučninu i silnu potrebu za povraćanjem naslutila je što je tome razlog. Otišla je kod Jule, birajući trenutak kad je gazdarica točila za šankom.

— Povraća ti se, kažeš... jela bi kupusa... sisice poskočile... oho... ajde nek i to dočekasmo... nemoj još ništa nikome... šuti još... al' kako kažeš... nema tu... noseća si mala...

— ... I mislila sam.

— Nisi mi nešto radosna?

— Ma... jesam... jesam kako nisam... nego sam... nisam se iznenadila.

— Aj sad ću ja prosuti gra' da vidimo jel' sin.

Jula je prorokla kćer, no, Ani se činilo da se Jula gledajući u budućnost u jednom trenu, namrštila i pobjegla u svoje misli. Nije joj se sviđala budućnost. Ili je zavirila u komadić prošlosti.

Pod pekom su se nadimale rože, premazane svinjskom mašću. Petar bi ih jeo dok ga ne zaboli trbuh. Podsjećali su ga na majku. Ana ih je pekla samo za njega. Njoj nije bilo do slatkoga. Nije joj bilo ni do kiselog kupusa. Željela je leći, stisnuti se u onaj vojnički krevet u kutu i spavati. Dugo spavati. Dovoljno dugo da kad se probudi, zaboravi misli koje je ponijela u san.

Moraću mu reći. Najprije njemu. Ili Branki. Branka razumije... Kako da mu kažem kad...

Brankine djevojčice su odnijele svaka svoju rožu otrčavši u dvorište.

— Sreća... čekaj... jesi s Petrom il' nisi?

— Istu noć.

Ani su se opet ovlažile oči.

— Ma muči!... Dobro je... nikome ni riječi... vražja si ti... dobro si to izvela.

— Nisam ja ništa... tako je bilo... zbližili smo se... on je onaj stari...

— Neće biti ako mu kažeš... slušaj me! Nikome riječi... ni materi... ja ti kažem... ona bi... Jesi luda?! Hvali bogu što si zanjela. Još mu rodi sina... Petar će te držati k'o gospođu.

LOPOVI SU NA SAJMU

Mladi žandar je poslušao savjet načelnika i svratio u gostionicu.

— Dobar dan... vi ste ovde gazda?

— Jesam... Ignjatija.

— Khm... khm... Juraga... ja sam od sad zadužen za red.

Mladić je bio nezadovoljan dubinom svog glasa, pa ga je spustio za oktavu niže, naglasivši „zadužen za red“.

— Razgovaro bi s vama nasamo... imate li kakvu prostoriju?... Ovdje je malo previše ljudi.

—... A dobro... 'ajde iza... ovuda.

— Recite mi... vi ste u gostioni... stalno pa... čujete...

— I čujem i ne čujem... čujem šta me zanima... Reci šta tebe zanima?

— Ma za ovu krađu stoke...jeste li čuli nešto?... Nešto što bi bilo sumnjivo.

— Ja gledam svoja posla... neš ođe ništa... lopovi su u gradu... tamo na stočnom sajmu. Istresi iz gaća sve one trgovce i švercere... neš promašiti... svaki je nekog orobio, ovako, il' onako... stoku, il'... tamo su lopovi.

— To nije moja nadležnost.

— Znam... oni nisu ničija nadležnost... plaćaju nekome... 'ajd ne zamaraj me... obiđi okolo po selima... pitaj seljake... u krugu imaš deset seljaka kojima je nestalo blago... hodaj okolo lovaj, al' ne krade niko od ovih naših seljaka to budi siguran... i nemoj mene zajebavati...

— Neću gazda, samo jedno pitanje. Ima li neko da je nedavno doša u ovaj kraj?... Mislim doselio i to.

— Nije niko... zadnji je Nikola... Ljudina, a tome ima već...

Kad je mladić otišao iz gostionice, grupica se skupila na šanku.

—Šta te pita?

— Ništa.

— 'Ajde Gnjacko ne zajebavaj... nasamo oće razgovarati... što ga zanima?

— Ništa... gledajte svoja posla.

NOSEĆA SAM

Petru se usporavalo bilo i osjećao je da će ovako pripijen uz njena leđa ubrzo zaspati. Volio je taj položaj. Kad bi je tako obgrlio rukama osjećao se snažnim zaštitnikom. No, njezine oči vlažile su mu ruku.

— Što je... zašto plačeš?

Sad su se čuli i jecaji.

— Što je sad?...

— Nos... noseća sam.

Brzo ju je okrenuo prema sebi, no njezin mu je pogled prekinuo sreću.

— Što mi govoriš?... Govori Ana... što plačeš?

— Noseća sam... al'... ne znam je li tvoje.

Petar je skočio s kreveta i počeo bez cilja hodati po kući. Tražio je čašu, ili rakiju, ili nešto na podu.

— Nemoj mi to reći... neću to da čujem... nemoj mi... nemoj mi to... ubiću te Ana... kako si... ubiću te...

Krenuo je prema njoj s podignutom šakom. Ana je vriskala.

— Na silu me... uzeo me na silu... udarala sam... nisam... nisam mogla...

Zagrlila mu je noge.

— Ne laži... nemoj mi to... Ana... s kim si...?

— Ne znam... ga... Milan... je... neki njegov... tu su se nalazili... on i... Milan...

Petar ju je podigao i čvrsto je protresao gledajući je u oči.

— Ko je... ne znaš... kad... kad se to dogodilo?

— Onaj dan... kad smo...

— Udarila me grana...

Šuljovan se sjetio njene potrgane usnice.

— Zašto mi onda nisi rekla... nego si... što si... htjela si sakriti?... Uvaliću Petru kopile... a?...

— Nije tako... Petre... nije... ne... nisam... nemoj ić'... Petre... Petre.

Petar je izašao iz kuće ponijevši bocu rakije i glasno zalupivši vratima.

ISTRAGA

Ljudina se truckao na putu do svoje pilane. Sjetio se svog oca i jednog od zadnjih razgovora s njim.

— E moj Nikola, to ti sve ide po redu... jedan gradi... sin mu koristi, a unuk zapije. Pa onda opet ispočetka. Nema tu pomoći... sve se to zna... bog tako zapisa... i moš se ti trgati kol'ko oćeš. Il 'si djed, il'si otac, il' sin.

— A šta s' ti?

— Sin... ovaj treći... ovaj što zapije.

— Onda bi ja treba graditi?

— Oćeš Nikola... moraćeš... ja ti ništa ne ostavljam... otišlo sve.

Tako je i bilo. On je bio taj što gradi. Samo koliko puta iznova? Koliko je puta odlazio i počinjao iznova? Izbrisao sve tragove. Došao je ovdje početi posljednji put. I dobro je krenulo. Posao je išao, našao je i šegrta i onda...

Te nevolje moraju uvijek za mnom. Kako im ne dosadim. Što ne nađu nekog drugog.

Stigao je pred pilanu i sišao s kola.

— Novi žandar se raspitivao o tebi jučer u gostioni.

— Što sam ja govorio?... eto ti Nikola.

— Što?...

— Ma pričam sebi... šta je pitao?

— Ne znam... kad si došao, čime se baviš... svašta po malo.

— Radi, radi ono đubre... u stanici... radi mi o glavi... šta se ima raspitivati za mene... ako nije... a ništa...

Moša ga je, blanjajući, potajice gledao kako s posebnom žestinom pili i priča sa sobom. Nije razumio što je Ljudina govorio, smetalo mu je cviljenje pile po suhoj gredi. No, izgledalo je

kao da se ispovijeda, nekom svom bogu, čiji se oprost skrivao u srcu drveta.

MARKO

— Gnjaco... onu drugu pušku što imaš... posudio bi... ako može na par dana...

— Šta će tebi Petre puška?... Štaš s njom?

— Neka... lisica... krade nam kokoši... samo što nam ne dođe u kuću.

— A šta je s onim tvojim čupavim?... Onaj čeno goni... mali... prznica... šta lisice ne zarezuje?

— Trči on za njom... al'... ne znam... brža je valjda...

— Uzmi pušku, jebeš je... stoji tamo, niko je ni ne čisti... pazi samo da ne upucaš čenu... Nego... reci mi...jednu stvar. Ti si... dok si radio, jesi, viđao si Milana kako priča s Jojom.

— Jesam.

— Jesi čuo o čemu bi pričali?

— Ne znam... nisam sluša...

— Razmisli još jednom

— Ne znam... kažem ti... nisam sluša... jednom sam čuo da spominju nekog Marka... to mi je zapelo za uho... ne znam da u selu imamo Marka... nešto kako Marko treba dognati krave... toga se sjećam.

— Aha... da, ne znam ni ja... nema Marka ovdje... ko će ga znati.

Medo nije bio raspoložen za razgovor, ili barem slušanje. Umjesto da hoda sa Šuljovanove desne strane i povremeno prelazi na lijevu samo da bi zapišao stablo, ili nečiju ogradu, danas je nemirno tumarao uokolo kao Kurta. Kurta ga danas nije ni dočekao. Imao je, izgleda, važnijeg posla. Petru su misli cijeli dan bile u njegovoj kućici.

Što ću ja s njom? I što? Što s tim kopiletom?... Nije to... nije dijete krivo... hm... pa i ja sam... ja sam neko kopile... zašto sad?... Tako je bilo lijepo... i ona Ana... ona iza sjenika...

Ušao je bez pozdrava. Odmah je primijetila pušku i promijenila izraz lica. Šutke je na stol

postavljala ručak.

— Rekla si da je taj... da se nalazio s Milanom?

— Dolazio je... tu su u dvorištu znali pričati... jednom su ovdje za stolom popili rakiju... al'...

— Šta al'?... Nemoj mi, bolje da ne znam... Znaš kako se zove taj?

Ana se sjetila puške.

— Joj nemoj Petre... navući ćeš na se nesreću.

— Šta sam te pita?... Nemoj me izazivati.

— Marko... mislim Marko, čula sam, jednom ga je tako zvao.

— Marko... e... Marko... e moj Marko... jeba si mačku mater.

— Nemoj Petre... nemoj nesreću izazivati...

Ostala je dugo plakati, dok je Petar izašao ponijevši pušku. Uputio se putem prema Gnjacinu šljiviku. Nije znao kud. Ali, želio je pucati.

— Znači... Milan i Joja... i taj... Marko... e, Joja će morati reći... moraće pričati.

Kurta ga nije slušao. Mirisi su previše odvlačili njegovu pažnju.

MUTNI POSLOVI

Ko je sad ovaj?... E moj Josipe... sad si mi i mufljuze počeo dovlačiti u gostionu.

Gnjaco je gledao preko šanka prema stolu u kutu u kojem su za stolom sjedili Moša, Josip i nepoznati muškarac. Pridošlica je izgledao pohabano i smežuranog lica, kao zgužvane novine. Oči su mu neprestano bježale prema vratima, kao da nekog očekuje. Gnjaci je pažnju privukla jedna njegova rečenica namijenjena Josipu:

— To što ćeš učinit je važno za sve nas... za ljude... za sve.

Ništa više nije čuo. Smežurani je snizio glas, shvativši da se previše zanio i njegove riječi šire previše znatiželje.

Šta će on učiniti... Josip... ne sviđa mi se to.

— Ko je ovaj?

Joja je odmahnuo glavom u smjeru stola, kako bi pokazao Gnjaci na koga misli.

— Nemam pojma... Doša je s Mošom... a neki...

— Neki iz grada... priča ko gospodin... a njuška mu ko da radi u polju... pogledaj mu lice.

— Ma... nego čuj... Joja... reci mi šta ste ti i Milan... nešto ste radili sa strane, da se ne zna.

— Šta bi radili Gnjaco?

— Slušaj me nisam budala... imali ste neke mutne poslove.

— Gnjaco, ti znaš da ja imam svoju pekaru... šta meni treba da se ja...

— Nemoš od pekare kad ti prdne ić u toplice... Joja... nemoj me zajebavati.

— Eeh... šta si ti? Tu si da točiš i šutiš, ako se meni pije, ako ne...

— E, pa neću ti točiti... ja sam da točim jel'?... Ja ću točiti onome kome oću. Mrš van iz gostione sunce ti...

— Požalićeš Gnjaco... mene niko nije izbaciva.

— Mrš... mrš van!

— Neće to ovako završiti...

Trojica u kutu začuđeno su gledali u gostioničara kojem su se brkovi objesili i, zajedno s gustim podignutim obrvama, činili nakošeni križ na licu.

Šuljovan je napravio veliki krug oko sela i došetao do Jojine kuće. Nije ga zatekao. Jojina majka je samo mahala glavom:

— E, sinko, s mojim ti se Jojom nikad ne zna... dođe i ode, vrag ti ga zna.

Krenuo je kući, ali kad se popeo na visoravan, skrenuo je prema Gnjacinom šljiviku. Padala je noć, ali nije još mogao gledati u Anino lice. Lako je otvorio vrata Gnjacine daščare. Bila su zaglavljena samo savijenim čavlom. Kraj zgužvane slamarice, s lijeve strane, nalazila se klupa, na njoj petrolejka i metalna kutija. Otvorio je kutiju. Komad slanine, komad miješane pogače, šibice, vrećica duvana i papir. Kao stvoreno. Sjedajući na klupu, vidio je na suprotnom zidu iza vrata hrpu naslaganih suhih drva.

— Ovdje je sve što čovjeku treba... jel' Kurta?

Kurta je sjedio pred vratima i uvrijeđeno gledao u daljinu dok se iza njegovih leđa čulo pucketanje vatre i cvrčanje slanine. Znao je da ne može računati na komadić. Petar mu je to jasno dao do znanja viknuvši na njega dok ju je pokušavao samo ovlaš liznuti. Shvativši da je Petar pojeo i zadnji komadić, uputio se prema kući. Ana je puno osjetljivija na njegovo izvrtanje na leđa i pokazivanje svijetlih dlaka na trbuhu.

— Šta je izdajico? Ideš kući moljakati se za jelo?

Petar se nasmijao gledajući prema svojoj kući. Ana je bila budna, svjetlo petrolejke je kroz prozore osvjetljavalo ganjak i dio dvorišta. Na trenutak je poželio otići za Kurtom, ali osmijeh mu se ispružio u ravnu crtu.

Noćas ovdje, a sutra rano... Joji na vrata.

NIGDJE ODAVDE

Ubiću ga... ako bude trebalo... Neš Nikola, nevina čovjeka, nisam ja taj. Al' ne idem odavde. Samo u zatvor. Ma šta ja opće... pa nisam ja... spašavo sam malog, skoro i sam zgino. A, što mi vrijedi? Kad sam dva đikana, treba sam i trećeg... Sad će mi doć glave. Onaj mi kaže da je provjerio, novi je žandar iz istog sela... k'o i zapovjednik stanice. Zato ga i posla... Po zadatku... Da mene privede.

Nikola više nije ulazio u Gnjacinu gostionicu. Nije mu za piti trebalo društvo. Rakija i on bili su dovoljni. Ponekad bi se s njom započeo družiti još prijepodne. Tih bi dana ostao spavati u pilani, unatoč Mošinom uvjeravanju kako se bez pravog kreveta čovjek ne može pošteno odmoriti.

Za to vrijeme, mladi Juraga je obilazio seljake kojima je ukradena stoka. Označivši na izgužvanoj vojnoj austrijskoj karti mjesta gdje su se događale otimačine, tražio je u njima neki logičan raspored. Uspoređivao je mjesta događaja s datumima kad su se dogodila, no ni u čemu nije mogao naći neki skriveni smisao. Samo se jedna stvar uklapala. Kradljivac je negdje morao privremeno držati tu stoku. Barem dok je ne utopi nekom trgovcu.

Za to je potrebno neko skrovito mjesto. Mjesto okruženo šumom... mjesto... Jedino takvo mjesto je pilana onog Ljudine... kako li su ga već zvali. I što sad poduzeti? Obići pilanu, nema druge. Uvjeriti se. Mora postojati neki trag. Otisci u blatu... osušena balega... bilo što.

Nikolu je probudilo nečije dozivanje.

— Gazda... Ima li koga ovdje?...

Ljudini je jedna polovina mozga plivala u rakiji, a s ostatkom je pokušavao doznati što se oko njega događa. Provirio je kroz odškrinuta vrata. Vani je kraj ustave stajao žandar i zavirivao u radionicu. Ljudina se okrenuo prema puški, no nije se mogao dosjetiti zašto bi mu ona sada zatrebala. Otvorio je vrata.

— Eeeee!

— Gazda Nikola... jeste vi?

— Aa...

— Želio sam s vama dvije riječi.

Ljudina mu je htio reći da ih je već potrošio i da nema što razgovarati, ali ona polovica mozga, koja je misli pretvarala u riječi, bila je još uronjena u rakiju. Mladić je shvatio da se Ljudina tek probudio.

— E, pa... vidim da... Lijepo vam je ovdje... obavljajte vi što trebate, ja ću malo... ovo vam je jezerce... Ima li pastrva?

Mladić je već krenuo u obilazak popraćen Nikolinim pogledom. Glavu je držao uspravno, ali pogledom je tražio tragove na tlu. Ljudina je još jednom pogledao pušku naslonjenu na zid preko puta ulaznih vrata.

ŠTA JE VAMA LJUDI?

Joja je sjedio za velikim stolom i omekšavao tvrde salenjake umačući ih u vruće mlijeko. Čuo je svoju majku:

— Uđi sinko... evo ga, lijenčina, sad se probudio.

U prostoriju je ušao Šuljovan. Kosa ga jutros nije slušala. Nezadovoljna spavanjem na slamarici, ustobrečila se s obiju strana i podsjećala na bikove rogove.

— Šta tebe Šuljo dovede kod mene?... Ako te Gnjacko posla, da znaš da...

— Doša sam te pitati ko je Marko i kako ga naći?

— Marko...

— Nemoj mi reći da ga ne znaš.

— Možda znam... možda ne znam... Što ti treba?

— Treba mi.

— E, jebi ga, ne može tako. Što je vama ljudi?... Prvo Gnjacko, sad ti... Što oćete od mene?

— Meni... trebam razgovarati... s tim Markom.

— Ne znam nikakvog Marka, razumiješ ti što ti govorim?... 'Ajde sad... i gledaj svoja posla... i ti i Gnjacko.

Petar je poprijeko, preko brda krenuo kući, no onda se predomislio i skrenuo prema Šinjinom grmu na vrhu brdašca. Bio je to šumarak okružen njivama i svježe pokošenim livadama.

Sjeo je na panj na rubu grma. Joha je glavom platila pokušaj širenja u Jojinu njivu. Od tud je imao odličan pregled cijelog zaseoka, a točno ispod nalazila se Jojina kuća.

Eno ga Šinjo. Krenuo do gostione na prvu rakiju. Smeđe odijelo, što je danas... srijeda?... Gnjacko će me ubiti. Danas je treba do grada, a nema ko biti u gostioni... Gazdarica kod kume.

Petar je čekao, smotavši cigaretu. Nadao se da će Joja nakon njegovog posjeta nešto učiniti. Možda potražiti Marka. Vjerojatno pucanj u prazno, ali nije se sjetio ničeg pametnijeg. Pogled mu je odlutao na brežuljak s druge strane puta, koji je presijecao selo. Iznad njega vrtjela su se dva škanjca. Pokušao je na obroncima pronaći cilj njihovog interesa. Razdaljina je bila prevelika. Siluete ljudi na suprotnom brijegu ne bi imale ruke. Bili bi tamne široke crte. Odjednom je ispod sebe primijetio Joju kako korača pravo prema njemu. Nije mu se jasno razaznavalo lice, ali vidio je da se osvrće, kao da se želi uvjeriti da niko ne ide za njim.

Oho... što ono nosi... pušku... ne sjekiru. Što će mu sjekira?

Povukao se dublje u Šinjin grm. Stigavši stotinjak metara od šumice Joja je skrenuo ulijevo izbivši na put.

Kud bi iša tim putem? Tamo nema ništa. Šume i proplanci. Tuda tumara samo Zabadalo, kad traži gljive. A put... ne ide u Crevare, ovuda je duže i sve je zaraslo... Vidjećemo.

Šuljovan ga je pratio na priličnoj udaljenosti, pazeći da ga Joja ne iznenadi naglim okretanjem. Ubrzo je skrenuo s puta i uputio se preko velike livade. Petru je to stvaralo poteškoće. Morao je raditi veliki krug rubom šume, ukoliko je želio ostati neopažen. Stigavši na drugi kraj livade, Joja je ušao u bagremov šumarak i počeo vrludati gledajući povremeno u zrak. Odjednom se zaustavio i počeo udarati sjekirom u jedan od bagrema. Bio je izuzetno ravan, ne deblji od zapešća i Joji je trebalo samo nekoliko udaraca.

Šta je ovo?... Zašto ja njega pratim?

Joja je srušio i drugoga, koji se pri vrhu neznatno krivio. Presjekao im je vrhove, odsjekao grane, stavio svakog na jedno rame i uputio se nazad preko livade.

Ništa... a ja već mislio... što će mu ovo... valjda za ljestve?

Pustio je Joju da odmakne, smotavši još jednu. Kad je krenuo za njim, na blatnom je putu primijetio utisnute tragove goveda. Vodili su dalje putem prema Crevarima.

Tko bi ovuda gonio krave?...

ODE I DRUGI

— Moša, kud je otiša Josip?... Šta je to važno za ljude?... Jel'... ko je onaj izborani?

— Pustite to gazda Gnjacko. Ne treba vam to.

— Šta ne treba?... Moša... ti si pametan momak... nemoj me i ti zajebavati.

— Ne mogu vam to reći.

— Sunce vam... znam ja što je... vi i vaše ideje iz... to si ga ti naputio... ti mu daješ knjige, a ona moja budaletina nasjeda... Šta će on... mijenjati vlast... a ti?... Šta si ti?... Ti ćeš sjediti u kutu i čitati novine?... Ko ste vi da bi vas se pitalo? Šaka jada. Nerađnici i dangube. Kad ne radiš, onda ti ne valja vlast pa je oš mijenjati... el to?...

Moša je šutio skrivajući pogled u novinama. Poslijepodne je Gnjacko otišao do Petrove kuće. Želio je vidjeti zašto se ovaj nije pojavio na poslu i zašto Anu danima nije bilo nigdje za vidjeti. Postojao je još jedan razlog. Načuo je razgovor između Jule i njegove žene. Čuo je kako Jula govori gazdarici:

— Pazi... pravi se da ne znaš... ja ti ništa nisam rekla. A... jel' se raduješ?... I još malo i baka... ajde neka, neka...

Tad je izašao ponovno na ulaz i glasno viknuo:

— Medo, ne petljaj se pod nogama.

Medo je sjedio na drugoj strani dvorišta i začuđeno ga gledao. Gnjacko je drugi put ušao, ne otkrivši da je saznao njihovu tajnu. Gnjacko je užurbanim pogledom pratio Kurtin rep koračajući prema Petrovoj kući. Na trenutak je zaboravio na Milana i Josipa.

Unuče... postatću đed... Hvalim te bogom... moja Ana... moja cura.

Stigavši pred Petrovo dvorište na brdu i primijetivši Anu na ganjku, Gnjacko se zagledao u šljivu prepunu nedozrelih plodova.

— Što to nije oreza?... Biće sitne i nikakve... ako opće izdrže. Prvi će vjetar to pomlatiti... A, ove grane... na... što će mu to?... Samo piju vodu... E, moj Petre, ne valja ti posa.

Gnjaco je lomio okomite i bodljikave izboje, koji su gušili rodne grane.

— Šta je s tobom, Anice... Šta se dogodilo?

— Petar je... otiša... ima pušku... jučer... nije se vratio...

ŠTALA

Petar je pratio tragove stoke. Razgovor s Gnjacom podsjetio ga je na to da su Milan i Joja u gostionici spominjali Marka i stoku. Morao je taj Marko imati veze s nestajanjem stoke u kraju.

Što ću ja i kad naiđem na tog Marka? Ubiti ga?... To mi se sve nekako čini... ne znam... pustio bi sve u pičku... i bio s Anom. Al' kako... kad je zamislim s drugim... uh... dođe mi da pucam u... A ne znam ni ko je... da sam sve prijavio žandarima... taj očito krade stoku i...

Tragovi stoke na putu odjednom su nestali. Vratio se i pronašao mjesto gdje su skrenuli uskim putem kroz šumu.

Hm... za ovo ne zna ni Zabadalo. Će smo mi?... dva i po sata od sela. Evo, tamo je neki... što je ovo livada?

Hodao je polako rubom šume. Livada je bila ogromna. Imalo bi tu što pasti i trideset goveda. I paslo je. Vidjelo se to po pitomoj travi i hrpicama osušene balege. Zagrijalo je i proći livadom značilo bi smočiti košulju znojem. Na drugoj strani uska staza se nastavljala kroz šumu. S desna se nazirao komad krova. Bila je to daščara veličine manje kuće. Cijeli je prostor ispred nje bio blatnjav i prepun otisaka stoke. Puščanom cijevi polako je odškrinuo vrata. Jedna velika prostorija. Desno su se nalazile jaslje. Pod prekriven osušenom kravljom balegom. S lijeve strane stol, nekoliko kanti, dvije stolice i slamarica u kutu. Na maloj nakrivljenoj kredenci stajala je boca i dvije limene šalice. Otvorio je i pomirisao.

Rakija... i to dobra.

Povukao je gutljaj. Grijala je utrobu. Bila je to ona nakon koje pričaš glasnije i gledaš ljude pravo u oči. Učinilo mu se da je izvana nešto čuo. Provirio je kroz odškrinuta vrata. Nije bilo nikoga. Otvorio ih je i stao pod dovratkom.

— Joja, ti...

Kad je došao k svijesti, vidio je samo Jojino okruglo lice i osjećao njegov neugodan zadah.

— Nisi moga gledati svoja posla... a... nisi... mora si zabadati nos... jel'? E, pa nek ti je... Budalo.

Šuljovan je osjećao bol iznad desne obrve, gdje se kosa spajala s čelom. Niz sljepoočnicu mu je polako curilo nešto toplo. Ležao je u blatu ispred daščare naslonjen na zid. Lijeva je ruka bila uronjena u balegu, a desnom je doticao bolno mjesto provjeravajući je li se krvarenje zaustavilo. Joja je na trenutak s gađenjem gledao u Petra, a onda odmakao pogled u šumu, odavajući zabrinutost. Gnjacina puška mu je visjela preko ramena s cijevi uperenom prema Petru. Mladić koji leži u balegi trenutno nije predstavljao prijetnju.

— Šta ću sad s tobom?... Tamo ti je lopata... Diži se!

— Što će mi... što ću s lopatom?

— Kopati... šta drugo.

— Što?... Joja... što...

— Trap za kestene...

— Kakav trap?...

— Trap... znaš šta je trap?...

Otišli su pedesetak metara iza štale. Joja je ponio stolicu i sjedio nekoliko koraka udaljen od Petra koji je kopao. U lijevoj ruci držao je bocu rakije i ona je polako grijala Jojinu utrobu.

— Koliko duboko? —

— Pola metra je dosta. Te širine, kako si započeo... a da je dva metra...evo do ovdje u dužinu... hah... dobra je ova šljiva.

Joja je vrhom cijevi pokazao do kuda treba kopati.

Tako se ne kopa trap. Tako se kopa raka. Ovaj će me ukrkati ki pašče. Moram nešto... nešto, nešto... što... ode mi glava... imam lopatu... strpljivo... jeb... kad mu se primaknem kopajući... tako, rupom doći bliže... pa ga... iznenada... smiri se... tresu ti se ruke... strpljivo... čekaj da rupa dođe do njega.

ŠTO ĆE MI NOVCI, AKO NEMA ŽENA

I onaj stari... i njegova krava... Bjelka... Jebala ga Bjelka! A šta mi ga ima biti ža, ni prvi ni zadnji kog sam opalio. Radio sam ja i gorih stvari od tog. Što ako sam mu proda nazad njegovu kravu. Nije to više njegova krava. Ima druge rogove... i šare.

Dosta je ovog posla. Uvatiće me. Joja kaže da se neki žandar gadno raspituje... neki mlad, friški, ne pije i ne kurva se. Takvi su najgori. Otiću za Milanom u Amerku. Tamo ima žena koliko voliš. Samo da imaš para... a nešto se nakupilo.

Što je onako Joja promijenio lice kad sam mu pričo za onu malu što sam je... kaže: „Budalo to je Gnjacina ćer.“ Šta ja znam čija je ćer... jebe mi se... zapravo... jebalo mi se... he,he. I on bi prekino s ovim... usro se valjda... Da... treba znati kad je dosta. Milan je šmugno. Nije nikom ni reka. Samo frrr... Ode čovjek u Amerku. Iću i ja... jebem ti ja ovaki život. Ja kradem, izlažem se, a Joja... on ubire... Našo kupca... je... nije ga više lako naći... al'... Ma i sve to al' i te pare da imaš gdje potrošiti. Jebem ti gradske kurve. Sve ih... al' nešto mlado, vitko, nježno al' divlje, brani se ko ona mala... onako nešto, da ti nije žao kad se istreseš. A ne prvo plati... a ona se rastegne ko kravetina, pa ti po njoj đipaj kako znaš. Gotovo je gotovo, moj Marko... Izvuci novce od Joje i bježi.

TRAGOVİ STOKÉ

Juraga se putem prema selu vraćao s istim pitanjima s kojima je krenuo. A pod kapom je nosio i nekoliko novih. Oko pilane nije naišao na tragove koji bi budili sumnju. Od Nikole je izvukao tek nekoliko kratkih rečenica i osjećao se umorno, kao kirijaški konj. Kad je spomenuo krađu stoke, Nikolino lice nije odavalo strah. Prije čuđenje. Pitao se zašto. Kao da je očekivao neko drugo pitanje, neko koje s tim nema nikakve veze.

Taj Ljudina... kako ga zovu... nema veze sa stokom. Al' nešto skriva. Ima neku gadnu tajnu. Kako se uzmuvo kad sam došo... 'ajde probudio se... al' nije samo to. Nije znao kud bi sa sobom... malo lijevo, malo desno... pogled bježi stalno na ono jezerce... Nešto skriva... saznaćemo mi sve... ček... kamo vodi ovaj put?... I tragovi... Neka su se goveda tuda šetala.

Stazom koja je presijecala put prema selu i gubila se u gustoj šumi s lijeve strane puta, nedavno su prošla goveda. Odlučio je poći za njima.

Eh... da sam ponio nešto za pregristi... ne bi mi škodilo, ovaj se put odužio... Ima li ova šuma kraja? Ovo ide... na karti bi to trebalo ić prema Crevarima, samo... ko zna kol'ko ima... samo da izađem iz te šume... mrak usred dana.

Na stazu, nedaleko pred njim, izbila je srna. Velike crne oči pogledale su ga čudnim sjajem. Nije u njima bilo ništa umilno. Budile su loš predosjećaj. Srna je stajala samo trenutak. Potom se naglo okrenula, potrčala pred njim stazom pedesetak metara i skrenula ulijevo, ostavivši za sobom samo zvuk šuštanja lišća. Ubrzo je i ono nestalo, ali kao da se iza njega čulo krckanje suhih grana.

Ovome nema kraja, sad sve šušti... nema me šta biti strah, po bijela dana je... Samo da izađem iz ove šume, ne vidi se... da je malo rjeđa, da vidim sto metara... ovako... evo, kao malo više svjetlosti naprijed.

Ispred njega ubrzo se otvorila osunčana livada, a lijevo se nazirao krov neke daščare.

KUD KRENEŠ UGAZIŠ U BALEGU

— Osramotiti moju ćer... moju ćer. Ubiću ga... samo da ga Petar prije ne nađe.—

Kurta je ispraćao Gnjacu niz brijeg ispod Šuljovanove kuće. Činilo se da klima glavom, potvrđujući Gnjacine rečenice.

I što sad? Po pušku i kod Joje. On zna i za Marka i... šta je s Milanom. Stoku... oni kradu stoku mater im jebem. I moj sin s njima... a moja ćer. Sad mi je žao što sam je onako odalamio... ne bi rekla... šuti i trpi. Što će? Upropaštena... sramota za sve... za familiju, za Petra, za to... kopile kad se rodi. Nisam izdrža da ne pitam za dijete, a ona... Znao sam da se neki vrag upetlja. Znao sam ja da je nešto loše... majku mu... sve se raspada... na sve strane curi. Samo tragovi smrada vode na sve strane. Kud kreneš ugaziš u balegu.

Čim je stigao kući, ušao je u gostionicu. Nije bilo Joje. Samo Latica i Zabadalo.

— Imam pismo za tebe.

— Za mene?

Spremio je pismo u džep ne otvorivši ga i otišao po pušku. Nogom je otvorio vrata Jojine kuće držeći uperenu pušku. Jojina majka je raširenih očiju gledala u Gnjacu i nijemo molila.

— Gdje je Joja?

— Što je napravio?... Nemoj Gnjaco... griješiš dušu...

— Gdje je sunce mu... govori babo!

— Ne znam Gnjaco... Jutros je bio Petar i otiša. Onda je Joja oša usijeći bagreme za ljestve... nema ga... ja ga čekam... Što je napravio?... Nemoj Gnjaco... vrag te goni.

Gnjaco je izašao kroz vrata brzo kako je i ušao. Znao je gdje je Jojina šuma.

Gdje su bagremovi. Gore na putu za Crevare. Samo da ga Petar...

Blizu Jojine bagremove šume, kraj puta, Gnjaco je naišao na dva svježe usječena bagremova kolca.

Otiša u šumu po bagreme za ljestve... ova su dva ko stvoreni... ravni... pet metara... to je on usjeka... i što ih je pustio?

Prošao je još nekoliko stotina metara putem. Ništa što bi mu privuklo pažnju. Već se mislio okrenuti i pričekati kraj kolčeva, kad je s lijeve strane primijetio stazu koja je vodila kroz gustu šumu.

Tragovi... vojnička čizma, cokula i... balega... neko je ovuda gonio blago...

TRAP ZA KESTENE

— Joja... što ovo sve... mislim priča se... imaš novaca... kažu da imaš zakopano blago...

— 'Ajde, 'ajde kopaj i šuti...

Petar je s kopanjem bio pri kraju. U rupu bi moglo leći dijete, ili sitna žena, ali ne i odrastao muškarac. Primakao se Joji, ne bi li iskopao rupu za noge. Svaki put kad bi zabio lopatu u zemlju, činilo mu se da je propustio još jednu priliku.

Kako... ubiće me... sad ili nikad... ako zamahnem... jel' kad istresem zemlju il' je bolje kad?... Odavde ga... mogu li ga dohvatiti ako se skroz ispružim?... Sad ću... treću lopatu kad zabodem... jedan... dva...

— Joja! Jesi to ti?... Gdje si?

— Ovdje sam... Dođi vidi ljubomornog mužića... tražio te po šumi.

Mladić s velikim očima u obliku kestena pojavio se kraj njih.

— Šta?... Ko je ovaj?

— Jeba si mu ženu, a sad se čudiš... he,he... tebe je tražio. Drži pušku i drži ga na nišanu. Još malo i iskopa je lijepi trap... za kestene.

Joja je mladiću značajno namignuo.

— Idem kući po novce, da tebe skinem s vrata... a ti... raspravi se s ljubomornim... Zamoli ga da ti oprost... he,he... možda se više ne ljuti.

Mladić je sjeo na Jojino mjesto i gledao ga svojim velikim očima.

— Ljepa ti ona tvoja, ki jabuka. Kako se zove?... Nisam je stiga pitati... he, he.

TAMO LOPOVI ŽIVE K'O GOSPODA

Gnjaco je hodao dobrih pola sata i pitao se kamo li ovo vodi. Ovuda nikad nije prolazio. Znao je da tu negdje mora biti Bukvina livada. Sjećao se da je stari Bukva nekad davno, prije no što je umro od srca za njegovim šankom, pričao o uvijek zelenoj livadi na kojoj napasa konje i blago. Pričao je da je tamo imao svoju štalu u šumi.

— A šuma ti je... zimi grije, ljeti hladi.

Ispred njega se sunčeva svjetlost pojačavala. Nazirao se početak livade. Iz bivši na rub šume, vidio je Joju kako korača prema njemu. Nosio je sjekiru. Gnjaco se povukao u šumu i čekao kraj puta.

— E, sad ćeš mi sve lijepo ispričati.

— Št... Gnjaco ti... što ti hoćeš od mene?

— Hoću da čujem sve... o Milanu, o tom... Marku... što ste radili? Sve.

— Gnjaco ne znam ja...

— Slušaj me Joja! Ubiću te srce ti... Ubiću te ovdje ki cenu... Gledaj me, gledaj u oči i pričaj!

Gnjaco je nišanio puškom u Jojin trbuh i govorio tiho bez podizanja glasa. Joja je procijenio da se ne šali.

— Nema tu šta. Gnjaco... Milan je... tvoj sin je lopov k'o... i otiša je... ne znam gdje... znam da je priča da će jednom otići u Ameriku... da tamo lopovi žive ki gospoda... Drugo ne znam.

— Šta neznaš?... A Marko?... Ko je Marko?

Gnjaci se glas neznatno povisio i postao nervozniji.

— Marko je... jedan momak, treći... on krade, mi smo samo prodavali. Nikad ja ne bi ukro čovjeku kojeg znam, Gnjaco. Ja sam prodava. Nij...

Čuo se pucanj s druge strane livade. Gnjaco je napravio nekoliko koraka pored Joje. Ovaj je to iskoristio uhvativši cijev i srušio Gnjacu na leđa. Stisnuo je Gnjacu puškom pod vrat sjedeći mu na trbuhu. Gnjaco se otimao nogama pokušavši ga zbaciti, no ubrzo je klonuo.

Joja mu je uzeo pušku i krenuo nazad prema daščari.

VRAG JE DIGA ŠUMU NA NOGE

Doša je da me... propituje, tobože okolo... kao krađu stoku i to. Znam ja šta je. Nisam moga beknuti, kad je doša... Šta ga nisam pita?... Šta mu nisam odbrusio... znam ja ko te šalje... sunce ti... jebem ti rakiju Nidžo... sve ćeš ti meni ispričati... ako treba cijev pred nos... Sunce mu, ne možeš živsti u strahu... Će je puška?... Ako treba... ma i njega i njegovog zapovjednika... stići ću ga ja prije sela pa da vidimo šta hoće.

Nikola je požurio putem za mladim žandarom. Znao je da ne može biti daleko. Nekoliko zavoja. Ubrzo se uspuhao i nastavio ubrzanim hodom, uvjeren da ga je morao sustići. Učinilo mu se da je čuo hodanje kroz šumu iza leđa. Vratio se nekoliko metara do staze, koja je presijecala put. Vidio je uniformu kako zamiče iza zavoja.

Kud je ovaj kreno?... Za Crevare... da vidim dokle će... Će ćeš u tu šumetinu. Vidi balegu... ovdje je neko sagonio stoku.

Pustio je mladog žandara da odmakne i pažljivo izvirivao iza svakog zavoja, kako bi provjerio čeka li ga ovaj. Prije ga je namjeravao što prije sustići i raspraviti s njim ko tu koga i zašto traži, no sada, kad je mladić skrenuo putem, kojim prolazi jedino Zabadalo u potrazi za gljivama, nešto mu je govorilo da će mu odgovor doći sam, bez da postavi pitanje.

Šuma je zvučala nervozno. Ili se Nikoli tako činila. Danju šuma miruje. Mir remeti samo zujanje kukaca. Šuma se budi noću, kad njom šuščaju glodavci, sove lamataju krilima i divljač krstari u potrazi za rosnom livadom. Ali, sada se sve to događalo usred dana. Ili se Nikoli tako činilo. Neprestano mu je nešto odvlačilo pažnju.

To se sve nešto uzmuvalo. Ne sviđa mi se to. Vrag je digla šumu na noge... Nidžo, tjeraj crne slutnje. A vidi žandara... i on se nešto uzmuva... ne zna bil kreno, bil stao... e, nije čojku za biti samom u šumi... to su rijetki.

MORAM NEŠTO OBAVITI

Žandar Juraga izbio je na čistinu. Razmišljao je o tome, koja bi ptica mogla onako kliknuti. Učinilo mu se kao pucanj. Krenuo je prema daščari koja se nazirala na suprotnom rubu šume. No, neko se s njegove desne strane kretao u istom smjeru. Bio mu je poznat. Susreo ga je u gostionici, ali nije se mogao sjetiti njegovog imena. U ruci je držao pušku. Mladić je znao da se zabrane držanja oružja ovdje niko ne pridržava.

Ovdje svi nose pušku... ko bi ih spriječio... al' ne može mi se ovako... ovaj ni ne skriva, jebe mu se... neću sad... a ako on ima veze... što bi tu radio? Ovo je k'o stvoreno mjesto za skrivati stoku... vidi okolo balege.

Joja se brzo približavao mašući puškom u desnoj ruci. Koračao je prema mladiću kao da nema namjeru stati. Gledao je ravno u njega.

Što se ovaj zaletio... ovo je... on je, moram... pištolj... vadi pišt... Joja je u hodu podigao pušku i ustrijelio mladića u prsa. Mladi žandar se srušio kao vreća.

Misli su tražile razlog zašto je ležao na ovoj livadi. Tijelo je ležalo na leđima i gledalo prema nebu.

Neću stići... moram nešto obaviti... što?... Nešto je važno... kako se ne mogu sjetiti... nešto sa stokom... vidio sam tragove... tako je.

— Ja sam... st...

Stigao je još jednom zakolutati očima, prije nego mu je Joja među njih ispucao drugu patronu.

Nikola je s ruba šume gledao ne vjerujući svojim očima.

On ga je... ubio ga je, ubio ga je ki pašče.

Sklonio se iza grma, no Joja nije gledao u njegovom smjeru. Nastavio je hodati prema daščari.

Ubio ga... ubio žandara, nije ni okom trepno... Što ću ja?... Bježi Nidžo, nisi ništa vidio, ni čuo.

Nešto ga je tjeralo da oстане. Nije znao što učiniti. Najbolje ništa, mislio je, ali kako otići kući i zaboraviti što si vidio. Žandar je ležao na leđima, ali desna mu je noga, savijena u koljenu stajala uspravno, pokazujući crvenu šaru uzduž vanjske strane nogavice. Iz Nikoline udaljenosti izgledalo je kao da se čuvar reda prepustio lješkarenju na suncu. Ali, Nikoli se pred očima neprestano ponavljala ista slika. Mladić se pokušava pridići i želi nešto važno reći, dok mu Joja hladnokrvno prislanja cijev na čelo i prasak.

TEBI VIŠE NE TREBA

Gnjaco se sjetio kako ga je nekad dok se kupao kraj vodenice, brat dugo gnjurao pod vodom. Uvijek bi ga držao do trenutka kad bi pomislio da više ne može. Izlazio bi na površinu, kao da se ponovno rađa. Sada se osjećao jednako. Shvativši gdje je, pokušao je glasno opsovati, ali iz stisnutog grla izašlo je samo nerazumljivo krkljanje. Još je s velikim naporom udisao zrak, a jabučica bi ga je zaboljela pri svakom udisaju.

Kamo je... otiša je... mislio valjda da sam skikno... Diži se Ignjatija... ko zna kud je kreno?... Pucanj... čuo se pucanj... Šuljovan... Petar je... valjda nije...

Ustao je i pogledao prema livadi. Nije vidio Joju. Učinilo mu se da na sredini leži neka životinja. Pogledom je napravio krug rubom šume, zaokruživši livadu.

E, pa neće tako... ovim ću ga rukama zadaviti.

Krenuo je uz šumu prema mjestu gdje se nalazila daščara. Livada se na tom dijelu lagano uspinjala. Pogledao je ponovo prema onoj životinji i shvatio da nosi žandarsku uniformu. Napravio je još nekoliko koraka i vidio lice preliveno krvlju koje se nije moglo prepoznati.

Pa to je... mali... ubio je malog Juraqu... šta je taj bogu skrivio... a šta...

Gnjaco je naizmjenice gledao prema daščari tražeći Joju, kružio rubom šume i vraćao pogled na krvavo lice. Činilo mu se da mu vidi začuđen pogled, iako je s ove udaljenosti mogao vidjeti samo krv koja se ljeskala na suncu. Prizor je privlačio pogled.

— Tebe nisam dovršio... a?... Nije bilo dosta... Jel'?... Nije dosta?!

Prema Gnjaci je brzo koračao žandarov pištolj, a za njim Joja glasno vičući. Puška mu je ostala bez patrona i sada je brzo hodao smanjujući udaljenost. Znao je da ga s te razdaljine ne može pogoditi.

— Stani Joja!... Na nišanu si... ubiću te.

Na stotinjak metara iza Joje stajao je Ljudina mušicom poravnatom s Jojinim leđima. Joja se okrenuo s ispruženim pištoljem, no brzo je shvatio da mu na toj udaljenosti ne može ništa. Gledao je čas u Gnjacu, čas u Ljudinu ne znajući gdje bi uperio pištolj. Zatim je potrčao prema Gnjaci vičući:

— Ubiću ga... ne pucaj... ubiću ga ako zapucaš.

Gnjaco je stajao kao ukopan. Nikola je opalio. Gnjacu je zatitralo lijevo koljeno i uz promukao jecaj srušio se na travu. Joja je stao, okrenuo se prema Nikoli i počeo pucati. Nikola je, polako nišaneći, napravio nekoliko koraka. Zatim se umirio. Vidio je Jojino užasnuto lice. Gledao ga je preplašeno i molećivo, uzaludno škljocnuvši praznim pištoljem. Idući se tren srušio bez glasa. Ljudina je ubrzano došao do Gnjacke, susrevši pri tom zamrznuti užas u Jojinom pogledu. Gnjaco je sjedio na travi i držao se za nogu.

— Dobro je... u nogu... promašio sam... bio si mi na liniji... čekaj to treba podvezati.

Vratio se do Jojinog tijela i otparao mu košulju.

— Tebi više ne treba.

NEKO JE TAMO ZAKOPAN

Ljudina je na leđima nosio Gnjacu. Izgledao je kao mrav koji nosi veliku sjemenku. Morao se često odmarati, naslanjajući Gnjacu na stablo. Gnjaco je brzo blijedio. Izgubio je dosta krvi. Tane je prošlo kroz nogu, ali je napravilo veliku ranu na stražnjoj strani. Znao je da ga mora brzo prenijeti na mjesto gdje će moći mirovati i gdje ima zavoj koji zaustavlja krv, a ne Jojina pohabana košulja. Podvezao mu je nogu iznad rane, ali isteklo je dosta krvi. Sjetio se Šuljovanove kuće.

Najbliža je. Ana je sigurno kod kuće... da samo... i tamo... ko zna šta me tamo čeka?

Gore na livadi, kad je Gnjacu vezao nogu, napunio je pušku i otišao vidjeti šta ima u daščari. Uzeo je prevrnutu bocu rakije s poda. Nije bilo nikoga. Samo je iza daščare bila svježa humka. Kao nečiji grob. Kad je to rekao Gnjacu, ovaj je spustio pogled i izustio:

— Ubio je i Petra.

Gnjaco je ponovno pred očima imao svog brata. Brat ga više nije gnjurao. Pričao mu je nešto važno. Nešto što otac želi zauvijek prenijeti svom sinu. No, iako se trudio, nije ga mogao razumjeti. Kao da je pričao nekim izumrlim jezikom. Zatim je nestao, a na njegovom mjestu s druge strane stola sjedila je Jula i gledala kroz prozor. Naglo se okrenula i pogledala ga u oči.

— Ignjatija, jesam li ja kurvetina?

Želio joj je reći da nije, ali je došao svijesti. Ili nije. Nije znao. Osjetio je kako ga nose dvojica i nešto pričaju. Nije ih razumio, kao ni brata. Želio se vratiti Juli da joj odgovori na pitanje.

Kad se probudio, iznad sebe je vidio grede sive od dima. S jedne, uz sam zid, visjela je kita osušenog bosiljka. Prostorija je mirisala na stolisnik i gavez. Pokušao je ustati, ali jedva je odvojio glavu od jastuka.

— Probudio se...

— Ajme, bože, hvalim te... samo da je... biće sve dobro... samo kad se probudio.

Za stolom kraj ognjišta sjedile su Ana i Jula. Širom stola nalazile su se malene hrpice graha. Gnjaco je znao da je Jula gatala.

— Oćete vode, oće?

— Čaja, kakve vode, čaja mu daj... zato sam skuvala hajdućicu i gavez.

— Daj vode... mani me tvojih travetina.

— Dobro je, dobro. Čim on brunda.

Dok je ispijao vodu, Gnjacu se namrštilo čelo. Gutljaj mu je ostao stiješnjen u povrijeđenom jednjaku i tjerao ga na kašalj.

— Gdje je Ljudina?... Moramo se vratiti... nek ide...

— Smiri se otiša je s Petrom. Ima svog posla, kaže... malo je... čudan je on, ne voli da ga se hvali.

— S Petrom?! Petar je živ?!... Gdje je?

— Otiša po doktora s majkom.

— Čiji je onda ono...

Ana i Julia su istovremeno pomaknule pogled. Gnjacu nije želio izgovoriti pitanje do kraja. Biće vremena za te odgovore. Ne mora se još nositi s njima. Sad može ponovno usnuti.

NEOTVORENO PISMO

Idući dan Gnjacko je proveo u krevetu jedva mičući glavom i mokrio u vrč teško se okrećući na bok. Ali, jutro nakon njega, uspravio se i sjeo na rub kreveta. U prostoriji nije bilo nikog. Još je jako mirisalo na stolisnik i budilo u njemu nagon za povraćanjem. Neko je vrijeme gledao u ognjište iz kojeg je polagano cunjalo. Zatim mu je pogled pao na vješalicu na suprotnom zidu s koje je visio njegov stari prsluk. Iz džepa je virilo pismo. Teškom se mukom dovukao do prsluka, vukući nogu. Uzeo je pismo, sjeo za stol i otvorio ga.

11. 06. 1929.

Eto napisao sam ovo pismo da ne ispadne da sam otišao bez pozdrava. Morao sam otići i ja se nadam da to razumiješ. Neke su stvari važnije od naših običnih života. Postoje ideali za koje se treba izboriti. Sam sam odabrao taj put. Neko mora početi. Ovakvih kao ja ima puno i sve nas je više. Jednog će se dana internacionala pjevati u cijeloj Evropi. Ja idem van iz zemlje. Znam da si za mene imao druge planove. Pogotovo sad kad je Milan otišao, ali i sam znaš da ja to ne bi mogao. Osjećam da sam stvoren da učinim nešto veliko. Nešto zbog čega ćeš i ti biti ponosan na mene. Ako ti se javim pismom, nemoj mi uzvraćati, jer ću često mijenjati adrese.

Pozdravi majku, sestru, baba Julu i sve ostale.

Josip

Gnjaco je zgužvao pismo i htio prevrnuti stol, ali ga je bol u nozi vratila u stolicu. Ljutnja je prepustila mjesto tuži i samo je iznenadni ulazak Ane u prostoriju spriječio suzu da se ne skotrlja niz obraz.

MALO, PLAVO, SMEŽURANO

— Daj još jednu Petre.

Dudalo je gledao pola metra dalje od kraja svoje nadlaktice naslonjene na šank, kao da želi vidjeti je li mu crno pod noktima na onoj ruci koja mu nedostaje. U kutu je Zabadalo glasno zijevao. Za stolom kraj prozora, Moše nije bilo već nekoliko mjeseci. Otišao je u grad malo nakon Ljudine, koji je otišao niko ne zna kud. Zna se samo da je pilanu i kuću prodao za sitne pare.

Sada je za šankom najčešće bio Petar. Gnjaco je dane provodio vukući nogu kroz svoj šljivik. Gore na brdu mogao si pričati sa svima i svima postavljati pitanja, bez straha da ćeš dobiti odgovor. Petar je s Anom, zbog njene visoke trudnoće, preselio u Gnjacinu kuću. Bila je soba viška. Nije bilo braće, a i Gnjaco je često spavao u šljiviku. Osim toga, ovdje je Julia bila uvijek na raspolaganju, ako nešto krene po zlu.

Petar više nije znao želi li da pođe po zlu, ili željno iščekuje dijete nakon toliko godina. Kad bi ga rakija nagovorila na ovo prvo, otišao bi spavati u svoju kuću i ujutro s mukom dolazio na posao. No, otkako Ani trbuh ne dozvoljava da se privuče sa stolicom kuhinjskom stolu, u Petru se počela buditi znatiželja, koja je polako prerastala u uzbuđenje. Mučne misli bi mu prolazile glavom samo kad bi se sjetio onih velikih očiju, koje ga netremice gledaju dok se među njima slijeva gusta crvena tekućina.

— Šta je Gnjaco opet u šljiviku?... Imam za njega pismo... preuzmi ga ti.

Poštari Latica je naglasio ono preuzmi, kao da s leđa predaje i strahovitu odgovornost. Petar je pismo spremio u džep svog prsluka.

Iznenada je Julia otvorila stražnja vrata.

— Petre, dođi... imamo ti nešto za pokazati.

— Šta je sad?

Po Julinom je smijuljenju naslutio što ga gore čeka. Neko je vrijeme stao, kao da nešto traži na podu, a onda je odlučno krenuo uz stepenice. U sobi je ležala Ana, a kraj nje se nalazio bijeli zavežljaj. Ana je očito bila na tren zaspala i trgnuo ju je Petrov ulazak u sobu. Na tren

se nasmiješila, no odmah potom su joj se na licu preslikale Petrove sumnje. Polako je prišao i zavirio u zavežljaj.

— A vidi je... ljepotica... Ista Ana... a?

Jula nije izdržala mlade pustiti same.

— Ha, liči na... šta ja znam... ni na šta... to malo, plavo, smežurano... hm... vidi ruke... kako mogu biti tako male... a oči... ko da gleda... jel' vidi ona?... Oči su... po očima liči... taj... obrve i to... liči na Anu... ista Ana.

Mladen Blažević

Rođen 1969. u Rijeci. Devedesetih je radio različite poslove, često kao novinar u brojnim dnevnim i tjednim novinama. Početkom 2000. pokrenuo je i uređivao nekoliko informativnih i književnih časopisa. Objavio je veliki broj kratkih priča i pjesama u raznim književnim časopisima i portalima. Godine 2013. s grupom autora objavljuje zbirku distopijskih priča *NDH 2033*. Napisao je scenarij za igrani dio dugometražnog igrano-dokumentarnog filma *Je letrika ubila štrige*. Dobitnik je nagrade Post scriptum za književnost na društvenim mrežama za 2018. godinu. Priče i pjesme su mu prevedene na slovenski, talijanski, engleski i ukrajinski jezik.

Objavio: *Tragovi goveda* (roman, 2008), *Ilirik* (roman, 2015), *Posljednji tasmanijski tigar* (poezija, dvojezično slovensko-hrvatsko izdanje, 2017).

Biblioteka elektroRI

knjiga 8

Mladen Blažević

TRAGOVI GOVEDA

© 2019 Mladen Blažević

© za elektroničko izdanje: Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, 2019

Izdavač

Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, Zagreb

Za izdavača

Krešimir Pintarić

Urednik

Goran Čolakhodžić

Fotografija

Free-Photos / Pixabay.com

ISBN 978-953-345-661-4 (HTML)

ISBN 978-953-345-662-1 (EPUB bez DRM)

ISBN 978-953-345-663-8 (PDF)

ISBN 978-953-345-664-5 (MOBI)

Prvo izdanje

SKD Prosveta, Zagreb, 2008.

**Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Grada Rijeke i Ministarstva kulture
Republike Hrvatske.**

